

Gárdonyi Géza

Krisztus bankója

TARTALOM

KRISZTUS BANKÓJA
ANDORÁS KÖRÖSZTJE
A VÉLETLENSÉG
A NOVAJI ASSZONY
STATÁRIUM A MÁSVILÁGON
LEGENDA A HÁROM KIRÁLYOKRÓL ÉS AZ IHÁSZRÓL
BÖLCSESSÉGÜNK VÉKONYÁRÓL
SZENT ÖSZTÖNÖK

KRISZTUS BANKÓJA.

Valami nagy duhhanás hallatszott a házban, s nyomban rá női sikoltás.

Csakhamar nyiladoztak az ajtók, ablakok mindenfelől. S a hajnali világosságban álmos arcok bámultak elő.

- Házmaster! - rikoltotta valaki a földszinten.

Az udvar közepén egy nagytestű úrféle hevert, arcon. Az egyik karja vállban úgy kifordultan, ahogy a korpával tömött bábu karja szokott, mikor a gyermek eldobja. A derekát bő teveszőr otthonka takarta. A lábaszárán csak alsó fehérlett, a lábán sárga papucs. A feje körül pirosság terjedezett az udvar cement-kövezetén.

A házmaster dermedt arccal sietett hozzá, s elrémülve állt meg.

Aztán lehajolt és átkarolta: emelgette.

- Nagyságos úr...

Hátratekintett:

- Vízet!

A földszinti lakók is ott szörnyülködtek. Két cseléd vizért futott.

A gazda volt a halott, a ház gazdája.

Az emeleti lakók is elképedten bámultak le a folyosó vaskorlátjáról. Valamennyien az ágyból ugrottak ki, s csak épp hogy felsőkabátot kaptak magukra.

Öltözöttek csak ketten jelentünk meg: én, aki reggeli világosságnál szoktam dolgozni, és Szűcs-pál doktor, ügyvéd, szintén második-emeleti lakó. A felesége azonban csak nagykendőben, alsószoknyában állt mellette, s oly boglyasan, hogy a bal tenyerével a fejét takarta, míg lenézett.

- Részeg lehetett, - mondta valaki a folyosón, -

- Vagy hogy a börzén játszott...

- Nem, nem szokott.

Szűcs-pál lekiáltott az emeletről:

- Mentőkért telefonozzanak!

S a feleségéhez fordult:

- Ugyan eredj be, még meghülsz.

Valóban hideges volt a reggeli levegő. Az ügyvédnét azonban aligha fenyegette a meghülés: kövér, mint a pozsonyi lúd, s ha nem volna olyan mosolygó szemű, szinte sajnálni lehetne a hizottságáért.

- Szörnyűség! - mondta az asszony, - szörnyűség!

Tovább meresztette a szemét a tragédiára.

Már akkor a rendőr is ott állt. Kérdezett, neveket jegyzett. Benyult a slafrok zsebébe, és egy kékszegélyű zsebkendőt vont ki onnan, aztán meg egy levelet. A levélborítékja nyílt volt. A rendőr belekanditott: névjegyet vett ki belőle.

Olvasta.

A mellette álló fűszeres is olvasta:

- Megunta az életét, - hirdette egy körültekintéssel a fűszeres. - Csak annyit ír.

Csodálkoztunk ezen a vallomáson.

A ház ura legény-ember volt, s javakoru, harmincötéves legfeljebb, vagy tán annyi se. Az ilyen duzzadt arcú, nehéz testű emberek kora meghatározhatatlan. De jó módú volt. A háza megért negyedmilliót. Egyéb vagyona is lehetett. Közelről én nem ismertem, de úgy látásra éppen nem mondtam volna, hogy magaunt ember. Rendes úri ruhában járt, csak épp hogy ujjnyi vastag aranyláncot viselt és sok gyűrűt. Abból látszott, hogy nem úri eredet.

Dehát az amugy is kiötlött rajta: ahogy a tavaszi bérnegyedkor kihordatta egy szegény cukorka-árusnak a butorait az utcára, feleségével, négy gyerekével, - úri ember olyat nem cselekszik.

- Megunta az életét? - dünnyögte Szűcspál, - hiszen nem is élt.

- Vagy hogy nagyon is élt, - feleltem. - Az emberi test nem szesztartálynak van berendezve.

- Nem igen ivott ez. Inkább tán unatkozott: mindig társaságot keresett, mint a cigányok meg a gyerekek.

- Meg a nők.

Az ügyvédné rosszalón pillantott reám, s bekacsázott, azaz belibázott vissza a lakásába. Vele nem voltam szóbeli ismerős, csak épp hogy a lépcsőn köszöntem neki, ahogy egy házban lakók szoktak egymásnak. S magamban csodálkoztam, hogy hogy a manóba került ez a másfél mázsás zongora ahhoz a sovány székelő furulyához.

Szűcspál cigarettát vont elő s rágyújtott:

- Nem volna kedve egy kis sétára? A városligetbe.

- Bizony jó lesz. Most már úgy se tudnám folytatni a munkámat. De ön, ügyvéd úr, mire öltözött ilyen korán?

- Sétára.

- Szokott?

- Bár szoktam volna. Dehát lehet-e itt a fővárosban? Falun, tanyán, a reggeli órák a legszebbek. A levegő harmatban tisztult, fűtől, fától balzsamos. A nap első sugarai is aranyosabban ragyognak elő a keleti felhők közül. Itt Pesten... mit látok itt Pesten, reggel? Szemetes kocsikat. A feleségem ma utazik a Tátrába a két gyerekkel.

- Hát akkor azért keltek fel.

- Nem én, nem azért: ezen a napon mindig hajnalban kelek: ünnepem ez a nap, születésem napja.

- Gratulálok. Hányadik?

Az ügyvéd gondolkodott:

- Hányadik is?... Huszonegyedik.

Rábámultam:

- Huszonegyedik? Talán csak a féloldalát ünnepli?...

- Nem: ez a huszonegyedik. Mert nem a testi születésemet ünneplem én. Az nekem nem ünnepem. Az bizony már maholnap negyvenéves. Éshát nekem nem osztott olyan testet a Teremtő, hogy úgy örülhetnék neki, mint valami főnyereménynek. Az élet nem a testnek az élete. A test csak ház: ma itt lakom holnap amott lakok...

Beszélgetés közben lelépkedtünk a lépcsőn, s beültünk az ügyvéd autójába, amely a ház előtt várt már, - tehát oda volt rendelve. Röpített bennünket át az utczákon, amelyekben csakugyan szemetes-kocsira váró álmos cselédek voltak mindenfelé láthatók.

A ház gazdájáról beszélgettünk persze, hogy vajjon mért unta meg az életét?

- Nem élt, - ismételte az ügyvéd. - Az ilyen emberek élete csakolyan mint az állaté. Az állat csak magának él: eszem-iszom, s azontul csak amennyire a hörcsög esze terjed. Az ilyen élet: állati élet emberi ruhában.

Aztán a háborúra fordult a beszélgetésünk.

- Nekem iszonyú volt, - mondtam. - A katonára már én úgy néztem, mint élő anakronizmusra. A történelemben is szégyenkező szemmel olvastam a háborukat: emberek voltak ezek? Mint ahogy csak a vadászpuska látása is szégyenkezést keltett bennem csak ezelőtt egy héttel is. Tessék: most le kell vennem a kalapomat a késsel is megtöltött puska előtt, s azt kell mondanom: - Hálistenek!

- Dehát mit tehetünk egyebet, - felelte vállát vonva.

- Mit? Hát azon a költségen, amelyben ez az európai háború került, körül lehetett volna falazni az egész Szerbiát, és ráírni a kapujára: *Fegyház*.

A fejét rázta:

- A háború időnkint kell. A háború épp oly szükséges valami, mint a zivatar. Akármennyi a zivatar rombolása, utána erősebb, dúsabb, tisztább a tenyészet. Minden megújodik, ujjaszületik. A természet tűzben és vízben születik újra. Az emberiség vérben és könnyben.

Kidobta az autóból a cigarettáját, s elmosolyodott:

- Az egyes ember is így születik újra meg újra, hol vérben, hol könnyben. Ahányszor sirunk, a lelkünk utána tisztább, nemesebb, jobban megértjük és megbecsüljük egymást és az életet.

A Ligetbe érkeztünk.

A kelő nap szürke világossága akkor bontakozott elő a kőbányai fellegek között. Lombok és füvek hamvasak voltak a harmattól. A Nyugati pályaudvarról odahangzott a hajnali első vonat füttye.

Kiszálltunk az autóból és sétáltunk.

- Hát az micsoda születés, amit ön ma ünnepel, kedves ügyvéd uram!

Az ügyvéd megállt, és a fák közé nézett, - hallgatásra intett.

A bokrok között, a gyepen egy fehérszakálú csavargó hevert. Aludt. Koldustarisznnya volt a feje alatt. A kalapja az arcán.

- Találunk ilyet többet is - mondotta halkan az ügyvéd. - Így nyáron a Városliget a hajléktalanok menedékhelye. Ámbár lehet, hogy télen is. Télen még sohse gondoltam rá, hogy kijőjjenek.

Megint megállt és nézett.

Egy spirea-bokor alól bozontos szakálú csavargó tápászkodott fel. Mezitláb volt és foltos-rongyos ruhában, amely valamikor fekete lehetett. A nadrágja egy szakadt helyén a combja meztelenje világoslott elő. A feje tetején tenyérnyi kopaszság.

Sohse láttam ennyire rongyos embert. Hol jár az ilyen nappalokint?

Az ügyvéd megállt.

A rongyos ember gyanakodva és mordul nézett reá.

Az ügyvéd megszólította:

- Micsoda maga barátom?

- Mi gondja rá az úrnak? - felelte kedvetlenül a csavargó.

A bokor tulsó felén egy másik rongy fészek emelkedett föl. Fiatal halványképű ember és dagadt lábu. Álmos szemmel bámult reánk.

Az ügyvéd annak is szólott:

- Hát maga micsoda?

A legény fölvette a kalapját a fűről, és hozzánk sántikált:

- Néptanító vagyok, könyörgöm: nincs állásom.

- Hol az oklevele?

- Elvesztettem, csókolom kezét...

S a kalapját kérőn nyujtotta felénk.

Az ügyvéd elfordult.

Csak én vettem a kalapjába valami aprópénzt.

S magamban csodálkoztam, hogy az ügyvéd nem adakozik.

Ismertem már más jómóduakat is, akik sohse adtak alamizsnát a koldusnak. Szűcspálról nem véltem volna. Igaz, hogy közlről nem ismertem, a lakásán se fordultam meg, csak épp hogy ő is lent szokott reggelizni a kávéházban, s mivelhogy egy házban egyemeleten lakunk, szót is váltunk néha, illő nyájassággal. De az csakugyan szemembe ötlött, hogy az órája acélból való, fekete-zománcos acélból. Az ügyvédek, orvosok, papok, nem tudom miért, de aranyórával járnak. A feleségén is felötlött egyszer, hogy a karján olcsófajta korall-karperecet visel. Rövidujjú blúz volt akkor rajta, könyékig érő, s kövér karjának a fehérsége odavonta a tekintetemet. A kisleányát kísérte a lépcsőig. Iskolába ment a leányka a cseléddel. Csillogó szemű kis kanári madár. A nyakán annak is csak vékony bársonyszalag a disz. Tehát fösvények. De hogy autóra költ valaki, koldusnak meg egy fillért se vet, ez már kissé amerikás!

Egy fenyőfa mellett megint találtunk egy hajléktalanra. Térden állt a fűben, és összemarokkal szedte a harmatot. Oly buzgón mosdott, hogy meg se látott bennünket.

Az ügyvéd ismét megállt: nézte.

Furcsáltam, hogy annyira érdeklődik a gyepen hálók iránt. Csak nem volt talán detektív valaha?

Állt.

Nézett.

A csavargó, tizenkilenc-húsz éves forma sápadt fiú, megtörülközött a zsebkendőjében, és a ruháját veregette, vonogatta. Bizony gyűrött volt a ruhája, és tarka a ráragadt falevelektől. A bal cipőjéből kivolt a sarka meztelenje, de azért megtörölgette egy marok fűvel a cipőjét is. Hogy ekközben meglátott bennünket, meglepődve nézett reánk. De a kalapjáért nem nyúlt.

- Micsoda maga? - kérdezte az ügyvéd.

- Szabó vagyok, - felelte pillogva a fiú, - úri szabó.

- Beteg?

- Nem, nem vagyok beteg.

- Miért: nem dolgozik?

- Nem kaptam eddig helyet. Két hete... tetszik tudni, így kánikulában... rosszkor gyöttem. Aztán a ruhámból is kiszakadok már...

S búsan nézett a cipőjére, amelynek az oldalán kivöröslött a lába.

- Honnan jött?

- Baranyából.

- Vasuton?

- Gyalog.

- Minek jött el onnan?

- Mert ott se volt munka. Azt gondoltam, hogy itt kapok.

- Ésha ezután se fog kapni? Van pénze?

A fiú lesütötte a szemét:

- Nincs, - felelte halkán.

S ahogy ismét felnézett, a szeme nedves volt.

- Hát most mit csinál itt? - vallatta tovább az ügyvéd. - A rendőrség hazatoloncolja.

A fiú búsan nézett maga elé:

- Ha még ma sem kapok munkát, vállalom akármit.

- Mit?

- Amit kapok. Ha méltóztatik talán szolgát keresni... Mindent vállalom.

Az ügyvéd a zsebébe nyúlt, és kivett egy vastag levélborítékot.

- Nézze barátom: itt van száz korona. Kölcsön. Nem én adom: Krisztus. Menjen külföldre vele. Tanulja ki jól a mesterségét. Azután jöjjön haza. Ha jómódba jut valamikor, el ne felejtse, hogy visszafizesse. Így ahogy én.

S a zsebébe nyomta a pénzt a hűledező fiúnak.

- Megbízás? - szólaltam meg, hogy tovább sétáltunk.

- Nem, - felelte Szűcspál, - a magam pénze. Azazhát mondjuk Krisztus pénze.

- Értem: valami fogadalom?

- Az.

- De miért nem adta ön annak az öreg koldusnak?

Szücspál hümmmentett:

- Oka van annak. Ez a pénz ugyanis nem csupán gazdátlan pénz, hanem, hogyis mondjam, olyan-
nak adom, akin segíték vele. Azért is jöttem ki ma reggel, mert ezen a napon minden évben ki-
jövök hajnalban. És adok száz koronát az egyik hajléktalannak, akinek talán a sorsa fordul meg
rajta.

Az öreg koldus sorsa nem fordult volna meg. Az öreg ember nem vállalkozó kedvű, az már az
élete útjának a vége felé jár. Mindegy neki, akár jó a kabátja, akár rongyos.

Annak a csavargónak, akit először megszólítottam, odaadtam volna, de az durván felelt. Az
arcán, szemén láttam, hogy iszákos. Az, ami pénzt kap, pálinkára költi. Azon segíteni nem lehet.

Az a másik, aki olyan alázatosan felelt, bizonyára gyakorlott kéregető. Néptanítónak hazudja
magát, s hogy azért züllött el, mert elveszett az oklevele. Hiszen az oklevelet megkapná másolat-
ban, éshát a néptanító, nem olvassuk-e az ujságban szinte mindennaposan, hogy kevés a nép-
tanító? Dologkerülő, huncut.

De az, aki ott mosdott, bizonyára vesz magának ezen a pénzen ruhát, inget, tisztaságot, mester-
ségbeli tudásokat. És tíz-tizenöt év múlva találkozni fogok itt vele ennek a napnak hajnalán. Nem
fogom megismerni, de talán látok majd egy jól öltözött urat, aki éppen így kérdegeti a csavar-
gókat, mint én:

- Micsoda maga? Ihol a Krisztus bankója.

Attól fogva én nem járok ki többé ezen a napon.

Mert hogy teljesen megértse, ezt az ügyet, én éppen így háltam itt ennek a nyári napnak az éjsza-
káján, ezelőtt huszonegy évvel. Itt, itt: ezek között, egy bokorban, - amelyet sajnos azóta kivág-
tak. És ha aznap reggel nem virradok erre a száz koronára, ma már nem Szücspál Antal volna a
nevem, hanem por. Vagy ha életben maradok, talán én is olyan pálinkás tekintetű csavargó
vagyok most, mint az a durva, ha ugyan nem ülnék valamelyik börtönben.

Hát bizony ezelőtt huszonegy évvel...

Arra jöttem fel Pestre, hogy itt végzem a jogot. Kolozsvárott kellett volna, mert odavaló vagyok,
de nekem már akkor sem apám, sem anyám: a postás énhozzám soha nem lépett be. Arra gon-
doltam, hogy Pesten könnyebben megélek.

S egy lányka is vonzott, akit éveken át kísérgettem, de akivel soha se beszéltem.

Nem is gondoltam rá, hogy beszéljek vele. Mint ahogy a holdas nem beszél a holddal, pedig a
lelke vele jár.

Pedigcsak egy közönséges vasutas konduktornak a leánya volt, s akkor mikor először láttam,
még alig tíz éves.

Akkoriban persze csak a szememnek tetszett: érdekes kis filigrán csirke volt. Szőke és hunyori
szemű. Keze, lába oly vékony, mintha nem is emberi test volna, hanem virágszál. Mindig kék
ruhában járt, s egyenes volt, mint a gyertya.

Egyszer délután, - tizenkét éves lehetett akkor, - a kapuban állt. Tán az apját várta. Tavaszi nap
sütött, szél fújt. S ahogy ott állt s a kezét a szeme fölé emelte, a szél úgy lengette a haját, mint
valami selymes-zászlót. Akkor tetszett meg nekem szivembe-öröklön, végzetesen.

Később már nem volt annyira szőke, de vékony maradt, nyúlánk és fehérbőrű. S nem is nézett már olyan kedves hunyorin: szemüveget viselt, cvikkert, s azon át nyugodt és nyílt volt a nézése. Az a cvikker oly igen illett neki, hogy engem szinte rázott a szerelem, ha ránézhettem.

De mondom, nem igen néztem én, csak ha úgy nézhettem, hogy nem ügyelt rám. Ha szembe jött velem az utcán, átmentem az útca tulsó felére. Ha szólt volna hozzám, elfutottam volna, vagy elsúlyedtem volna a föld alá.

Dehát miért?

Azért mert rossz volt a ruhám, ordináré, kopott.

Nem tudom ismeri-e ön azt a kedvetlenséget, amit a kopott ruhával ölt magára mindennap a fiatal ember. Nem a milliomos, aki megveti a világot, az járhat avult ruhában. A fiatalemberről szólok, aki azt a korát éli, amelyikben maga a természet öltözteti az embert, mint ahogy a növényt öltözteti a virágzása korában színekbe, pompába. Az ember virágzásának a kora a tizennyolcadik évtől néhány év. Mikor örök májusnak érzi az életet. Mikor egy-egy muskátlis ablak érdekesebb neki a párisi világkiállításnál. Mikor egy leány mosolygása nagyobb ügy az indiai kérdésnél. Szóval: mikor csak egy új nyakkendő is ünnep: öröm és boldogság. Egy új kalap, új cipő, új ruha, olyan izgalom, hogy lehetetlen vele a falak közt maradni, mint ahogy a pillangónak lehetetlen a kőfalzugban maradnia, mikor fölölti a pompás szép szárnyait.

Hát én abban a koromban, mikor minden fiatal röpköd és csapong, s örül az életnek, én kopott ruhában jártam, és a homályt kerestem, mint a pinceféreg. Szégyenkeztem a társaim előtt. Bujtam a lányok elől. Nyomorultnak, hitványnak, értéktelennek éreztem magamat. Mintha nem is volnék ember. Mintha a földtekén nem annyi jussal járnék, mint más. Mintha a levegőt és napfényt is csak tévedésből kapnám.

Nohát már most képzelje el: milyen napon volt az nekem, mikor a két évig gyűjtött krajcárokból megvehettem az első szép fekete-ruhát. Mikor először feszítettem ki a mellemet, először mertem a szemébe nézni a leánynépnek. S még arra is gondolhattam, hogy az érettségi után eladhatom a könyveimet, jegyzeteimet, s azoknak az árából egy köznapis rendes ruhát is vehetek, olcsó nyári ruhát, de divatos szabásut.

S vettem is.

Csak harminc koronás ruha volt, fehérsávós, könnyű, kék lüszter. Akárcsak selyem ruha volt volna. Akkor volt életemben először sárgacipőm is, és elegáns szalmakalapom, regattanyakkendőm.

Az érettségi bizonyítványomnak nem örültem annyira. Az érettségi bizonyítvány csak egy másik ajtót jelentett, de a ruha, a két szép új ruha, az maga az élet volt! A szabadság! Dicsőség! Üdvösség!

Minden órában megnéztem magamat a tükörben. Minden olyan kirakat előtt megálltam, amelyiknek vagy a belseje tükrözött, vagy a fekete üveg cégtáblája. Hangosan és foghegyről mondtam a szervuszt a pajtásaimnak, s minden harmadik lépésnél a cipőmre pillantottam, a szép sárga cipőmre, a selyem cipőfűzőre. Még az árnyékom is csoda volt aznap és gyönyörűség.

Nohát ha tűz égett volna aznap a kályhában, beledobtam volna az elviselt ruhámat, - annyira gyűlöltem azt a ruhát. Hitvány muszkavászon ruha volt, s úgy állt rajtam, mint a nyirfakéreg. Vásáron vette szegény boldogult édesanyám még hatodik osztályos koromban. Különbre nem telt neki. Mert csak napszámos asszony volt az áldott: mosni, surolni járt. Betegen is. Meg is halt azon az őszön, mikor azt a komisz ruhát vette, - a város temettette el a kórházból.

Hát abban a komisz ruhában jártam én harmadfél éven által. A hetedik, nyolcadik osztályba is. Télen is. Egy szíjjártónak meg egy kéményseprőnek a gyerekét tanítottam összesen nyolc

forintért havonként. Abból kellett megélnem, könyvet vennem, mosatnom, világítót fizetnem. Ruhára nem telt. Pedighát nem egyszer néztem aggódva, hogyan feslik, málik. A nyolcadikban már meg is rövidült, elszűkült rajtam. Nohát mikor végre levethettem, rátoptam és kétfelé repitettem. A kabátot is, nadrágot is. Ugy dobtam félre a sarokba.

Persze az új ruhámban az volt az első gondolatom, hogy bemutatkozok Juliskának. Hónapok óta nem láttam. Már rég elkészültem rá, hogy hogyan mutatkozok be:

- Szűcspál Antal a nevem kisasszony: örülnék, ha az ismerősei közé számítana...

Konduktornak a lánya végre is szerencsésének érezheti, ha érettségizett fiatalember közeledik hozzá.

S indultam...

Akárcsak a mennyországba indulnék.

Csak künn az utcán szállott meg némi aggodalom, hogy hátha mióta nem láttam, van már valakije?

Órákig kóvályogtam a ház előtt, az oly igen ismert ház előtt, Kolozsvár azon egyetlen háza előtt, amelyekben angyal lakik.

Kóvályogtam.

Hátha kijön?

Ha másodmagával jön ki...

Végre egy kisgyereket szólítottam meg a kapuban:

- Itt lakol te?

- Itt.

- Ösmered-e Papp Juliska kisasszonyt?

- Konduktoréknál?

- Őnáluk.

- Iszen elköltözködtek.

- Elköltözködtek?

- El.

- Hova?

- Pestre.

Hát persze: április végén láttam utoljára. Mentem is akkor utána a Krizbai-utcán, Pap-utcán, Lázár-utcán, Csertő-utcán. Akkor is kék ruhában volt, s nyúlánk szép termete szinte lengett a kövezeten. Tudtam hova megy: egy sárga földszintes házba, amelynek kapuja fölé egy cukorpapírosból kivágott formátlan cipő van kiszögezve. Varróiskola van ott. Minden délután odamegy két órakor, s hétkor tér haza.

Azt gondoltam: soha nem látta, hogy járok utána. Később aztán megtudtam, hogy mindig látta. A manó tudja hogyan? - sohse pillantott hátra.

Hát persze nekem egyszerre Budapestre fordult minden gondolatom.

Mért ne tanulnék én Pesten tovább?

Ott engem nem ismer senki hernyónak, s ott több a pénzes ember, több a kenyér. Éppen Pest való nekem!

És csodálkoztam, hogy ez a bölcs gondolat előbb meg nem villant a fejemben.

A lüszter ruhámat nagy lapos skatulyába pakolták. Azt a skatulyát legott kineveztem koffernek.

Akkoriban még nyolc koronán utazhattunk Kolozsvárról Pestre. Mindenemet eladtam, még a bugyellárisomat is, csakhogy mentül több legyen a pénzem.

Ahogy berakom a skatulyába a fekete ruhámat, fehérneműmet, arra gondolok, hogy a vonat csak reggel ér Pestre: ej, de bolondot cselekedtem, hogy elszakítottam a munkásvászon ruhát. Fölvehettem volna még egyszer: éjszakára. Az új ruhám nem gyűrődött volna.

Aztán arra gondoltam, hogy éjjel sötét van: fölvehetem én alvásra szakadtan is.

Mégishát nagyjából összeférceltem fehér cérnával.

Délután hat óra tájban indultam. Persze nem a gyorsvonaton, s nem az első osztályon. Affelől is bizonyos voltam, hogy Pesten nem borul a nyakamba senki, mikor kiszállok. A pénzem tizen-négyszáz korona volt. Mégis azon a vonaton nem ült büszkébb és vidámabb utazó.

Egy érettségi bizonyítvánnyal, meg két öltözet elegáns ruhával meg lehet hódítani az egész világot!

Csak éppen hogy az utasok válogatlansága zavart: oláhok ültek be a kocsimba az indulás előtt való percekben és hagymaszagot illatoztak.

- A fenébe is: hiszen nem lehet rezedaszaguk!

Fogtam a kofferemet s mentem másik kocsi: oda meg vásáros zsidók ültek be Hunyadon.

- Csak nem hallgatom azt a sok adás-vevést Pestig.

A harmadik kocsi: vándoroltam, ott meg egy csecsemőgyerek sivalkodott. S az anya épp akkor vizsgálta, hogy miért?

Több kocsi nem volt, hát egyebet se tettem, csak ide-oda vándoroltam a három kocsi: hol találhatnék egy padot, amelyiken aludhatnék majd valamicskét Pestig?

Némi örömmel tapasztaltam, hogy az utasok fogynak. Nagyváradon már csak egy beteg öregasszony maradt az egyik kocsi, köszvényes forma, s a kísérője egy másik öregasszony.

Azok már akkor ledőltek a batyujokra és szenderegtek.

- No hálistennek!

Előbontottam a skatulyámat:

- No rongyom: hát még egyszer rámkerülsz!

A rajtamvolt lüsztert levettem és gondosan összehajtogattam. Föltettem a skatulyám fölé. Rá a kalapomat, galléromat, nyakkendőmet.

Felöltöm a rongyot, s végignyújtózkodok a padon. De szokatlan volt a pad: vánkos is hiányzott, takaró is. Felsőkabátom nem volt, hogy azzal takarózhattam volna. Szóval: nem tudtam elaludni.

Az igaz, hogy az is igen foglalkoztatott: találok-e olcsó szállást? Megtalálom-e hol lakik Konduktor Juliska?

Hogyne találánám meg: megkérdezem az állomáson.

Micsoda öröm lesz, ha meglátom az utcán! A kolozsvári tündért a pesti utcán!

S ő is hogy elbámul!

Mert hiszen látásból ismer. De a szép új ruhámban aligha fog egyszerre rámismerni.

Ugy egy óra felé egy kövér zsidó asszony cepelkedett be a kocsiba két fiúcskával. Mingyárt le is fektette őket.

- Így Dolfi, úgy Makszi.

Maga is ásítózott. Levette a kalapját és fölhelyezte kofferja fölé. A cipőjét is lehuzta, és a pad alá tette. Körülvakaródzott, aztán a sarokba dőlt.

Ejnye, - gondoltam, - én is levetem a cipőmet: könnyebb aludni, meg nem is piszkolódik a fénye.

S tovább álmodoztam Juliskáról. Hogy mingyárt az utcán szóljak-e neki? Vagy hogy ott nézzek lakást, ahol ő lakik? Hátha épp náluk hirdet a cédula kiadó lakást?

Már csak az ellenőr zavart meg: a jegyemet kérte. Föl kellett kelnem, kivennem a lüszter ruhám zsebéből. Aztán ismét lehunyhattam a szemet.

Egyszer csak arra nyílik a szemem, hogy idegen hangok beszélgetnek a tehenek áráról. És hogy igen világos van. A kocsiban sokan ülnek: vasuti munkásfélék. Pipáznak, köpködnek, beszélgetnek.

A vonat áll.

- Hol vagyunk? - kérdeztem álmosan egy szemben ülő kocsisféle embertől.

- Szolnokon.

No fene kellemetlen itt ezek előtt öltözködnöm át. Minek néznek ezek ebben a lógóujju rongy kabátban? Kétfelé kíváncsozó rongy nadrágban? De most már mindegy.

Nyújtózok a pad alá a cipőmért. Nem akad bele a kezem.

Lehajolok: nincs!

Nincs!... Nincs!... Nincs!...

Ijedten nézek a fejem fölé: egy zsíros vászontarisznia gubbaszkodik csak ott, s a tarisznnyából egy vas-serpenyőnek a nyele áll ki.

- Kié ez a tarisznnya?

- Az enyém, - mondja a kocsisforma. - Odatettem, mert itt más nem fér.

- Hát az én holmimat hova tette?

- Én?

- Maga hát! Itt volt a ruhám, kalapom!

Az ember a fejét rázza.

- Én most szálltam be: nem láttam ott semmit.

Rémülten nézek szét: az én holmim sehol! Se padok fölött, se padok alatt! A velem utazottakból csak a beteg öregasszonyt látom. Meg a kíséőjét. Fennülnek már és meggyet esznek.

- Nem látták: ki vitte el a holmimat?

A két öregasszony rámcsoálksozik!

- Nem. Megfordult itt azóta tíz utas is: bizony nem vigyáztuk.

Állok, mintha mennykő csapott volna le mellettem.

Már akkor az egész kocsi engem nézett.

- Istenfáját, - mondja egy fiatal legény, - alighanem az a pék-forma vitte el, aki innen kiszállt. Mert annál láttam én egypár sárga cipőt, ahogy a hóna alatt vitte.

A vonat indul. Nekem se kell több: jaguár-ugrásokkal ki a kocsiból! Le a vonatról! - azon rongyosan, hajadonfővel, lyukas harisnyában. Rohanok, dühösen az állomásra. Futok körül az épületen: ugrálok korlátokat. Tekintgetek jobbra-balra.

- Egy péklegényt nem láttak-e? Sárgacipő volt a kezében! Sárgacipő!!!... Sááárga cccipőőő!

Nem látta senki.

Mégegyszer körülnyargalok, embereket taszítva, korlátokon átszökdelve, - hajadonfővel, harisnyában. Aztán ki az állomásról be a városba egydarabon. Meg vissza egy mellékutca, amerre gondolom, hogy a tolvajom oldalog. A lábam csupa vér a kavicsoktól. A szemet mintha tűz-láng verné.

Egy rendőr már hatszor is kurjantott utánam:

- Megálljon!

Szaladt is egydarabig. Tudtam, hogy bolondnak gondol. Dehát ha megállok és magyarázgatok, a tolvaj azalatt tova múlik.

Jött azonban másik rendőr is: megragadtak.

- Kicsoda maga? Mért szaladgál?!

De én csak lihegtem.

Sokára birtam annyira összeszedelődzködni, hogy töredezetten elmondhattam a bajomat.

Kételkedve hallgattak. Mégis visszavittek az állomásra. Előszóllították a kapust:

- Szedett-e el jegyet egy péklegény-forma utastól, akinek sárga cipő vót a kezibe meg kék ruha meg papiros-katulya?

A kapus az orrahegyére bámult:

- Nem. Péklegény: nem. Sárga cipő: nem. Kék ruha: nem. Papiros skatulya csak egy kisasszonynál vót.

- Bizonyos?

- Bizonyos. Hát hogyne vóna bizonyos?

- Akkor hát, - mondja az állomásfőnök, - csak másik kocsiba ment át a tolvaj. Vagy hogy előbb leszállt: Szajolon vagy Alcsin. De nekem gyanus maga is barátom: azt mondja, most érettségizett. Hol a bizonyítványa?

S végignézett rajtam.

Az átkozott muszkavászon ruha!... amelynek kabátját, nadrágját csak a hitvány fércelés tartotta össze. Aztán se gallér rajtam, se nyakkendő. A harisnyám is lyukas...

Hiába magyaráztam, hogy a bizonyítványom benne volt a fekete kabátomnak a zsebében, s hogy ezt a rossz ruhát csak azért vettem fel, stb.

Csupa gyanakvó szem...

Különösen egy cigányszemű nagy vasuti tiszt nézett rám gyilkosan, hogy szerettem volna pofonvágni!

Meg is szólalt:

- Mondja el az Éneisznek az első sorát.

Soha olyan fogcsikorgatással, olyan férfiatlanul, könnyes szemmel nem szavalták még ezt a mondatot:

Arma virumque cano...

- Elmondjam az egészet? Homéroszt is elmondjam? Talán Tibulluszt és Katulluszt elengedi?

- Bocsánat, - mondta megváltozott szemmel, - bocsánatot kérek.

A vasuti jegy szerencsémre nálam volt: azt tanácsolták, hogy utazzak a legközelebbi vonattal tovább Pestre, és jelentkezzek ott a rendőrségen. A tolvajom vélhetőleg szintén Pestre utazik. Ha csakugyan pék, Nagyváradtól Pestig pékműhely nincs másutt, csak Szolnokon. A rendőr ügyelni fog, hogy ezekben a napokban fogad-e fel a szolnoki pék új legényt. Ha fogad, mingyárt megvizsgálják: van-e kék lüszter ruhája és redengőtja? - értesíteni fognak róla. De a pék vélhetőleg Pestre utazik. Ha leszállt volna útközben, a másik vonattal odamegy: vagy a rendőrség elcsipi vagy én megismerem rajta a ruhámat.

A cigányszemű vasuti tiszt behívott a szobájába, s egypár cipőt kotort elő bottal az ágya alól, - ha elfogadom. A cipő óriási volt és rossz, mégis megmentett attól, hogy mezítláb szálljak le Pesten. Gallért is adott akkorát, hogy úgy lógott benne a fejem, mint harangban az ütő. Kalapot már nem tudott adni, mert csak egy aranyzsinóros vasuti csákója volt heverő, - azt nem tehettem a fejemre. Hanem szerzett egy gyűrött sportsapkát, fehér vászonból valót, amely azonban rég elbúcsuzott a fehér színtől. Az állomásfőnök kisfiáé volt, csak épp a fejem búbját fődte. Mégishát legyen a fejemen valami.

Igy egy kis reménység gyulladt bennem.

A következő személyvonatot úgy vártam, mint a lesen lapuló tigris a zsákmányát. A rendőr is segített bejárnom. Hej, ha megfogom azt az atyafit, még úgy meg nem forgott ember két tenyér között, ahogy az megforog!

Jött a vonat.

A tolvajom nem ült rajta.

Hosszadalmas volna elmondanom, hogyan hányódtam én Pesten, a sportsapkában, a rongyruhában, az óriási-cipőkben, krajcártalanul.

A rendőrségen elpanaszoltam a bajomat. Ott is gyanakodva néztek rám. Ott is szavaltattak velem Vergiliuszból, Homéroszból. Vallattak, hogy hol laktam utoljára? Kinél? Mikor jöttem el tőle? Azt a szivességet is megcselekedték, hogy helyet adtak éjszakára egy priccsen, igen vegyes társaságban, kívülről zárható ajtó mögött. Másnap délben aztán kegyesen elbocsátottak. Azt mondták, hogy mielőbb jelentssem be a lakásomat, s ők aztán, ha megfogják a péket, azonnal értesítenek.

Hát én mingyárt ott a rendőrség közelében elkezdtem a lakáskeresést. Persze végigcsodálkoznak rajtam s nincs lakás. Hosszan és keserűséggel magyarázom, hogy mi történt velem, dehát csak a fejüket rázzák. Egy özvegy asszonyság hitte el csak a történetemet, de legalább is tiz korona foglalót kért részvéte jeléül. S nekem tiz gombom se volt.

Két nap nem ettem semmit. Harmadnap a Ligetbe vetődtem és egy rothadt narancsot találtam ott a fűben: megettem héjastúl. A kabátom ujján már akkor úgy meglazultak a fércek, hogy nappal már nem is mertem a városba menni: mindenki utánam tekintett.

Ma se tudom hogyan éltem én ott valami két héten át? Csak arra emlékszem, hogy a Ligetben és a Liget tájékán tartózkodtam, s hogy olykor csavargók szólítottak meg:

- Honnan pajtás?

Nem feleltem persze. De bőszült voltam én mindenre. Különösen az aranyláncos, aranygyűrűs emberek és asszonyok voltak azok, akiket szinte vérbenforgó szemmel szemléltem. Egyetlen olyan láncszemecske megválthatna minden nyomorúságtól!

S vádoltam magamban minden aranycifrával járó, hogy a szivtelenségnek a bizonyítványait viseli. Amig inség van a földön, az ördög az ékszerész-kirakatok mögül vigyorgott az emberiségre:

- Isten gyermekei? hahaha?...

Milyen különös, hogy az a gyémántszem a kirakatban annyira hasonlít arra a könnycsepre, amely az éhező ember szemében csillog!

Vajjon aki leolvassa az ékszerész asztalára az ezreseket egy-egy gyémántszemért, látta-e valaha Krisztust?

Ő azt felelné:

- Hogyne láttam volna!

Látta ám, de csak mint az útfélen legelő tehén, mikor a fűvet szakítva, fölpillant a keresztfára is.

Mikor már talán huszadikszor háltam idekint a Ligetben, ahogy egy hajnalban fölérzek a hidegre. Nyitom a szememet és fölülök.

Esső után való éjszaka volt az. A föld nedves, az avar nyirkos, rothadt szaga. A csontjaimba is mintha az a nyirkos hideg állt volna bele: mintha nedves földben hetek óta rothadó holttest volnék, s a hátam gerince abban az órában kezdené a szerteoszlást.

Reszkettem.

Fölnézek az égre: jön-e mára melegítő napfény?

Dehogy jön! Még alig pirkadt. S az ég is mintha szürke rongygyal volna tele aggatva. Még az ég is csupa rongy! Ég és föld csupa rongy! Inség és nyomorúság az egész világmindenség!

- Istenem, ha lelátsz onnan a felhőrongyok mögül, csak legalább egy sugarát hagyd meg bennem a reménységnek!

A hajnali első vonat hideg füttyögése hangzott át a fákon, olyan volt, mintha az is gúnyfütty volna a fohászkodásomra.

Ültem mint Jób a szemétdombján. De még annál is gyászosabban. Mert az a szentföldi szemétdomb legalább meleg volt. S az én helyzetem még csak nem is domb, hanem olyan vagyok, mint a verembe esett állat, amely hetek óta mászkál, kapaszkodik, erőlködik, s egyre visszahull.

Keserves szemmel nézek körül.

Csupa könny körülöttem még a fű is, ahogy a harmat megszállta.

Ahogy a kezemen támaszkodok, valami keményet érzek, s nem kő, se nem fa.

Nézem: hát valami nyél. Csontból van és fakó. Kiáll a földből.

Kivonom.

Hát egy rozsdás kés jön ki vele, evőkés. Valaki ott uzsonnázott, talán a tavaszon, talán tavaly, - beleszúrta a földbe, ottfeledte.

Már akkor csupa szenny és csupa rongy volt rajtam a ruha. Cipőm se volt, eladtam két hatoson a Teleki-téren. Tíz nap tengődtem azon a két hatoson. Aztán már nem tudom, megint min éltem? Kikóboroltam a bolgár kertekben, s kikapartam a krumplit a földből: megettem azon nyersen. Egyszer kalarábét is sikerült lopnom, de akkor meghajszoltak. Megint visszahúzódtam a Ligetbe, s a *Ribes aurea* bogyóit kerestem. Ettem faleveleket is meg fűgyökereket. Csak csont meg bőr voltam már, s az elmém már az éhkábulattól csak mint az állaté.

Hát szemlélem a kést: el lehetne-e adni?

Nem, nem lehet eladni, a vasát már berágta a rozsdá. A nyele se ér semmit. Egy fillért se adnak érte, egy fillért se.

S megint rádühödik a lelkem azokra, akiknek pénzük van, s akiknek fölösleges pénzük is van, s gyűrűkre, fülbevalókra, aranyláncokra költik.

Megint a kést nézem:

- Ölök vele! Ha most kerül elélem egy aranyláncos embertárs, ezzel a késsel szúrom le! Aztán fogamat!

S mintha csak az ördögnek imádkoztam volna ezzel a gondolattal: lépések hallatszanak, s előválnak az útrahajló lombok közül egy úri ember.

Az út mellett volt az a bokor, amelyik alatt ültem.

Az ember jön.

Jődögél.

Lassan.

Sétáló lépésekkel.

Elegáns úri ember, puha fekete kalapban, fekete rövid hevlakban, amelyet frakk vagy szmoking fölé szokás venni. Kezében vastag nádbot, zöldszínű.

Nézem, ahogy a dühöngő örült néz, mikor magába szorítja kis időre a viharát. A rozsdás kés a markomban a hátam mögött. Csak annyit fogok kérdezni ültömben:

- Hány az óra kérem?

S ha arra aranyórát von elő, vagy ha nem felel; vagy előcsillan a köpönyege alól valami arany...

Jön sétálva.

Szép barnaszakálú ember, negyvenhez közelebb, mint harminchoz. A kezén keztyű, hamvaszínű.

S ahogy jön, hol jobbra, hol balra fordítja a fejét, mintha keresne valamit. Meg is áll olykor, és néz befelé a bokrok közé.

A Liget csendes még. A távolban valahol, tán a *Trieszti nőben* fáradt muzsikaszó hallatszik, de csak a bőgő brummogása, olykor a pikula sívalkodása. Aztán egy fekete hintó is villan elő a fák közt, de csak lassu lépésben közeledik, mint mikor jártatják a lovakat.

A hintó persze csak fokozza a dühömet. Nem lehet másé, csak azé a hevlakkos gazemberé.

Hintó!

Másnak szalmafedele sincs, amely alá behúzódhatna, ennek a gazembernek hintaja van, drága, talán ezrekbe kerülő! No: a sirodba jösz! Rajtad boszulom meg az inséges emberiség szenvedéseit!

Jön.

Nem is sejti... Hány az óra kérem? Négy? Nem négy, hanem utolsó! Ne kutya! Panaszkodj az Istennek! Utánnad mindgyárt én lépek, rád mutatok:

- Azok közül való, akik engem éhen döglesztettek!

Jön.

Szürke-sávós nadrág van rajta, és gombos cipő a lábán, a járásán látszik, hogy parketten nőtt fel: úgy lépked olyan nyugodtan...

Mégis különös, hogy úgy szemlélődik...

Mikor már csak húsz lépésnyire van tőlem, arra villan a gondolatom, hogy talán rendőr?

Detektív?

Ő bizonyára előre ereszkedik polgári ruhába, mögötte meg rendőrök lappanganak.

Az ujjaim eltágnak a késen. A rendőr más. A rendőrség nem vétett ellenem, sőt jóakarólag foglalkozott velem. Nem: rendőrt nem szűrok le.

S nézem.

Igen elegáns.

Mégse lehet rendőr.

A hintó az övé. Már látom a kocsist is, fekete-viaszrózsás cylinder. S a kocsis ötven lépés távolságból figyeli a gazdáját.

Nem, ez nem rendőr.

De már akkor előttem áll. S néz érdeklődéssel, mintha valami bokor alá került Rembrandt kép volnék.

- Barátom, - szólalt meg, - magát keresem.

S hívón intett, méltóságos, kis mozdulattal.

Ez a szó: *magát keresem*, annyira meglepett, hogy szinte belerendültem. Tán valami főrangú rendőrtiszt? Megtalálták a tolvajomat!?

Fölkeltem és hozzáléptem olyan arccal, amilyennel Jákób nézhetett az égi lajtorjára.

- Engem? - rebegtem, - engem?

- Magát.

S elmosolyodott. Visszatekintett és hívón intett a kocsisának. Aztán belenyult a belső zsebébe és egy lepecsételt levelet vett elő.

- Itt ez a levél. Magának szól. Nem tévedek: magának szól.

Búcsut intett és föllépett a hintájába. Még onnan is köszönt, mosolyogva, barátságosan.

Csak bámulok a levélre. Vastag, puha. A borítékon nincs a nevem, semmi név sincs. De azt mondta: nekem szól, s a bizonyosságnak olyan hangján mondta, hogy nem kételkedhettem.

Nyitom, valami nagy jót sejtve. Hát csakugyan: egy csomó tizkoronás! S írás is egy fehér cédulán:

Születésem napja: hogy valaki örüljön neki, - helyettem.

A szemem könnybe lábadt. Valami üdvöztető melegség járta át a mellemet: hát van még *ember* a világon!

És az a könnycsepp, amely akkor a szememből kigördült... hát az a könnycsepp volt az, amelyikben én megszülettem.

Intett az autójának.

- Visszajön velem? vagy tovább sétál?
- Visszatérek. De kérem a történet így csonka: hiányzik belőle valami.
- Micsoda?
- A nyúlánk szép szőke leány: a Konduktor Juliska.

Az ügyvéd elmosolyodott:

- Hát iszen ismeri: a feleségem...

ANDORÁS KÖRÖSZTJE.

Akit még nem vertek meg soha, - mondta egy festőművész barátom, - ne tegyen egyebet csak üljön le a festőszerszámaival valamelyik falu közelében. Vagy ha még hamarabb óhajt megverődni, üljön be a faluba, vagy a faluvégre.

Festhet akármit. Festhet krétával, gvassal, akvarellel, olajjal, - mindegy: ép bőrrel aznap nem éri meg az estét.

Mert ha szántóföldet fest:

- Valahol tán az adóját keveslik annak a földnek?

Ha legelőt fest:

- Az urak talán el akarják venni a községtől?

Ha házat fest:

- Valakinek az útjában van talán az a ház?

Ha hidat fest:

- Tán azért festi, hogy megmutassa a hatóságnak? Elhanyagolta a község a hidépitést, az utat, az árkot. Bezzeg az adó!...

Hát ha még elevent fest, például gyermeket:

- Akárki meglássa: meghal az a gyermek!

Aki becsületes járatu festő, becsületes képet fest: Krisztust, Máriát, szentek szép képeit. Minden egyéb kép gyanus, és valami titkos célzatu. Alig ült neki a festő, hire fut a faluban: elkomolyult emberek sietnek elő furkos botokkal és vasvillákkal. Megállnak a festő mögött: vizsgálják a képet.

- Mér festi ezt az úr?

Hát persze, ha valami kamáslis lélek a festő, aki valamelyik pesti kávéházból úgy indult ki Pilis-Bagósra, mint valami afrikai utazásra.

Én sokszor festettem már ismeretlen faluban, sohse volt semmi bajom. Bemutatkoztam előbb a tanítónak, jegyzőnek vagy papnak, s tőlük kértem valami ráérő embert, hogy villámhárítóm legyen.

Néha persze velem is történtek furcsaságok.

*

Egy alföldi kis állomáson csak azért szállottam le, mert estére visszatérhettem onnan a fővárosba. Mentem egyenesen a paphoz: hívasson valakit, akinek jólesik egy-két korona, amiért hordozza a holmimat és eloszlatja a falusiak aggodalmait.

A pap gondolkodik:

- Van egy értelmes emberem: Hegedűs Lukács. Rá is ér. A pénz is jólesik neki, mert fél kezére sánta, - ahogy ő mondja. Eltörték a télen a karját egy lakodalomban.

Hegedűs Lukács bá' csakhamar előkerül. Ötvenéves, kisfejű ember. A jobb keze vörös még, mint a marhatüdő, de már nincs felkötve. Kissé nyugtalan, hogy a pap hívatta.

- Lukács, - mondja neki a pap. - Itt van egy úr, aki azért fizetne, hogy sétáljon kend vele. Festő ez az úr. Okos embert kér vezetőjének. Kendre gondoltam. Kend a városban is gyakran fuvarozott: sok mindent látott, tudja, hogy mi a művészet.

- Tudom, hogyne tudnám, tiszteletes uram.

- Hát micsoda?

- Micsoda? Hát... cigányság.

- Az is, vagyishát a zene. De van más művészet is, például aki szobrot farag vagy képet fest. Ez az úr képet fest.

Elmondja neki, hogy mi lesz a dolga. S én is megmondom, hogy két koronát kap a fél napi sétálásért.

Lukács helyesli a művészetet és a két koronát. A hátára veszi a festő ládácskáját, bal hóna alá a székecskét, ernyőt és állványkát. A jobb kezét bedugja a kebelébe.

- Hát gyerünk, - mondom, - nézzünk szét kissé a faluban, a falun túl is: majd megtaláljuk, hogy mit fessünk?

Szivart nyomok a szájába, s megindulunk.

A falu olyan, mint az alföldnek más ezer faluja: széles utcán kis ablakos házak, s előttük sovány akácfák, társas ludak, földvizsgáló tyúkok. Itt-ott egy unalommal ugató kutya. Milliószer megfestették már. Az ég is borongós. Ha nincs napfény, nincs kép. Csak sétálunk.

Időnkint egy-egy gyermekcsoport lódul utánunk, de Lukács visszariasztja őket:

- Elmenjetek! Nem panoráma ez, se nem danológép.

A gyerekek elmaradnak, s tünődve bámulnak utánunk.

Sétálunk tovább.

Egy-egy régi ház előtt megállok.

Lukács is megáll. Nézi, amit én nézek. Szivja a szivart, s kedvvel pök oldalt.

A ház alkalmas lenne a festésre, különösen az a dölt kerítés, az a megbarnult szalmakazal. Dehát nincs napfény.

- Gyerünk tovább.

Megint megállok egy útkanyarulatnál.

Lukács is megáll. Szivaroz és pök.

A kanyarulatban a mély kerékvágások: esső után vagy hóolvadás idején jó kép lenne. De most semmi.

- Gyerünk tovább.

Akácfacsoport egy rozzant szin mögött...

Nézem.

Lukács is nézi. Szivaroz és pök.

Ha nap sütne, érdekes kép volna. Dehát nincs árnyék.

- Gyerünk tovább.

Lukács megszólal mögöttem:

- Tekintetes uram: az a vöröskapus ház... Azt tesszen lefösteni.

Halkan szólt, mint a hajtó, mikor a vadászt figyelmezteti. S kedvvel pökött a csizmája elé.

A ház a tulsó soron áll, de semmi érdekes nincs rajta. Csak épp hogy odatekintettem.

- Gyerünk tovább.

Már a falu vége felé jártunk. A faluvégén többnyire áll egy-két cigányputri, vagy facsoport, vagy agyagbánya: reméltem, hogy végre találunk valamit.

- Appedig igen jó lett vóna, - elégedetlenkedett Lukács, - az a vöröskapus ház. Annál különbet nem tetszik találni sehol.

- Nincs azon semmi érdekes, Lukács.

- Deiszen...

A falu végére érkeztünk. Fakó sárgára aszott legelő terült ott el s négy-öt álmos lúd állongott rajta. De a legelőn túl jó távolacsán egy nyárfacsoport kékllett. Ott bizonyosan tanya áll. Vajjon érdemes volna-e odáig elmenni?

Lukács megint megszólalt:

- Mé nem tetszik mán azt a vöröskapus házat?...

- Tanya van ott ugye Lukács, ahol azok a nyárfák állanak?

- Dehogy tanya, tekintetes uram, csak kút, baromitató kút.

- Régi?

- Régi bizony. Nem sokkal lehet későbbi a világ teremtésénél.

Néztem.

- Így távolról érdekes az a hamvaskék facsoport, - gondolkodtam hangosan, - ahogy szinte beleolvad a levegőbe. De magában mégis semmi.

- Beon semmi a tekintetes uram.

- Csak annak a facsoportnak a vonala.

Bólint rá:

- Azt lehetne, de hát az is semmi.

- Nem érdemes, hogy azért leüljek.

- Beon nem, tekintetes uram. Az a vöröskapus ház, az valami.

- Nem, azt nem festem.

- Hát má mé nem, tekintetes uram.

- Azért mert nem nem festeni való.

- Nem-e? Azt gondoltam...

Tünődve néztem megint a nyárfák felé, s az égre is, hogy kitisztul-e vajjon? Vagy méginkább elborul?

Lukács megint megszólalt:

- Hát tekintetes uram, mondok valamit.

- No.

- Ha azt a vöröskapus házat le tetszene fősteni...

- De mondom: nem teszem.

- Nem sajnálnék egy pengő forintot... a tekintetes urnak. Meg aztán... a díjamat is elengedném.

Ránézek:

- Tán a maga háza?

- Enyém-e? Má hogy vóna az enyém tekintetes uram? Ne is legyen. Üssön bele a ropogós ménkü.

- Mér?

- Hát, csak.

S elgondolkodva rázta a fejét. Kissé elvörösödött.

- Megtódom még egy koronával, tekintetes uram.

- Hát ha megmondja igazán, hogy miért kívánja? Talán lefestem, és ingyen.

Lukács a földre pislogott:

- Hát... A hollók egyék meg, tekintetes uram, megmondom úgy ahogy van: hát csak azért, hogy... az a kutya törte el a jobb karomat...

*

Érdekesebb volt egy másik vezetőm, akit szintén pap ajánlott. Harangozója volt a papnak, s egyben sekrestyése, mint faluhelyen szokás. Az már értette, hogy a kép: kép. Merthiszen a papja maga is festegetett. Mindenféle szentkép tarkította a szobája falát. Két tájkép is. Egyiken szélmalom egy szántóföld sarkán. Másikon tópart és egy szarvas, amint iszik. Acélmetszetű képek voltak eredetileg, de a pap vízfestékekkel színesekre fordította.

A harangozó hát látott már festéket. Értette: hogy a festés nem adóhivatali megbízás. De azért még az az ember is csak nehezítette a munkámat.

Abban az évben történt ez, mikor Rákóczi tetemeit hazahoztuk. Sokat hallottunk és olvastunk akkoriban a kurucokról. Egy tárogatót is vettem akkor, és olyan kedvvel fuvogattam a gyönyörű kesergőket, hogy a házigazdám majdnem kitett miatta a lakásból.

Hát akkoriban festettem azt a képemet, amely erdőben pihenő kurucokat ábrázol, amint havas fák között éjjel tüznél ülnek. Három bús labanc fogoly is van velők.

A képet már fel is vázoltam, de a havas erdőnek az éjjeli színeit nem birtam elképzelésből megfesteni.

Azért mentem abba az erdősvideki falucskába. Igazi fákat festek nappali világosságnál, s megvárom ott az estét, a havas estét, s megfigyelem: miként játszik össze a holdvilágossága a fák sötét színeivel.

- Olyan vezetőt rendeljen énnekem, - mondtam a papnak, - aki megvéd a gyanakvóktól, és aki máskülönben is becsületes. Merthiszen este csak megbízható emberrel kóborolhatok.

A pap gondolkodott, aztán csengetett a cselédjének:

- Eredj, hijjad át Gács Andorás bácsit.

Egy nyírott bajszu ködmenes ember lépett be alig negyedóra múlva. Kis ember, de vastaglábú. Persze nem a lába volt vastag, hanem a nadrágja volt báránybéléses, meg csizmát viselt olyat, amelyikben több a szalma, mint a láb. Megállt az ajtó mellett, totyósan, mint az öregek szoktak, akik többet ülnek már, mint állnak. És a csizmája a halzsir szagával egyszerre megtöltötte a szobát.

- Andorás bácsi, - mondja neki a pap, - egy kis kereset akadna itt. Ez a festő úr olyan helyre szeretne menni, ahol vén fákat láthat. Kend gyakorta szed hangyatojást az erdőn...

Andorás bácsi csak állt és lógatta zsirtól csapzott szürke haját. Nyakig érő, nyakon körülnyírt haja volt az öregnek.

Valahányszor lefelé nézett, a haja mindig előre lódult a fülétől. Ha meg fölemelte a fejét, a haja visszatért a rendes helyére, rázás nélkül is.

- Tudok olyan helyet, - bólogatott Andorás.

S ráncok közé sülyedt apró fekete szeme vizsgálón csillant reám.

- Csakhogy az nincs közel tekintetes uram.

- Mennyire lehet?

- Hát tekintetes uram, gyalogosan másfél óra.

- Másfél óra. Nem sok. De ha kend nehezli már a járást, fogadhatunk kocsit.

- Nem nehezlem én tekintetes uram.

- De estére vissza is kell térnünk. Négykor már sötétedik. Nyolcra vagy kilencre megtérünk. Sok járás. Aztán egy kis teher is van itt: ez a festékes ládika, ez a tábori szék, ez az állvány. Nem lesz nehéz?

Az öreg megbecsülte egy tekintettel a készséget: Oda is lépett: megemelte.

- Semmi ez, tekintetes uram.

Indultunk.

Megnyugvással láttam, hogy az öreg nyugodt erővel mozog. A jobb lábára lejteget kissé, de csak mint aki elvesztette a fél csizmája sarkát.

Nyugodt lépésekkel roptatott előttem dombokon, völgyeken át, az araszos hóval borított szántó-földeken által.

Itt-ott a hóból egy-egy elsárgult krumpliszár emelkedett ki, másutt egy-egy csonka napraforgó maradványa. Igen tetszett nekem. Meg-megálltam, szemlélődtem. Szép a tél, szép, dehát nem ezért jöttem. Csak tetszett.

Napfény aranyozta a havas táblákat. Nagy fehér táblák. Helyenkint mozgó betükként feketélt rajtok egy egy varjú-dandár. Föl is lebbentek a közeledésünkre, és a hó fölött alig néhány méternyire emelkedve szállottak odább.

Tetszett.

Megálltam: szemlélődtem.

Az erdőt is láttam már a távolban, de Andorás még mindig csak tarlókon vezetett. S mintha nem is az erdőnek tartana...

Mégiscsak jobb lett volna kocsin jönnünk, - gondoltam, - ki tudja: mennyire van még?

Andorás szótlanul cammogott előttem. A hátán a festőládám, bal kezében a tábori székecske meg az összehajtott állványka, jobbában a botja. A ködmen alól egy dohányzacskó cafrangja játszott balfelől, s az egyik szalon sárgaréz pipaszurkáló. Indulás előtt a papnak a bagós skatulyáját abba takarította be.

Volt annyi eszem, hogy mögötte jártam, az ő széles nyomdokaiban. A lépésünk nem egyezett ugyan hajszálig, mert biz ő rövidebbeket lépett, dehát a járásban is lehet alkalmazkodni.

- Hány esztendő's kend Andorás bátyám?

- Szüretkor multam hetven.

- Nem véltem annyinak.

- Pedig annyi vagyok tekintetes uram.

- Nohát sokáig fog élni.

- Ameddig az Isten akarja, tekintetes uram.

Egy lejtőn ő szólalt meg:

- Az erdőt festené, tekintetes uram?

- Azt Andorás bátyám, vén erdőt, a lehető legvénebb erdőt.

- A vénet?

- Azt Andorás bátyám, mert képnek is csak az a szép, ami vén. Egy összeroskadt vén ház többet ér nekünk egy új kastélynál. Egy rozoga vén kút érdekesebb a festőnek akármi szép új kútnál.

- Mégis az erdő... Tanálkozna annál különb festenivaló is errefelé, tekintetes uram.

- Micsoda?

- Sok minden.

- Mégis...

- Mer az erdő csak fa. Itt is fa, ott is fa. Lombja sincs ilyenkor.

- Ugy szép.

- Tar.

- Úgy szép télen, ha tar.

- Lehet. Én bizony nem fosteném. Van annál szebb is.

- Például.

- Hát például: van erre egy szent körösz, az ölég vén.

- Hát aztán mi van azon a köröszön?

Hallgatott vagy öt lépést.

- Nincs rajta semmi, - mondta csendesen, - csak körösz. Mer a Kirisztus az sokba kerül. Vót rajta. Lerágta a rozsa.

S hogy gondolkodva nézett a csizmájára, a haja előreleffent, s eltakarta az arcát.

Szőlőhegy látszott a távolban: álló karóknak szürke sokasága. Közötte kunyhók. Kőkunyhó is, kápolnácska is. Ősszel mikor pirosas a hegy, jó kép lehet.

Andorás megint megszólalt:

- A köröszt úgy is szép, tekintetes uram, Kirisztus nélkül. Mer ha köröszt, rajta van Kirisztus urunk is, láthatlanul. Azér ha valaki leföstené...

- De minek?

- Minek? Hát minek az erdőt?

- Az erdő más. Az erdő mindig szép, festeni való Andorás bátyám.

- A köröszt inkább, kiváltságosképpen az a szent köröszt, tekintetes uram, az igen megérdemölné. Vén köröszt: negyven éve, hogy áll. Megérdemölné.

- Lehet. De most erdőnek a festésére jöttem.

Megint szótlánul ropogtatta a havat. Nekem persze mindig a nyomait kellett néznem. S még csak nem is egymértékű nyomok: egyik lépése hosszabb valamivel, hacsak kétujjnyival is. Eleinte nem is ügyeltem rá, de már mikor órája lépegettem a nyomába, magam is mintha meghibásodtam volna. Meg kellett állanom olykor és széttekintnem, hogy ne szédüljek.

Olyankor ő is megállott és visszatekintett.

- Bezony, - mondta nyugalmasan, - erre nincs most nyomás. A hó tegnapelőtt esett.

S rámnézett:

- Nem tetszik-e megnézni: azt a körösztöt?...

- Majd máskor, bátyám.

Szinte boszantott már a keresztjével. Az efféle emberek csak érzelmileg értik meg a művészetet. Egy bolti cimfestő ecsetje alól kikerült rossz Szent-Katalin kép érdekesebb nekik Milé Angeluszánál, s egy tiz koronás Nepomuki szobrot nem adnának oda a Milói Vénuszért.

Mégishogy tovább ballagtunk eszembe jutott, hogy Erdélyben a Maros partján láttam egyszer egy útféli keresztet. Sziklák alatt állt az a kereszt, s néhány vén fenyőfa terített reá árnyékot. Valami póstást öltek meg azon a helyen. De az a kereszt ott a sziklák közt, a nagy némaságban is, mintha sóhajtott volna azt a szomorú történetet. Mint a tenger csigája, amelyben benne búg halkán a vihar, amely kivetette őt a vizek világából. Az a tájkép... no mindig bántam, hogy le nem festettem.

S hátha ez is afféle, amit Andorás mond? Télen éppenséggel érdekes lehet.

De megintcsak elvetettem a gondolatot: bolond megy akkor Makóra, ha Ceglédre indult.

Szédültem.

Megálltam.

S a nap az ég fehér dunyhái közül sugárzott alá, és vizgyöngyökké olvasztotta a hóból kiálló kőrőkon a havat. Itt-ott a déli domboldalakon is előbarnultak az őszi mély szántás felső rögei.

Semmi egyéb fa a hegyekkel határolt fehér síkon, csak egy sor leveletlen akác, az se vén. Kocsiút lehet arra.

Egyszercsak elém ötlük a havas síkon egy magányosan álló barna fakereszt, mintha egy kiterített nagy fehér zsebkendőnek a sarkán látnék egy szimpla T betűt.

- Talán csak nem az a köröszt Andorás bátyám...

- Av vóna.

- Gyerünk tovább.

Andorás azonban csak állott:

- Nem tetszik?
- Nem sokat ér. Jobb szeretnék már az erdőben lenni.

Andorásnak elmeredt a szeme:

- Nem sokat ér?
- Nem festeni való.

Andorás még mindig állt, és a keresztre bámult.

- Nem festeni való? - morogta megbotránkozva.
- Nem, nem Andorás bátyám. Egy üres fehér sík, s rajta egy fekete T, nem, ez nem mond semmit.
- Fekete té?
- Az, fekete té. Semmi.
- Semmi? A szent körösz az semmi?
- Semmi. Képnek semmi.
- Hm. Talán bizony?...

S egy percre úgy nézett rám, mint a bika, mikor a legelőn fölemeli a fejét az automobilra vagy a piros napernyőre.

- Nohát, - azt mondja elkomolyultan, - én már nem megyek tovább.
- Csak nem hagy tán itten?
- Bizony itthagynom én tekintetes uram. Nagy a hó, hiába no. Öreg is vagyok. Vissza tetszik-e jönni? Vagy lerakjam itt a holmit?

S már rakta is a hóba.

Nem értettem, hogy mért haragszik rám? Csak nem fogok tán az ő kedvéért zsebkendőt festeni?

- Andorás bátyám, - mondom neki, - ne bolondozzon kend. Mit mond a papja? Avval biztatott engem, hogy úgy megbízhatok kendben, akárha apám volna. Aztán itt már kocsinyomdék is van, könnyebben haladhatunk.

Nem tudom, hogy a papra való hivatkozás hatott-e, vagy hogy az út könnyebbsége volt nyilvánvaló, Andorás kis gondolkodás után megint csak fölszedte a holmimat.

- Hát... ha az Isten is úgy akarja, - mormogta megjámborultan.

Szótlanul ballagott az útra, amelyen a kereszt is állott. Bizony csak olyan rozoga és korhadt kereszt volt az közélről is, mint amilyenek messziről láttam. A tetején és a két vállán egy kis hómaradvány olvadozott. Az alján is körülolvadt a hó, mintha valaki megingatta volna azt a keresztet.

Andorás megállt és lebocsátotta cókómókomat a hóba. A süvegéért nyúlt. Levonta a fejéről, és keresztet vetett.

A manó vigye el ezt az ájtatos aggot, bizony még olvasót is von elő, s elmondja rajta mind a százötven áve Máriát.

Magam is levettem a kalapomat és boszankodtam. Dehát nem szólhatok neki, mert csakugyan itthagya a hó közepén.

Andorás nézett a keresztre, s a szája ájtatosan mozgott. A csodatevő Mária-képek előtt láttam olyan álmodó-szemű mély imádkozásokat. Meg is hatott mindig, csak épp ott nem szerettem, hogy álldogálnom kellett.

Andorás azon csak egy miatyánkot eresztett s utána tán egy üdvözetet. Megint keresztet vetett, s visszavonta a fülére a süvegét. Fölszedelőzködött. Megindult.

- Azelőtt itt is erdő vót, - mondta megenyhülten, - de kivágták. Felszántották. Ez a szent körösz még akkor állítódott ide, mikor erdő vót.

- Megöltek itt valakit, ugye?

- Nem öltek itt senkit.

- Hát akkor minek az emléke?

Andorás megállt, mintha megütötték volna.

- Minek az emléke?

- Valaminek csak emléke?

- Valaminek?

S maga elé nézett, mintha igen különös volna az a véleményem, hogy valaminek az emléke az a kereszt.

- Hát, - mondotta a fejét lógatva, - lehet hogy valaminek az emléke. Ámbátor...

- Valami csak vót itt? Tán csata?

- Csata? Lehet. Ámbátor nem járt erre se rác, se német, se muszka. Nem vót itt semmi. Egy verem vót itt.

- Verem?

- Az. Farkasverem.

- Farkasverem? Hát farkasok járnak erre?

- Nem, most mán nem. De akkoriban, mikor ez is erdő vót, bizony találkoztak. Mert nagy erdő vót e tekintetes uram, öreg erdő. Azóta kivadászták a farkast, hogy nyoma se maradt. Az uraság meg a fia.

S a haját lógatva ballagott tovább.

Jó félórába telt, mig eljutottunk az erdőbe. Fiatal rész volt: a legöregebb fa se lehetett benne korosabb tizenöt esztendősnél.

Ott már nem volt út, vagy ha volt is, csak épp hogy átléptünk rajta. Az öreg csakolyan nyugodtan cammogott, mint induláskor, én azonban már jobb szerettem volna ülni.

- Messze van-e még Andorás bátyám?

- Mingyán odaérünk.

A fák közt kociút kanyarodott elénk. Mély kerékvágások, ökörlábnymok.

Andorás megállt és nézett az útra.

- Hm, hm.

Megint megindult, nézett a fák között az erdő belsejébe. Morgott, hűmmögött, a fejét csóválta.

Már akkor annyira fáradt voltam, hogy nem is kérdeztem: min tűnődik? Megnéztem az órát: tizenegyen járt. Még csak két órája, hogy elindultunk, s én már majd eldőlök. Szomjas is vagyok, éhes is vagyok.

- Van-e itt forrás valahol, Andorás bátyám?

Andorás megállt:

- Erre bizony nincsen, tekintetes uram, mer ecs csak afféle száraz erdő.

- Hát pedig most már jó lenne egyet pihennünk is.

Andorás megint aggodalmasan nézett be a fák közé.

- Itt vónánk mán alig egy varju-szállatra. De a szél hordja el...

- Mi baj?

- Alighanem kivágták.

- Az erdőt?

- A vén fákat. Mer látom, hogy hordták. Nem is régen.

Tovább indult.

Morgadozott.

Hát csakugyan alig lépünk ötvenet, előfeketélük három négy vastag fatönk is, s körülöttük a sok gally, fejszeforgács és fakéreg.

Nohát hiába gyalogoltam tizenöt kilométert! Boszankodtam. Éhes is voltam már.

- Micsoda falu van ide legközelebb?

- A mi falunk.

- Közelebb nem találunk valami házat, ahol megebédelhetnénk?

- Találhatunk, - felelte nyugodtan az öreg, - ha az Isten akarja, találhatunk.

- Hát nem bizonyos?

Az öreg gondolkodott:

- Tán a Vörös ökörbe...

- Hol az a Vörös ökör?

- Túl ezen a völgyön, tekintetes uram, az országút mellett.

- A szőlőhegy alatt?

- Ott. Ott megebédelhetünk, ha az Isten is úgy akarja.

Félóra mulva bent ültünk a kis útszéli kocsmában, a szőlőhegy alatt. Dézsmaház lehetett az valamikor: ott tizedelték a mustot. Idő haladtával lám Vörös ökör lett belőle. Hogy mért éppen ökör? Másutt is láttam már kocsmát ökör-cimerrel. Még tán a régi világból maradt kocsmái cimer, mikor még a mészárosok voltak a postások is.

- No kaphatunk-e valamit ebédre?

- Hát nem igen, hacsak kávé nem.

Kávé még sohse ebédelttem, dehát ha nincs más...

- Bizony mást nem adhatok.

- Hát akkor kávéit iszunk két porciót. Üljön ide kend is Andorás bátyám. Éshát fűtsenek is be kissé abba a pléhkályhába, hiszen itt hidegebb, mint kint.

Andorás lerakta a sarokba a festőládát, állványt és tábori széket, aztán szemérmatosan ereszkedett le a hosszú tölgyfaasztalnak a tulsó végére.

- Ide mellém Andorás bátyám.

Más vendég nem volt az ivóban, csak mi ketten.

A kocsmáros-asszony (könyékig kormos időske parasztasszony), csak bámult bennünket. Látszott a helyen, hogy télidőben ritkán lát vendéget. Aki bevetődik is, tarisznyából ebédel.

- Nohát csak hozza azt a kávé.

A kávé két óriási ibrikben csakhamar megérkezett. Nekem elég volt belőle egy kanálnyi is, Andorás azonban jóízűen lefetyelte. Még az ibriket is félrefordította, hogy egy csepp se vesszen kárba.

- Megeszi-e az enyémet is?

Andorás némi szemérmes pillogás után elfogadta. Ette jóízűen. Törölte az öklével a bajuszát.

Ekközben az asszony tüzet gyújtott a kályhában, és némi érdeklődéssel kanditott felénk.

- Vóna tán szalonnája? - kérdezem.

- Van, - felelte az asszony. - Ha tetszik, rántottát is csinálhatok.

- Ejnye, hát mért nem mondta előbb? Csináljon no: kettőnknek, és aprítson alá egy kis szalonnát.

A rántotta is elkészült. Lehetett nyolc tojás. No arra már igazán kedvvel törölgettem a pakfon villát.

Elénk helyezi egy nagy lábasban, melléje meg dombosra sült likacsos kenyeret.

Izlelem, hát valami istentelen avas izű! Hájjal sütötte-e? Vagy a tojás között volt romlott? - Abból se ehettem.

- Jó ez magának Andorás bátyám?

- Jó.

S ette is nyugodtan, édesdeden, hosszasan. Bal kezében a kenyér, jobbában a villa. Eszik olyan komolyan, mintha becsület kérdése volna, hogy a rántottát az utolsó falatig betakarítsa.

Az asszony megjelenik. Néz várakozón.

- Hozzon bort is, - mondom, - milyen bora van?

- Van veres is.

- Hát hozzon vereset, féllitert. Vagy hozhat egész litert is. Aztánhát főzhetne tán nékem két tojást héjában.

- Lehet. De nem tetszene-e szalámit enni?

- Szalámit? No hálistennek! Hozzon csak belőle jó tányérral.

Hozza a bort, utána csakhamar a szalámit is, nagy cseréptányérban, hat embernek valót.

Nézem a szalámit: bizony rég elfeledhette az a szalámi, hogy ki volt a gyárosa. Mégis megízlelem, hát kutya is megfintorgotta volna rá az orrát: foghagymás volt, avas volt, romlott volt.

- No ez nem embernek való. Ezt ezenmód visszaviheti az asszony.

S nézek Andorásra.

- Kóstolja kend is.

Andorás belebök a villával, és csak úgy héjjastól bevesz egyet. Harap hozzá balkézből. Eszi jóízűen.

- Mán, - mondja, - ha fizetni kell érte, tekintetes uram, vissza nem küldjük.

Megette azt is az utolsó szeletig.

Én mégiscsak két kemény tojást ebédelttem. Ittam is rá, hogy a fagy egye ki a tőkéjét a földből.

Andorás is ivott nagy nyeletekben, hosszasan.

Az arca már akkor piros volt, a szeme csillogó. Hogy én rágyújtottam a kis angol pipámra, ő is elővette a bekecse zsebéből a maga kis cserép szutykosát, dohányzacskóját.

- Nohát, - szólaltam meg, - kend találta el az igazságot, Andorás bátyám: hogy ha az Isten akarja, ebédelünk a Vörös ökörben, ha pedig nem akarja, nem ebédelünk. Lám: kendnek akarta, nekem nem akarta. Ígyék kend. Hozzon még egy üveggel kocsmárosné.

Andorás bácsi vidáman pillogott:

- Azt mán én korán megtanultam, - felelte.

- Nohát jó iskolája volt kendnek.

- Jó iskolám? Hát igaz: jó iskola vót, ha szűk is...

- Szűk?

- Megfordulni is alig birtam benne, tekintetes uram. Pedig csak egymagam vótam benne a tanuló.

- Egymaga?

- Egymagam, tekintetes uram.

- Tréfál kend?

- Nem én.

- Olyan iskola nincsen.

- Hát nincs, az igaz. De vót, akkor vót. Az igaz, hogy csak egy éccakán tartott a tanulás, de mégis iskola vót.

- Mégishát: micsoda iskola volt a?

- Csak egy farkasverem, tekintetes uram.

- Farkasverem?

- Az, tekintetes uram. Avvót az én iskolám. Irni olvasni nem tanultam benne, csak számolni. Azt is csak lélökkal. Még egy nagy tudományt: hogy a szabad akarattyja megvan ugyan az embernek, de a jó Isten mégiscsak zabolán hordozza. Azér mondom én mindig, ha nem úgy fordul a sor, ahogy én szándékoltam, azér mondogatom, hogy: ha a jó Isten akarja...

- Hát ez szép is mondásnak, Andorás bátyám. De csak nem hiszi tán kend, hogy a jó Isten most három óra hosszat egyéb gondolattal nem foglalkozott ott a hófellegek fölött, hanem csak avval, hogy adjon-e nekünk ebédet a Vörös ökörben, vagy hogy ne adjon?

- Nono, - felelte megütődve az öreg, - hát nem is úgy gondolom. Mer a világ urának sokfelé a gondja.

- Hát akkor miért emlegeti kend mindig minden csekélységben?

- Az csak szójárás, tekintetes uram.

- Hát csak szójárás?

- Az. De azér van akarat rajtunk Istennek szent parancsolatából. Van. Mer az őrzőangyal mér vóna kirendelve? Ló mellett ember, ember mellett angyal. De gonosz eb ám az ember, tekintetes uram.

- Hogy hogy Andorás bátyám?

- Hát úgy, tekintetes uram, hogy félre-félrehág a teremtet ember, kivált mig fiatal. Hej nagyokat ránt olyankor az angyal rajta.

S a fejét csóválta. Mosolygott. Kedvvel bodorgatta a bagófüstöt.

- Igyék, Andorás bátyám. Én nem iszok: nekem savanyú. De kend csak hörpögessen.

Ivott és egyre melegebben nézett reám.

- Lássá, tekintetes uram, - mondta, - én mán csak becsületes ember vagyok. Igaz-e, hogy a papunk is úgy ajánlott? Hát lássa velem is megtörtént fiatal gazda koromba, hogy neki indultam egyszer igényösen az akasztófának.

- Kend? Az akasztófának?

- Annak, tekintetes uram. Tessék elhinni, hogy magam is sokszor álomnak vélem. Hogy mondok: én vótam-e csakugyan? Vagy tán mégis mással történt, aztán magamra gondolom? De hiába: csak én vótam a.

Hát tetszik tunni úgy vót az, hogy eccer nyár vége fele Kisasszony előtt való vasárnap, ahogy kigyüvünk a szentmisérül, odaszól a papunk:

- Andorás, - aszongya, - nézz be hozzám egy szóra.

Nem ez a mostani papunk, hanem az öreg Tombázt Alajos tisztelendő úr. Rég meghalt, Isten nyugosztalja. Kilis vitte el vagy micsoda. A nyakán vót a kilis.

Hát asszongya aztán odabe:

- Nézd fiam, nyolcszáz pöngő forintot köllene átküldenem az öspörös úrnak még máma. Kire bizzam? Nincs olyan bizatos emberem. Terád gondoltam. Okos ember is vagy, becsületes is vagy, a lovad is jó: másfél óra alatt megfordulhatsz. Aztán hát egy forintot is kapsz tülem fuvar pénzt.

- Ej, - mondok, - mán ilyen kis fordulóér...

- De csak fogadd el, - aszongya, - mer nem az én pénzem ez: beleszámítódik a forint a költségekbe. Csak fogadd el, rád fér.

Hát mán úgy elfogadtam. Mer tetszik tudni, sovány vót a termés abba az évbe. A fiamon is hideglölés járt azon a tavaszon: harmadfél forintba került csak az orvossága. Oszt nem is használt az orvosság, hanem úgy múlt el róla a baj, hogy Bognár Örzse ráimádkozott. Boszorkánynak mondták azt a Bognár Örsét, de csak afféle szóbeszéd vót a. Az is meghalt mán régen, Isten nyugosztalja.

Hát neki is indultam mingyán ebédután. De csak úgy gyalogosan. Mer szombaton követ hordott a lovam. Akkor tágíttatta a jegyző úr a községházát, - Isten nyugosztalja, - oda hordtuk a követ. Hát csak úgy gyalogosan.

Kulacsot nem vittem magammal, mert mondok, úgyis kapok ott egy pohár bort. Visszafelé meg felnézek a komámhoz a szőlőhegyre. Pásztor vót akkor, Isten nyugosztalja. Búcsun barátkoztunk össze, mert nem falunkbeli vót. Csakhogy ő is énekesse vót a búcsús seregnek, én is. Ha ő rákezdte a város tulsó végén, meghallottuk az innensőn, akárcsak a kokas kukorikolását. Igaz, hogy én is ha rákezdtém, meghallották tulnan. Hát összebarátkoztunk, komák is lettünk később. Igen becsületes ember vót szegény. Ámbátor akasztófán halt meg. De azér mégiscsak aszondom, hogy becsületes ember vót. Tuggya fene: belekeveredett. Mindenbe bele keveredhetik a becsületes ember is, tekintetes uram. Nem ügyel az angyal rángatására: belekeveredik.

Hát megyek: viszem a pénzt. Oda is érkezek röndösen, második harangszóra a létánia előtt. Az öspörös úr megadja az írást, a pohár bort is kiadatja. Utána mingyán beharangoznak.

Gondózkodok, hogy elmenjek-e én is a létániára? De mondok, nem megyek el mégse, mer akko a komámmal nem találkozhatok.

Pedighát jobb lett vóna, ha létániára megyek, hogysem a szőlőhegyre. Mer a létánián a jó Isten van jelen, a szőlőhegyen meg csak a komám. Ingyen se gondótam vóna, hogy a komám mellett az ördög is.

Pedighát mondom, igen becsületes ember vót, Isten nyugtassa. Pap se imádkozhatik többet, mint ő. A szentolvasó soha le nem vált a kezéről, és pénteken meg nem ette vóna a szalonnát egy százasér se. Hanemhát benne van szent miatyánkban: És ne vigy minket a kísértetbe, - azt kellett vóna gondolatosabban imádkoznia, mint ahogy imádkozta.

Jó sora vót őneki ott a hegyen. Élhetne most is, csakúgy mint én. Mer mi dolog is az: egyszer-kétszer megkerülni a szőlőt? Alhatott nappal, mint ahogy aludt is. A Szent Vendel kápolnája előtt szokott szunnyadozni. Vagy szunnyadt, vagy imádkozott, de nappal többnyire ott tanyázott.

Hát indulok a hegynek. Bepillantok utközben a kunyhájába is, de csak a kutyája ül ott: oda volt kötve az ajtóhoz, mivelhogy vasárnap kapta a komám a kenyeret meg a szalonnát.

Kerülök a kápolnának, hát ott hever a sarjun. Az övé vót az a sarju. A kápolna körül ma is a csőszé a fű.

- Agyisten, - mondok. - Erre jártam, hát mondok: felnézek hozzád, nem ettek-e meg a rigók!?

Hát beszélgettünk, hogy aszongya:

- Hol jártál?

Mondom, hogy pénzt vittem az öspörösnek.

- Mennyit?

Mondom.

- No, - aszongya, - ha nekem annyi pénzem vóna, elmennék Lurdesbe.

- Hol van a?

- Tudj' a harcsa. Minek is azt tudni? Ölég ha a gőzös tudja. Odamék az ablaho: kérek bilétát Lurdesbe. Aggyák a bilétát, beülök a bagonyba, elvisznek Lurdesbe.

- Hát aztán minek a? iszen nem beteg kend.

- Hát csak. Látnék csudát.

- Csudát?

- Azt. Ahogy a sánták lábra kelnek, vakok azt kiáltják: látok! Szűz Mária megjelenik tiszta, szent, élőeleven valóságban.

- Messze lehet a, - mondok.

- Te talán nem hiszed? Van minálunk egy könyv, Vadas Pál sógoré, abban megolvashatod. Száz csudát is olvashatsz benne.

- Hát mondok, ha nekem annyi pénzem vóna, mégse mennék oda. Mer csudát látok én itthon is ölöget.

- Mi csudát láthatsz itthon?

- Hát mindenfélét. A gőzös is nagy csuda. A hátultöltő puska még nagyobb csuda. A kántor úrnál láttam egy kalamus-szárat: akkora üveggyöngy van benne, mint egy kölesszem, aztán aki abba belenéz, hát akkora palotát lát benne, hogy a templomunk is beleférne tornyostul. Hát hogy tették bele azt a nagy palotát abba a kis üvegszembe?

- Am mind nem csuda, - feleli, - csak csinálmány.

- No mondok, hát akár csuda, akár csinálmány, de ha nékem nyolcszáz forintom vóna, hát biz én nem csuda látására vesztegetném.

- Hát mit csinálnál vele?

- Akármit. Papot nevelnék vele a fiambul.

- No, aszongya, hát asse rossz. Még okosabb is, mint amit én mondtam. Mer aki pap, ingyen megjárhatja Lurdest, meg még tán az apját is elviheti ingyen. De ha te nem vágyakozol oda...

- Vágyakozok biz én. Csakhogy pénzér, nagy pénzér a csuda se kell. Ölég csuda a, hogy megvan a mindennapi kenyérünk ebben a szegény földi világban.

Ahogy ott beszélgetünk, szekérsörgés hallatszik. A hegyoldalon érkezett föl a szekér.

- A zsidó szekere, - mondja a komám, - bizonyosan a hordókat hozatja ki.

Csakugyan avvot. Felhaladt a pincébe. Aztán a kocsis odagyütt hozzánk. Hozta a kantáron a lovát is.

- Füvelhetnek tán itt is ekkiesit, - mondotta.

Aztán hozzánk telepedett. Vele vót a tarisznyája is.

- Szentje ne legyen annak a zsidónak, - aszongya, - mán vasárnap is dógoztat velem.

- Ne káromkodj itt, - dorgálja a koma, - elveri a jég a szőlőt.

- Őszszel mán nem veri el.

- Elverheti őszszel is, - mondja rá a koma.

Tűz mellett ülünk ott. A koma szalonnát piritott. Szelt a kocsisnak is.

Szalonna után a kocsis megtörli a bajsát, aztán aszongya:

- No erre nem iszunk vizet, hanem iszunk rá úri italt.

Avval benyul a tarisznyájába, és elővon egy karcsú-nyakú kis üveget. Az üveg tele van valami orvosság-szinű itallal. Be is van pöcsételve a tetejin kék pöcséttel. Az ódalán aranyos cédula.

- Ilyet még nem ittak kendtek, - mondja a kocsis, - mer ilyet csak az urak isznak: az öspörös úr, a kasznár úr, ispán úr.

Csak nézzük.

A kocsis lekoccantja a kése fokával az üvegnek a nyakát. Még ki is folyt valamelyes, noha mingyán a szájába kapta, hogy kárba ne vesszen egy csöppje se.

- No, - aszongya, - hát igyanak kendtek is. De csak egy madár-kortyot. Mer ebbül egy kis korty annyi, mint borbul egy pohárra való, a legerősebb borbul.

- Deiszen, - aszongya a koma, - én nem iszok belüle, mer nem igaz uton került ez tehozzád.

Mondok magamba: én se iszok.

- Ihatik ebbül, - biztatja a kocsis. - Ha lopta valaki, nem én loptam. Hanem aki lopta, a zsidónak lopta. Mer ilyet csak gerófok, bárók, hercegek isznak.

- Nem, - aszongya a koma, - csak idd meg magad.

A kocsis elkedvetlenül.

- No, - aszongya, - hát kend is a zsidót pártolja. De Isten akárhová tegyen, ha loptam, akár a zsidótul, akár mástul. Hanem mikor rakodtunk a városba, más szekerek is rakodtak ottan. Mindenféle portékával rakodtunk. Aztán ahogy én is indulnék, hát egy nyaláb széna hevert ott az udvaron: valamelyik leejtette. Fölnyalábolom a szénát, hogy mondok ne vesszen kárba, hát akkor látom, hogy közte van ez az üvegecske. Tudja fene kié vót a széna? Kérdeztem egypár embert, hogy kié? Egyik se tudta. Mutattam nekik ezt az üveget is, hogy mondok orvosság-e vagy méreg? Akkor mondta egy öreg kocsis, hogy derága finom ital: császárok, királyok isznak csak ilyet.

- No, - aszongya végtére a koma, - hát nem rontom kedvedet, megkóstolom.

Éshát kortyint.

Hunyja a szemét utána. Csudálkozik.

- No, - aszongya, - hát ilyet még csakugyan nem ittam. Mi e?

- Jamajka, - feleli a kocsis, - láthatja kend: ide van irva az ódalára.

A koma csóválja a fejét. Adja az üveget nekem is.

Mondok, ha a koma ivott, ihatok én is.

Kóstolom én is a jamajkát, hát olyan mint a tűz, de valami gyönyörűletes jóízű.

A kocsis fölvette a füből az üvegnek a letörött nyakát. Zsebredugta.

- Van ilyen, - aszongya, - a gazdám pincéjébe száz üveggel is. Ládába érkezik. Különben minden ládába érkezik. Kis láda, nagy láda, van ott mindenféle. Vasláda is.

- Vasláda is? - csudálkozunk a szón, - ugyan mi érkezhett abba?

- Semmi, - feleli a kocsis, - semmi se vót benne. Az Örzse szógáló látta, mikor kinyitották. Mer a szobába cepeltük. Hat ember ereje nyögte, a kutya ugassa meg! Olyan vót az a vasláda. De nem is láda az, hanem inkább fisonyér, kurta fisonyér, csakhogy szintisza vasbul.

- No, - aszongya a komám, - akkor abba bizonyosan pénzt tart a zsidó.

- Nem is mogyorót, - mondok én is. A fügefáját neki, mán annyi a pénze, hogy nem fér a bugyel-lárisába!

- Csakis, - mondja a kocsis, - mer én magam láttam saját testi szemeimmel, hogy annyi százás vót egyszer a zsebibe, hogy ha kirakta vóna egyenkint, hát a szobája pallóját betakarhatta vóna vele. Még a pitart is.

A koma csak szította a fogát, csak csóválta a fejét, mer a zsidót nem állhatta.

- Hogy az Isten is olyannak adja a pénzt, - aszongya, - aki az ű szent fiát fölfeszítette. De aszongya, legyen meg az ű szent akarattya.

- Hát nincs különben, - mondja a kocsis. - De lehet hogy Csuka Bandi erányába vétetődött az a vas fisonyér. Hallották tán, hogy egy Csuka Bandi nevű ember betyárkodik a szomszéd vármegyébe. Hat cimborája van, aszongyák.

Azokban a hetekben kezdődött, hogy Csuka Bandi rabolgatott imitt-amott. Ölni nem ölt meg senkit, csak betoppant úri házakba, és pisztollyal, puskával rettegett az urakat. Így járta a hir. De sohse hallottam, hogy mi lett vele?

Szüret után valami két hétre a kántorunk szólít meg, hogy azt mongya hogy aszongya:

- Ráér-e kend délután, Andorás? Átalmennék a hegyre, aztán egy hordó bort is hoznánk visszatér.

Hát el is mentünk. Úgy vót, hogy estére megtérünk, de a kántorunk odaragadt egy pince elejbe két másik kántorral meg a nánaháti jegyző úrral.

A komám még akkor fent tanyázott a hegyen. Mink is tüzet raktunk. Kaptunk új bort egy öntözőkupával. A koma valami új éneket szerzett, igen gyönyörűséges szép éneket a Boldogságos Szűz Máriáról. Azt énekelgettük csendesen, hogy majd a májusi búcsun avval vezettjük a búcsusokat. Közbe-közbe ivogattunk is képesint.

De gyött megint a kocsis: hozzánk telepedett. Megint vót nála Jamajka.

- No a teremtsit, - aszongya, - hát láttam a vasfisonyért bévülről is. Nohát nem hiába, hogy olyan vezett nehéz vót: vasfala van annak araszos. Az ajtaja meg csupa-merő egy zár. Tizenhat vastag acélnyelv lukkan abbul a vasfisonyérnak a falába. De az a vasajtó is araszos. Gyöhet Csuka Bandi! Tizenkét kovács, tizenkét pörölylyel hét nap verhetné, míg bele birna törni abba egy kis törést.

Csóváltuk a fejünket mink is, hogy miféle nagy mesterséges alkotás az olyan.

A kocsis még apróbbra elbeszélte a csudálatos alkotmányt, hogy a közfalak is vasbul vannak benne, kívülül meg olyanra van beföstve, mintha fábul vóna.

- De, - aszongya, - ki gondolná, hogy annak a nagy zárnak csak ekkora a kulcsa?

És a hövek-ujját mutatta:

- Ekkora kis lapos. Az Örzse mondta ezt nekem először, de nem hittem, ameddig magam is nem láttam. Bár elvesztené egyszer.

- Hát aztán ha elvesztené, - mondja a koma.

- Hát elvesztené, - feleli a kocsis.

Oszt csak a könyökire bókol. Hallgat. Belepeslog a tűzbe.

De a koma tovább folytatja:

- Hát aztán mit csinálnál a kulccsal, ha elvesztenék?

A kocsis vállat von:

- Mit csinál az egér az éléskamrában?

- Mit csinál? Hát mit csinál?

- Hát csipeget innejd is, onnadjd is. Ménkü abba a zsidóba, ugys hamissággal szerzi azt a sok pénzt.

Nem tetszett nekem ez a beszélgetés.

A koma is csak csóválja a fejét.

De mégis elgondolkodtunk rajta, hogy a magunkfajta szegény ember milyen verejtékkel szerzi a krajcárokat.

- Csak egyszer megkaparithassam azt a kúcsot, - mondja a kocsis, - mását csináltatnám: rájárnék vagy két esztendeig... Nekem is lenne pénzem.

- Hát aztán mit csinálnál vele? - mondja a koma, - akár házat vennél, akár szőlőt, eccerre azt kérdeznék, hogy: miből?

A kocsis legyint:

- Nekem is van ám eszem. Mert nem vennék én se házat, se szőlőt.

- Hát akkor minek a pénz?

- Minek? Élném világomat. Életembe egyszer vót jónapom. Mikor katona vótam. Egy jó cimborának meghalt az apja, aztán örökölt. Hatan vótak testvérek, mindeniknek jutott nyócvan forint. Hát ahogy megkapta a nyócvan forintot:

- No Bálint, aszongya, kérezkedj ki te is: máma gerófok leszünk.

Bécsbe lógeroztunk akkor. Hát nem is vót Bécsbe aznap olyan nagy úr, mint mink ketten, legfölbbe, ha a király. De azon alul aztán senki. Legelőször is a trafikba mentünk: tiz vergónia mindenikünknek. Aztán beültünk egy kocsmába: kezdtük tormás virslin. Ettünk tiz párt. Ettünk utána héring halat. Aztán disznó petsőnyét. Utána fekete kávét, mint az urak. Aztán bornyúpecsőnyét. Mögin kávét meg bécsi sajtot. Közbe bort is ittunk, sört is. Eccer bort, eccer sört. Aztán mögin bort, mögin sört. Mikor mán úgy félre állt a bögyünk, mint aratáskor a csirkének, kimentünk a Páterba. Végignéztünk minden panorámát, célba is löttünk, meg ráültünk a riglispire. Úgy elszédültünk, hogy nem találtunk ki az ajtón. De aztán mögin virslit ettünk, tiz párt, meg sört ittunk, hát csakhamar helyreigazodtunk. Olyan helyre találtunk aztán, ahol trombitásbanda muzsikált. A sok német szógáló keréngőt táncolt, mer ott másképpen nem táncolnak. Mink nem tudtunk németül, de azér tanálkozott táncos nekünk is, mind a kettőnknek szölke. Hát jártuk mink is a mételytáncot. Persze el is szédültünk hamarost. Kiakartak vezetni bennünket. De a pajtásom odavágott egy tiz forintost a bandának, hogy aszongya:

- Magyar táncot nekünk!

De nem tudott a banda magyar táncot, a kelnerek meg kifelé lökdöstek bennünket.

- Hát, aszongya a pajtásom, - akkor vissza a tizest!

De nemhogy visszaadták vóna, hanem méginkább lökdösték kifelé. Mink persze ellenkeztünk, hogy mondok:

- Egy-két némettől még nem ijedünk meg!

Hát nem is ijedtünk meg. A bagnétot is kihúztuk. De hiába, mer a sokaság győzött. Darabig ott hevertünk a gyöpön. Igen búsultunk, hogy a bagnétunkat elvesztettük. Végtere is azt mondja nagybúsan a pajtás:

- Gyerünk: együnk virslit.

Hát fölkelünk. Aztán egy bódéba megettünk tiz pár virslit. Ittunk rá sört. Egyszerre helyreigazodott az erőnk.

- Gyerünk vissza, mondok, a bagnetünkér.

- Várj, aszongya, igyunk még egy kancsó bort is.

Akkor halljuk, hogy cigánybanda muzsikál a szomszédba, egy fehérrácsos kerítésű udvaron!

Tovább már azt nem tudom hogyan hogy. Csak azt tudom, hogy mikor fölébredtünk, se sapkánk, se bagnetünk, oszt nekem a fél pofám föl vót dagadva, mintha valami trombitás-regruta az én pofámmal tanulta volna capistrángot. Hát lássák annál szebb napom nem vót soha életembe.

- No, - aszongya a koma, - annál bizony szebb napotok lehetett volna, ha elmentetek volna azon a pénzen Lurdesbe.

Megin ittunk a jamajkából. Olyan jókedvünk kerekedett tüle, hogy még danoltunk is. A koma kezdte, hogy aszongya:

Lóra csikós, lóra, elszaladt a ménes.

Sohse hallottam tüle egyebet, csak szent éneket, hát ugyancsak elbámultam, hogy lám a jamajka, hogyan megfordítja az embert.

Karácson előtt való héten izen nekem a koma, hogy lépjek át hozzá valamelyik este, amikor ráérek.

Vajjon mit akarhat? mondok.

De egy óráig is a farkasról beszélt, hogy ki mit tud róla?

- Hát, - mondok, - nálunk is látták, de nálunk nem okozott kárt, csak az uraság aklába tört be.

- No, - aszongya, - lehet, hogy csak juhászok költötték a hírét.

- Lehet, - mondok, - ámbátor a jegyző úr kiment rá tegnap, puskával. A papunk, kántorunk is. Mind a hárman golyós puskával mentek ki estefele.

Végtére aztán megmondta, hogy mér hivatott:

- Hogy hát, - aszongya, - igazi eltökélt szándékom-e, hogy papnak neveltetném a fiadat?

- Ha lehetne.

- Lehet, - aszongya, - lehet. Mer amit az ember állhatatosan akar, a jó Isten végre is megteljesíti.

- Bajosan, - mondok, - ezt bajosan.

- De, - aszongya, - ne kétségeskedjél. A tehetség most már megvan. Hanemhát nagy szent bölcsületszóra, hogy amit mondok, benned marad. De úgy benned marad, hogy még az a sárga föld se tudja meg soha, amelyik a koporsódat fogja majd valamikor körül.

Elmondja aztán, hogy a Vájsz zsidó szógálója, az Örzse kileste: hova teszi a zsidó esténként a kúcsot? Ujév után való napokban sok pénzt szokott kapni a zsidó. Ha három ember összeállana: egy ott strázsálna a kapu előtt. A másik bezörgetne hozzá avval a szeszszel, hogy levelet hozott. A szógáló beeresztené úgy, hogy bent állana a pitarba, mikorra a zsidó kilép. Az az ember akkor a harmadikkal megkapná a zsidót. Betömné a száját, megkötné a kezét. A szógálónak is szinleg. A kúcs az órája láncán lóg a zsidónak. Kétágú aranylánc az. Egyiken az óra van, másikon a kúcs. Odaszokta akasztani este az ágya fölé.

Csak futkosott rajtam a hideg, hogy a komám ezeket beszélte.

De aszongya:

- Ne gondoldj semmi rosszat: annyi baj se kerekedne ebből, mint amennyi egy gyomorrontás. Mindenki Csuka Bandira gondolna. A zsidót meg csak nem sajnálod tán: azt vesszük vissza tüle, amit csalással szerzett. Azt is csak azért, hogy jóra fordítsuk. Te papnak nevelteted a fiadat, én meg elmegyek Lurdesbe, aztán mikor visszatérek, tovább csőszködök. A kocsisnak se gonosz a szándéka, meg annak is van esze: még egy esztendeig ott kociskodik, aztán elveszi Örsét: maga gazdája lesz.

De én csak képedeztem.

- Hát a böcsület? - mondok.

Megharagszik a koma, hogy aszongya:

- Te tanítasz-e engem böcsületre? Hát ha hörcsöglyukat tanálsz, nem ászod-e ki a gabonáját? Nem veszed-e el tüle? Nem takarítod-e be magadnak? Pedig a te gabonádból talán egy szem nem sok, annyi sincs belüle, hanem innen is, onnan is gyűjtötte a hörcsög. Éppenséges-éppen az a böcsület, hogy visszavesszük a pénzt a jóra: te papot neveltetsz a fiadból, ami pénzed marad, szétosztod az elsőszentmiséje után a szegényeknek. Én is csak annyit szakítok a pénzből, hogy elmegyek az őszi szent zárándoklással Lurdesbe. Háromszáz pöngőt kóstál, de meglátom a Boldogságos Szűz Anyát élő szent eleven maga valóságában. A maradék pénzt beleteszem a templom pörsölyébe az utolsó fillérig. A kocsisnak is megfordul az élete: egyenes útra. Már megokosítottam, hogy mulatságra vétek költeni a pénzt, ha zsidó pénze is. Hát megfogadta, hogy böcsületes polgár lesz. Csak épp hogy házat, telket vesz a pénzen. A fölőst elosztja alamizsnának.

Ém még mindig a fejemet csóváltam:

- Mégis... Aludjunk egyet-kettőt rája, koma. Meggondolni való az efféle.

- Hát, aszongya, nem istenes cselekedet?

- De, mondok, most mán magam is látom, hogy istenes cselekedet, mer a hörcsöggel jól kipéldázta kend, hogy istenes cselekedet. Mégis hát nagy sor: aludjunk rája egyet-kettőt.

- Alhatsz többet is. A zsidótul pedig ne félj. Igaz, hogy van pisztolya, ötlövetű, de bele van zárva az is a vassfonyérba. Ne félj te semmit. Neked a zsidóval semmi dógod, csak éppen hogy felzörgeted éjjel. Téged nem ösmer, hát téged nem is keres senki. Mink meg bekormozzuk az arcunkat, oszt hátulról megkapjuk a kezit: betömjük a száját. De ne ijedezz, csak úgy történik majd ez, mint mikor legénykorunkba elkaptuk a lánynak a kezit, játékból hátracsavarintottuk. Csak éppen hogy a zsidó nem nevet. Ámbátor hát éntülem nevethet is, ha akar. Mégishát betömjük egy kicsit a száját, hogy hangosabban ne nevéssen mint köllene. Aztán a kocsis bemegy a szobába, leakasztja a kúcsot a falról, kinyitja a vassfonyért, a zsidóné föl se ébred, olyan csöndesen megtörténik minden.

- De hátha fölébred?

- Hát akkor a kocsis betömi a száját annak is, hogy ne beszéljen, mikor nem köll. Meg is köti, hogy el ne szaladjon, mer hidegbe nem egészséges a. Nem lesz ott egy mukkanás se.

- De hátha épp akkor érkezik Csuka Bandi is?

- Hogy éppen akkor? Éppeneséppen akkor? Ám mán hát igazán nagyobb csuda lenne a lurdesi csudáknál is. Nem jár az erre.

- Hát mondjuk, hogy más érkezik valóságosan levéllel?

- Gondótunk arra is. Mindent meghánytunk-vetettünk. A te dógod lesz az, hogy kimégy a kapu elejbe, oszt vigyázol. Ha valaki jön, megindulsz, mintha részeg vónál, aztán danolsz is. Azt danolod, hogy *Lóra csikós, lóra*. Mink azt megértjük: a kocsis visszatér az istállóba, én meg elosonok a kerten át, mint az árnyék.

No egy héten által olyan vót a fejem, mintha valaki egésznap moslékot keverne benne.

Hogy én lopjak, rablásban cinkoskodjak... Ámbátor tiszta szent igazság, amit a koma mond, hogy nem a pénzér vennénk el a pénzt. Isten is jó szemmel nézné, hogy kegyes áldozatokra jutna, meg hogy köröszvény embernek szógáljon az ő szent fiának ellenségénél.

Zavargott a fejem: hiába, az eleje mégiscsak lopás, rablás, Csuka Bandinak való mesterség! Legjobb, ha megmondom a komának, hogy vesse ki az eszibül ezt a szándékot.

Hát a koma el is gyütt feleségestül: nálunk töltötte szent karácson estéjét. De olyan vidám vót, hogy mondok csak a tiszta lelkiösmeret lehet ilyen könnyű. Rám is ragadt a vidámsága.

- No kis tisztelendő, - aszongya a fiamnak, - a tavasszal mán elvetjük a kendert, amelyiknek az unokájából megszövik a reverendát.

- Mit bolondítja kend ezt a gyermeket, - mondja rá a feleségem, - még elbizakodik. Teréfálnak veled fiam.

De a koma csak mosolyog:

- Majd megválnak, hogy teréfa-e?

- Hát mi vóna más? - boszankodik az asszony. - Aki kompérnak született, nem nevelődhetik dinnyévé!

- De nem kompérnak született ám e!

- Jó minekünk így is. Az apja se vót pap, öregapja se, még csak kántor se került elő a mi födelünk alól. Csak maradjon, ami az apja. Szántóvető embernek is megvan a maga szép böcsülete.

A fiam persze gyanakodva nézett a körösztapjára. De azér meg-megcsillant a szeme. Éppen aznap töltötte be a tizedik esztendejét. Mer karácson büjtjén született a fiam.

Az éjféli misén is, ahogy a papot szemlélttem a szent oltárnál, mondok magamba: mikor az első fehér hajszálat látom a fejemben, az én fiam misézik itt majd. Énnekem mán akkor az első padba lesz a helyem. Az anyjuknak is. Onnan nézzük könyves szemmel, örvendezéssel a fiamat.

- Hát szerdán, - mondta halkan a koma mikor elváltunk, - szerdán...

Az újévnak az első szerdáját értette. Megbeszéltük, hogy akkor éjjel megyek át hozzá, vagy nem is hozzá, hanem egyenesen a kocsisho. A hátulsó kapu nyitva lesz. Éjféltkor ott találkozunk az istállóba. Aztán én is az utcai kapunak kerülök. Csöngetek. A csöngő a konyhába szolgál. Az Örzse kijön.

- Ki az?

- Levélhozó. Sürgetős levél.

A leány beereszt. Beszól a zsidónak:

- Tésúr kérem, valami sürgetős levelet hoztak.

- Hozd be, - mondja a zsidó.

- Nem agya az ember, - feleli a leány - csak a tésurnak a saját kezébe.

És akkor cselekedszük meg a nagy nagy cselekedetet.

No, bagoly egye meg, én minden éjjel százas bankókkal álmodtam. Meg egy szép tajtékpípával is, az igazat megvallva. Mert ha megfogadtam is, hogy csak annyi pénzt fogyasztok el a szerzeményből, amennyi a szent ügyre köll majd, egy szép tajtékpélpát beleszámítottam. De még az a pélpá se vót gonosz kívánság erányában, hanem hogy mondok, nem lenne illő, hogy cserép-pélpával üljek ott az ünnepi asztalnál, mikor majd a fiamnak az örömebédje lesz, az első miséje után. Láttam egyszer a városban sok szép tajtékpélpát a trafikablakba, szép ezüstöskupakú pélpákat, gerófoknak valókat. Egy gólyanyakú nagy szép parádés pélpá is vót köztük. Félóráig is szemlélgettem. Azt veszem meg mingyán a szerzés után, hogy pirosra szivódjék akkorra. Aztán hogy még csak az a pélpá se legyen büneim rovásán, egy éppen akkora áru viaszgyertyát veszek esztendőre rá a templomnak, szép nagy husvéti szent gyertyát.

De mégis többet gondoltam én a pélpára, mint a gyertyára. Háromszor is álmodtam avval a pélpával.

Nohát annyira kifordult az eszem a sarkából, hogy mán magam is rendjén való cselekedetnek éreztem, amit elkövetni szándékoltunk.

Csak mikor rávirradtam a napjára, akkor...

No rettentő furcsa nap vót!

Már az ébredésem is olyan vót, mintha alulról megtaszították vóna az ágyamat:

- Fel! A százasok napja!

Kélek.

Gondózkodok.

Egyszer csak azt látom, hogy a ballábamra húztam először a csizmámat.

- A kánya egye meg, nem jó jel!

Aztán az álmom is olyan vót... Mintha a bíró azt parancsolta vóna, hogy kiki hordja fel a ganajdombját a padlásra.

- De bolond parancsolat! - mondok, - öregapám se hallott ilyet!

Mégishát hordom-hordogatom a vesszőkosárba. Egyszer csak ahogy kitekintek a palláslyukon, hát látom, hogy senki más nem hordja, csak én magam. Aztán, a csuda verje meg, mentül jobban hordom, antul több marad az udvaron. Mán a padlásom tele is van, mégis mintha semmise fogyott volna. No a kiskutyafáját: nem jó jel! Mer a ganaj nem jelenthet egyebet, csak gyalázatot. Meg hogy a fejem fölé hordom!... Rettentő nagy intés!

Ludbörzött a hátam.

Mondom a feleségemnek:

- Hallod-e asszony, mit álmodtam én...

Elbeszéltem neki, hát abbahagyja a dagasztást: csak bámul. Mer éppen kenyeret dagasztott.

- Valami nagy szerencse éri a házunkat, - mondja vigan. - Mer a ganaj kincset jelent.

Csak ezt ne mondta vóna! De ezt mondta a számár ezenképpen.

No végképpen megbolondultam.

Csizmát máskor is húztam én mán a ballábamra, mégse történt bajom. A ganaj meg csakugyan gazdagságot jelent, - apámtul is így hallottam.

A százasok napja!

Kifordulok az istállóba, hát szakad a hó, hogy alig látok.

- Tyű micsoda nehéz utam lesz nekem, oda is vissza is!

Mer kocsin nem mehettem: a falu mind azt tudakolta vóna, hogy hova?

Később aztán elszűnt a hazavás. A felhők is megbontakoztak: kiviggyant a nap. De persze a nagy hó megmaradt. A fák galyai szinte földig meghajoltak a hótehetől.

De mégse a havat láttam én aznap, semmi egyebet nem láttam, csak a százásokat, ahogy libbegnek-lebegnek körültem, fölöttem. De mintha a fejemen kalap helyett egy nagy mázsás malomkő vóna aznap.

Estefelé kóbászt sütött az asszony. Mer tetszik tudni: télen nem délben ebédelünk, hanem estefelé. Három kis darabot tett a kompér mellé: mindenikünknek egyet. A gyerek egész délután sinkózott, megehűlt: keveselte a kóbászt. Ráharagszik az anyja:

- Több nap, mint kóbász.

Mondok magamba:

Ha megsegít ma a jó isten, Jancsinak mindennapra is jut kóbász mind-életehosszat.

Ez megin élesztett.

Gyertyavilágnál előveszi a gyerek az irkáját, kalamusát. Ott pörccögteti.

Nekem mán akkor megin előlmosodott a mellem, hogy mondok: közeledik az óra. Tizkor köll indulnom: éjjélre odaérnem. Hát hol a feleségemnek szoltam, hol a gyermeknek, csak hogy könnyebbüljön a mellem.

- Mit irsz? - mondok.

- Közmondásokat, - feleli a gyerek. - Ebbül a könyvbül irunk ki mindennap tizet, mígcsak el nem fogy.

- Hát aztán milyenek azok a közmondások?

Olvassa.

Egyszercsak ezt olvassa.

- Ahol az Isten őriz, pókháló is kővár.

Ez igen tetszett nekem. Mert mondok magamba:

- Egész életembe rendes köröszteny vótam: soha misét el nem mulasztottam, büjtöt meg nem szegtem. Reggel, délbe, este, ájtatosan mondtam el az Úrangyalát, - hát megsegít ma az Isten. Mer iszen vagy a zsidót segítené, vagy engem, dehát mán mégiscsak inkább engem fog segiteni!

De azért kalap helyett mindig csak az a láthatatlan malomkő nehezlett a fejemen.

Este hétkor lefekszünk. A gyerek mingyán elalszik, de a feleségem egyre Gedóék csirkéjét beszéli, hogy újév napján ültettek tyúkot. Korai csirkét akarnak nevelni, szobába, mer forintjával veszik párját husvétkor a városi piacon.

- Hadd mán abba, - mondok, - hagy aludjak.

- De, aszongya, megfázik a csirke a szobában is, megdöglik.

- Hát dögöljön.

Végre elalszik ő is, csak az óra ketyeg. Egyszercsak veri a kilenczet.

Mozdulok.

Fülelek.

Odalopakodok meztláb az asszonynak az ágyához: fogom a csizmáját. Azt huztam fel, nehogy nyomomról megösmérjenek. De a pitarba huztam fel.

A kisbaltát is a hónom alá vettem. Mer azokban a napokban megint emlegették a farkast, hogy csakugyan kóborol. Mondok: meghajítom vele, ha rámjön. Vagy ha valaki megfog...

Prédikációba hallottam azt a paptul, hogy maga védelmére üthet-vághat kiki: nem bűn. Mert ha bűn vóna, akkor egy gonosz ember megölhetne ezer jámbort. A háboruban való öldöklés is azért nem bűne a katonának, mer ha meg nem öli az ellenséget, az ellenség öli meg őt, aztán a feleségét, gyermekeit, más ártatlanokat. A magunkvédelme azért nem bűn.

Nohát én is védekezek, ha valaki megfog. A baloska a legjobb szerszám, a legalkalmasabb. Meg is élesítettem aznap délelőtt, hogy olyan vót, akar a beretva. De Isten engem, semmi más rossz gondolattal nem élesítettem azt.

Az ajtó-závárt ahogy megfogtam, olyan nehéznek éreztem, mintha vasból vóna, félmázsás vasból.

Haj, hova indulok én, hova!?

Félretoltam a závárt. De az ajtót már nem birta a kezem, úgy elnehezedett. Pedig olyan könnyen járt az ajtó, hogy kisgyerek is megnyithatta. Letérbetyöltem levettem a süvegemet:

- Mennybéli jó Istenem! Te tudod, hogy nem gonoszságra indulok, hanem hogy a fiamat a te szent szolgálatodra neveltethessem: még püspök is lehet.

Hát akkor már meg birtam nyitni az ajtót.

Hallgatódzok.

Egy kis szél lebbedez. Az akácfákról halkan huppadozik alá a hó.

Egyéb semmi.

Bementem az istállóba, hogy mondok ha az asszony mégis megébredt vóna, hadd hallja, hogy az istállóba mentem.

Meggyújtottam az istálló-lámpást: igazítottam a lovam alatt az almon.

A ló állt és evett a jászolnál. De hogy odaléptem, kivette a fejét: rámfordította. Olyan különösen nézett, mintha nagy rosszalással azt kérdezte vóna:

- Hova mégysz gazdám?

Sohse nézett úgy hátra, sohse! Ha egy tekintetre hátra is tekintett, de nem nézett úgy az orcámra soha.

Viszolgott a hátam.

De mondok: képzelődés, - gyerünk a százasok várnak!

A falu csendes, mint a csillagos ég. Seholy egy lélek. Kutya se ugat. Megyek az út közepin. Egyszer csak azt érzem, mintha nem a magam lábán járnék...

Megállok:

- Mi e? Em már nem képzelődés: valósággal mintha elcserélte vóna valaki a lábát az enyémmel.

De megin csakhamar ráeszméltem, hogy a feleségem csizmája van a lábamon.

Ahogy a templom előtt haladok, egyszer csak elém vetődik keresztül-át az úton egy nagy, hosszú árnyék, fekete, egyenes, mintha valami nagy sorompónak a rúdjaival rekesztették vóna el az utat.

Megint eldőbbenek. Pedig mingyán láttam, hogy a hold bujt ki egy percre a felhők közül, és a torony árnyékát vetette elibém.

Álltam ott egy percet. De aztán csakhamar összeszedelődzködtem:

- Képzelődz, mondok, képzelődz. Csak a százasok a szent valóság! Mer most, vagy soha!..

Mégis annyira megmozdította a belsőmet az a néma árnyék, hogy nem mertem átlépni. Letértem az útról a házorra, Csibekovács Antinak a házáig ért az árnyék. Ahogy odaérek, akkor látom, hogy a köröszt árnyéka van éppen a gyalogjárón a havon, azon köll átlépnem.

Egy nagy fekete köröszt!

Mögin mintha mellbe taszitottak vóna.

- Uram Jézus Kirisztus!...

No bizonyisten vissza is fordulok, ha csak egy minutáig is világít még a hold. De a hold elbujt mögin a felhők mögé: az árnyékköröszt elmúltott előlem.

Mikor kiérek a faluból, megerősödik a szél, meg is fordul, szembe. Mintha tizenkét tenyérrel toltak volna visszafelé:

- Vissza! Vissza!

De mondok:

- Képzelődz! A százasok várnak:

El is enyhedt a szél csakhamar. Nem tolt visszafelé mán többé semmi. Csak épp hogy a taposatlan havat kellett mán lábalnom, az vót bajos. De eljutottam egy óra alatt mégis az erdei útra.

Ott a fák alatt nem vót annyi a hó, csak épp hogy kerülgetnem kellett a tisztásokat, meg a hóomladékokat, ahol halommal hevert. De mondok:

- Az én Jancsim nehezebb halmokon jár majd a falusi oskolátul kezdve az oltárig, haj sok tudományon fel-le, fel-le, nekem meg csak eggy-éccaka bajos az útam.

Megtapogatom a zsebemet, hogy benne van-e a levél?

Benne. Csak koperta, és kalendáriumbul szakított papiros benne. Mikorra a zsidó olvasná, úgyis elkapják a lábát.

Hát megyek, lábolom a havat.

Meg-megállok közbe, hallgatódzok. Ha valaki gyönne, kérdezné:

- Ki vagy? Hova mégy?

Mit feleljek, hogy hova megyek?

- Orvosságér megyek a városba: beteg a fiam.

- Mutasd a recefet.

Sehogyse tetszett. A mellemben úgy vert valami, mintha a szívem helyett valami ököl lükögne benne.

Ménkü abba a sok bokorba: olyan távolrul némelyik, mintha ember vóna. Állna, várna...

Meg-megállok.

Szemlélődök.

Fülelek.

Csak egy-egy hóhuppanás, olykor gally is recseg.

Körösztöt vettem magamra. Továbbléptem.

Mit tegyek, ha ezrest is adnak? Ezres nekem nem kell. Visszaadom: nem kell. Mert ha ezrest váltanék, bajomra fordulna.

- Csak az apraját nekem, koma! Ha mind nem lehet apró, százas legyen a legnagyobb.

Egy-egy évre száz forint talán elég. Hat évre hatszáz. Azontul nincs költség. De még vagy kétszáz forint jó, ha dugaszba marad. Aztánhát a gólyanyaku pipa... Hogyan csudálják ha majd rágyujtok! Az asszonynak is illene valamit vennem. Fekete selyemkendőt, szépet. Vagy ződet? Nem, ződ nem való vénasszonynak. Mert vén söprű lesz már ő akkor...

Megállok: hallgatódzok.

A fene azt a farkast: erdőbe lakik a! No, ha megsegít az Isten, veszek egy, szép Mária képet, bádogbul valót: ideszögezem egy fára, az erdei útra.

Megállok: hallgatódzok.

Valami mekegést hallottam.

- Mi lehet? - mondok. Olyan mintha kecske szólna. Hátha valami őzféle? Fába szorult-e valahol? Gyenge hajtásért ágaskodott: beszorult. No nem véltem, hogy annak is olyan a szava, mint a kecskének.

Hallgatom. Mekeg jajgatósan.

No mondok, hát csakugyan mesebeszéd a farkas. Mer ha farkas járna ezen a vidéken, nem mekegne ott az az állat.

Fülelem: kecske mégis. Vajjon honnan tévedt erre a tájakra? Minálunk nincsen kecske. Valahonnan hozták, aztán elszabadult, elbódorgott szegény az erdőbe.

Mán olyan közel hallatszott, hogy nem lehetett száz lépésnyire tőlem.

No mondok, ha gazdátlan az a kecske, megfogom, agyonütöm. Ugyis megfagyna szegény, rókák, varjak lakmározna el. Hát agyonütöm, aztán elviszem a hátamon a Majnár hidjáig. Bevetem ott a hid alá. Éjfélután együtt térünk haza a komával: előhozzuk. Elvisszük hozzá: megsütjük, kompérral, paprikásan. Itatásra azér otthon leszek én idején.

Hát iránykodok, szemlélődök a fák közt. A hold már akkor nem világoslott, de azér világos vót az erdő a hótól.

A mekegés egyre hangosabb.

Egyszercsak látom, hogy egy tölgyfa alatt veckelődik a kecske, kiskecske.

- No fene kiskecskéje megszöktél anyádtul ugy-e? Eltévedtél?

A kiskecske rámnéz. Sir még keservesebben.

Pattintok neki:

- Giduka! Gyer ide Giduka!

De acs csak néz, mekeget.

- Giduka!

Meg se mozdul.

Egész közeletibe megyek úgy húsz lépésnyire. Leejtem a szűrt, megcélzom a baloskával: megsujtom.

Megfoghattam vóna annélkül, de mégis úgy sujtottam meg, mintha farkas vóna.

Hát el is találtam. Felfordult. Meg se mekkent többé.

Odamék.

Hát mikor vagy két lépést vagyok mán, megreccsenik alattam valami, megreccsenik: kiesik alulam a világ.

Esek!... Esek!... hogy azt hittem valami mély kútba esek: Egy nagy ütés a tomporomon, aztán loccs! valami vízbe.

De csak araszos vót a víz.

No idő kellett rá, míg megint tudtam, hogy ki vagyok? Mer ha valaki a nevemet kérdezte vóna akkor, nem tudtam vóna hirtelenibe még a körösztnevemet se.

Kisvártatva aztán megvilágosodott nekem, hogy farkasverem az, nem kút, ahova estem.

Tapogatom a faromat, hogy mekkora sebet ütött rajtam a karó?

Hát jókorát.

Ha a fejemen ütött vóna akkorát, én se mekkentem vóna többet. Dehát az őrző szent angyal úgy intézte, hogy ne a fejemet érje az ütés. Hanem akkor nem tudtam még azt. Nem gondoltam én akkor arra. Csak az ütést nyögtem. Éreztem, hogy mingyán el is öntötte a meleg a lábomszárát.

Próbálok nagy kinnal, hogy föligazodjak. Nem birok, csak térdre.

No rettentő kutya szörnyűségesen fáj a csontom.

De aztán hogy negyedóráig is ott feküdtem a vízbe, elgyalúdott mégis valamennyire a fájdalom. Hanem akkor meg még tán a csontom fájásánál is jobban sajoltam, hogy benne maradok a verembe: nem birok kimászni.

Csak lihegek ott, szivogatom a fájást. Várok. Megint próbálkozok: hiába, nem juthatok ki.

Mi lesz mán most?

Kifosztják-e nélkülem a hörcsöket?

Bizonyosan kifosztják. Még tán örülnek is, hogy csak ketten osztzkodnak? Hónaptul kezdve gazdag mind a kettő. Csak én maradok föld szegénye, minden szerencsének messziről-nézője. A fiambul nem lesz pap, csak kérgeskezű paraszt, mint én vagyok. A gólyanyakú tajtékpípát is más veszi meg. Talán épp a kocsis.

De hátha adnak nekem is a pénzből?

Dehogyan adnak. Mér is adnának? Én nem dógoztam érte.

A koma adhatna pedig. Tán adna is emberségből, bizonyosan adna, de eltagadja, hogy nem tették meg a nagycselekedetet, mivelhogy énrám hiába vártak. Eltagadja okosságból.

De hátha híre kél majd a fosztásnak?

A koma akkor is csak azt fogja mondani, hogy ő nem részes benne: lehet hogy másokkal társult a kocsis, lehet, hogy a kocsis is kimaradt belüle - mások vótak. Nem látok én abból a pénzből egy rézkrajcárt se.

Másnap délfelé húztak ki a veremből. Az uraság emberei. Igen nevték, hogy én vagyok a farkas. Faágakbul csináltak saroglyát, azon vittek haza.

A feleségem rítt.

A fiam is.

Én is keseregtem.

Azt mondtam persze, hogy a házunk alatt vonyított a farkas, azt üldöztem a baloskával. A csizmát azér húztam az asszonyét, mert jobb a patkója, nem csúszik a jégen.

Estefelé jön hozzám Nagy Elek sógor. Ül az ágyam mellé.

- Hallottad-e, - aszongya, - azt a szörnyüses szörnyüséget, ami a szomszéd faluba történt?

Énbennem megdermedt a lélek is.

- Micsoda?

- Ösmerted tán te is a Vájsz bótost? No avval hát elbántak.

- Kicsodák? - nyögöm, - kicsodák?

- Kicsodák? Csuka Bandi meg a cimborái. Ki vót vóna más?

Mondok:

- Csakis azok lehettek.

De csak alig lehelhettem a szót.

Másnap délelőtt gyön be az asszony:

- Megvan mán, aszongya, megvan a gyilkos!

- Csuka Bandi?

- Dehogy Csuka Bandi, dehogy.

- Hát kicsoda?

- A kocsisa, az istentelen! A kocsisa! Hát ki is vót vóna más!? A cimboráit most fogdossák össze.

No énnekem egyszerre úgy vacogott a fogam, mint a telegráfmásina a póstahivatalba.

- A hideg lel, - mondok.

A következő napokban vasba került a komám is, a szógáló is.

Tavaszzal aztán a falubul sokan odavótak a törvényházába, mivelhogy a komámat mindenki ösmerte. Én nem mentem el, csak a feleségem.

Ő beszélte aztán, hogy a koma olyan vót, mintha terítőrül keltették vóna föl. Avval menteg-tődzött, hogy nem vót szándékuk semmi gonoszság csak éppen hogy a zsidóasszony igen sikítozott, azér hallgattatták el, - ijedtükbe. A zsidó is megösmerte a kocsisát, pedig be vót kormozva a képe. A gyerek meg ki akart futni: attul tartottak, hogy rájok vall.

No: irtózat!

Benne vót az akkor az ujságba is.

*

Andorás bá lecsüggesztette a fejét. A haja előrelódult és hosszan ingadozott.

- No, - azt mondja aztán szinte megvidámult arccal, - most mán igaz-e, hogy lefösti az úr azt a szent köröszöt?

A VÉLETLENSÉG.

Egy névtelen levél azt kérdezi tőlem, hogy tudom-e, milyen a szerepe az emberi életben a véletlenségnek?

Hát talán tudom.

A szerencsét és szerencsétlenséget kártyaként keveri ez a földön. És oszt. Ez oszt nekünk szülőt, dajkát, tanítót, pályát, házasságot, halált. Ha a görögök ma faragnák meg az isteneiket, valószínű, hogy a véletlenséget tennék a főisten feleségévé. Ábrázolnák pedig bekötött szemű, érzéketlen arcu hatalmas alaknak. A kezébe ejtésre kész és rózsát és tört adnának, melléje meg odafaragának talán egy tulkot.

De micsoda siralmas volna a mi sorsunk, ha azt kellene kiolvasnunk a csillagokból, hogy ez a nagy mindenség, a világtérben óraszerű rendben kerengő napok, földek és holdak s ezek kérgén az a tömérdek ember, mind-mind csak azért alakult elő a világalkotó műhelyébe, hogy baromjárása legyen a véletlenségnek.

Csak a lelki zavarodottság óráiban mondja azt a kétségbeesés, hogy a mi sorsunk egy a falevéllal, amelyet minden szél a sárba vethet s hogy abban a gyermekmaréknyi kis porban, amely egykor emberi agyvelő volt, benn van annak az embernek minden gondolata, hite, emlékezete, lelkesedése, szerelme, öröme, buja s ezernyi szálú szeretete.

Ez testi gondolkozás. Csak a test gondolkozhatik így, amely lepusztul rólunk, mint a szabónk munkája. Vigyázzuk meg, hogy azokban az órákban gondolkozunk így, mikor szemléletünket a kétségbeesés egy pontra szorítja, mikor lefelé nézünk és nem fölfelé. És különösen abban a korban, amelyikben még testünk törvényei uralkodnak lelkünk törvényein.

Ez pedig a test virágzásának a kora; az ifjukur; a tavasza meg a nyara az életnek. A test ebben a korban nem ismer nagyobb értéket önmagánál. Nem érez más életet, mint a magáét. Szeme csak önmagára néz, keze minden elérhetőt zsebre kíván szorítani. A testi erők ebben a korban elnyomják a lelkieket, mint a zenekar trombitái a hegedűk szavát. S ebben a korban az a főgondolat és főérzés bennünk, hogy a test minden, s hogy ami a testen kívül van, az csak a remények káprázata.

De ez is természeti törvény. Kell, hogy a test a maga virágzása idejében éljen a földnek s épp úgy éljen, mint a növények és az állatok. Mert hát a testünk állati. Ahogy az állatnak egész életén át az evés és szaporodás az értelmi mozgatója, ettől ebben a korban mi sem szabadulhatunk. Az élet második felében inkább. Ebben a korban az állati természet olyan bennünk, mint a fogyó hold, a szellemi természet, mint a kelő nap.

Hát ilyenkor, mikor a test mindenünk, a föld is mindenünk.

És ez így van jól.

Mert hogyan is élnénk ezen a földön, ha a mindenség ismeretét lóverseny-programként tarthatnók a kezünkben.

Mi lenne az élet, ha mindenki csak néző akarna lenni; küzdő és cselekvő senki!

Vagy hogyan élnénk, ha már a születésünkkel megtudnók, hogy ez a föld, amelyen magunkat találjuk, nem mindenünk ám, hanem csak egy vasuti állomás, ahonnan a csendítésre egy szebb világ útjára indulhatunk. Mi élete lehet annak a parasztnak, aki már ifju korában megtudja, hogy

ő egy kastélynak az örököse, de csak vén korában juthat belé. S mi élete lehet annak a kastélybeli urnak, ha megtudja, hogy ő tulajdonképpen trónörökös, de várnia kell valami ötven esztendő?

Az a fátyol, amely az égi és földi világ között lebeg, a bölcsesség fátyola. Mi talán az égi napot is szemünkké szeretnők tenni, hogy átnézhessünk vele ezen a fátyolon, pedig ez csak egy hosszú várakozás gyötrelmeitől ment meg bennünket.

Nem szabad más életet ismernünk, mint a földit s különösen nem abban a korban, mikor az utánunk maradóknak is kell használnunk, de meg a föld javaiban is gyönyörködhetünk. A sejtelem ugyanis él bennünk ebben a korban is. Ugy él bennünk, mint a száraz jerikói rózsza. Mikor könycsepp hull rá, kinyílik.

Mi bizonyítja azt, hogy nem érek többet a teremtő szemében, mint az állat? A természet szemlélete csak példáz rá, de bizonyítani nem bizonyítja.

S mi bizonyítja azt, hogy többet érek?

Ugyanaz a teremtet világ. Csakhogy akkor a tekintetem zavart volt s a kétségbeesés megingatta előttem Jákob létráját s lerázta róla az angyalokat.

Mert látom a teremtet állatok sokaságát, s látom, hogy az ő életük együttvéve a föld élete. A tudomány keresi mindegyiknek a mesterségét és műhelyét, mivelhogy fölismerte immár azt a természeti törvényt, hogy nincs állat, amelyik ne kellene. Mihelyt nem kell, elpusztul. Mihelyt kell, keletkezik.

Csak az ember az, amelylyel szemben zavarodottan áll a tudomány. Hol a mi szerepünk a természet háztartásában?

A mi munkánk nem csak a magunké. A földművelő áthagyja ekéjét és földjét az utána élőknek. A tudomány, átadja a megfigyeléseit. A politika a maga építményét. A művészet az érzéseit. Minden nemzedék átadja a maga alkotását az utána következőnek. A mi főösztönünk az alkotás. Az állati ember is alkotó, hiába gondolja, hogy csak a maga önzésében forog. Hát még a szellemi ember! Az már tudva építi bele a maga önzését a maga verejtékével az emberi fejlődés új garádjába.

Forgassuk az emberi művelődés történetét s lássuk meg benne, miképpen indul ki az ősemler a sötét állati területből egymás ellen is agyarogva s mint halad lassankint összecsoportosulva, végre egymást át is ölelve az évezredek át a műveltség világutján. Nem tudja, hova jut, de azt látja, hogy ma is valami tűzoszlop vezet, valami titokzatos égi világosság.

És vannak vezérei, akik hallják és értik a magasság szavát.

Mi a szerepe a véletlenségnek az emberiség fejlődésében?

Csak az egyes ember sorsában játszik az ereje. Az emberiség sorsában nem. Az emberiség tömegét nem lökdösi a véletlenség. Egyenes uton halad előre.

A véletlenségnek rózsás a keze és véres a lába.

De mit bizonyít ez?

Csak azt, hogy az alkotó a földi testet nem tekinti a mi hegnagyobb értékünknek.

A bibliai király előtt égi kéz jelent meg és irt a falra. A gondolkozó ember előtt is megjelenik az égi kéz és rámutat a természet törvényeire.

A természetben folytonosság uralkodik - mondja az egyik törvény - és a folytonosságban tökéletesedés.

Ha a mi életünk csak addig tart, ameddig a testünk, mi haszna, hogy az élet kifényesítette a mi lelkünket? Mi haszna, hogy akik előttünk gondolkoztak és átadták nekünk a lelkük műveltségét, mi azt csak tovább adjuk, mignem az utolsó emberrel belefagy a hóba!

Lehetetlen, hogy az a nagy valaki, akinek a legkisebb munkáiban is gondolat ékeskedik, csupán azért csinálta ezt a sok egybefüggő alkotást, hogy ismét porba ejtse.

Lehetetlen, hogy egy légycsipés megölje az embernek a lelkét is.

Lehetetlen, hogy a mi bennünk isteni, egy legyen a sorsa azzal, ami bennünk állati. A mi lelkünk elvégre is nem faggyugyertya, amelynek minden ajtónyitás elfújhatja a lángját. A mi lángunkat a tenyerén viszi föl, aki lehozta a testünkbe.

A véletlenség sok fájdalmat okoz nekünk s nem bírjuk összeegyeztetni a kicsiny koporsót az Örökkévaló nagy szeretetével. De ez csak onnan van, hogy nem ismerünk más életet, mint ezt a földit s nem tudunk megérteni mást, csak amit földi ujjaink megtapinthatnak.

Dehát mi volna az emberi szabadakarat és függetlenség, ha folyton égi lelkek környeznének bennünket és úgy igazgatnák minden lépésünket, mint a generális a katonákét. Miképpen fejlődhetnénk, ha mindig kommandiroznának az égiek, hogy ne oda hordjuk a lelkünk erejét, ahova a mi szabad akaratumk javasolja, hanem ahova ők akarják. Rabszolgahad lenne az egész emberiség, kaszárnya és embervágy ez a földteke.

Hiszen, ha a test volna minden, akkor az Alkotótól méltán meg is várhatnók, hogy égi szolgálai mellettünk üljenek, mikor halat eszünk és elszedjük a követ a lábunk elől, mikor meztláb járunk; a pestisnek, kolerának nekik kellene megvonniok az első kordont s aki meg háborut üzen, legott föl kellene akasztaniok. De ha nem a test minden, akkor jól van ez így. Akkor a fájdalom és szenvedés, a sikoltás és zokogás nem egyéb, mint egy-egy disszonans akkord, amely mindig konzonansra olvad föl és arra való, hogy a világ-harmonia szépségét emelje.

A gyönyörködésnek az anyja a fájdalom. Aki mindent alkotott, nem terítette elénk az ő plánumát, mint ahogy az apa nem beszél a maga kis gyermekének a terveiről, mert hiszen meg sem értené.

De annyit mégis láthatunk, hogy a véletlenség nem isten. A véletlenség csak rugók halmaza, amelyek az emberi cselekvést mozgatják. Ha elpusztul benne az emberi test, ez csak a mi szemünkben tragédia, akik a lelket nem láthatjuk és a lélekajak szavát nem hallhatjuk.

De nem tragédia annak a szemében se, aki tudja, hogy a test csak földi érték, olyan mint a pénzünk, amely itt kincs, Törökországban meg nem adnak érte egy marok fűgét sem.

A Büchner könyvére, a honnan ön a bölcseséget itta uram, írja rá, hogy:

Földi ital.

Írja rá, hogy emberi észszel isteni munkát megbírálni nem lehet.

Az üveg keményebb a kőnél és mégis átszáll rajta a napsugár. A mi testünk puhább a földnél is, mért ne szállhatna át rajta a lélek, amely a napsugárnál finomabb.

Én azt gondolom, hogy mikor a tekintetünk lépten-nyomon az alkotó csudáit láthatja, a mi testünket is elfogadhatjuk egyvalami olyan alkotásnak, amelyet az alkotó nem gondolat nélkül helyezett a földre. De mert a földön minden csak ideiglenes, testünk is csak ideiglenes. A finomabbik részünk fölszáll a test elromlása után, mint ahogy a harmatcsöpp eltűnik, mikor a nap ereje megéri a milliányi mérföldre magas világtérből.

A NOVAJI ASSZONY.

Régen hallogatom már hírét a novaji asszonynak. Azt beszélik róla, hogy látja az elköltözöttek lelkét s lelát a föld mélyébe, a koporsóba.

Először arra gondoltam, hogy együgyű ámitás ez: az asszony bizonyosan összezagyvál szénát szalmát homályos általánosságokban s az érzékenyülő ember szívét csak azok a szavak indítják meg, amelyek véletlenül eltalálják az igazat. De kabátos emberek is fordultak meg az asszonynál s a fejüket rázva, vállokat eltünődéssel vonogatva tértek vissza: mindegyik kész volt arra, hogy ráüsse a pecsétjét a novaji asszony hitelesítésére.

Akkor azt gondoltam, hogy az asszony nem csaló, de tudtán kívül olvas az ember agyának képtárában, az emlékezésben; látja megnagyítva a mikroszkopikus agyi képeket valamely egyéni, különös képességből. Hiszen iparilag is csinálnak olyan tollszárákat, amelyek szárában kásaszemnyi üveg van s az üvegben meg tenyérynyi nagy fénykép. Ennek az asszonynak a lelkében valami ilyen üveg lehet.

De megint hallottam róla.

Egy vidékünkbeli úri embernek azt mondta az asszony, hogy a halottai között egy bús fiatal embert lát, akinek a mellén seb van. Az úri ember nem emlékezett ilyen halottjára. Otthon aztán a felesége mondta neki, hogy az ő egyik rokona volt öngyilkos és hogy a novaji asszony jól írta le az alakját.

Nemrégiben meg egy folyóiratban olvasom, hogy egy kecskeméti gyógyszerésznek (a neve bizony nem maradt meg az eszemben) szintén ilyenféle története volt a novaji asszonnyal. Az asszony ugyanis a gyógyszerésznek a keresztanyját látta, akinek az alakja nem maradt meg a gyógyszerész emlékezetében, és csak otthon, Kecskeméten nyomozhatta ki, hogy az asszony igazat beszélt.

Itt tehát nem lehet arról szó, hogy az asszony agybeli képeket lát.

Én hívő ember vagyok: nincs szükségem novaji asszonyokra, hogy a lelkem fanmaradását bizonyosnak tartsam, mégis beszélnem kell vele - gondoltam: hátha ez az asszony csakugyan erős médium? Akkor elég, ha leteszi a kezét az asztalra: a ceruza fölemelkedik és ír a papíroson; felel arra a láthatatlan író, amit kérdezek.

Ez a gondolat indított útnak.

Novaj kis falu Borsodmegyében; Mezőkövesdtől kocsin nem egészen egy óra járás, Andornaktól meg alig egy negyedóra.

Hát elmentem.

Az úton mindenről gondolkoztam, csak a halottaimról nem. Inkább arra gondoltam, hogy valószínűleg hiába vesztegetem az időmet: az ilyen asszonyok csupán az emberek hiszékenységből és együgyűségéből kapnak hirre.

Az asszony lakását a falu északi felén találtam meg. Alacsony, kis fehérre meszelt ház. Csupán az utca felől van egy kis pirosra festett kerítése.

Az asszony a konyha küszöbén ült és babot pirgált. Szép tulipán menyecske leánya bölcsőt ringatott mellette: meg valami öreg szomszédasszony trécselt ottan.

- Itt lakik-e az a híres novaji asszony? - kérdeztem előttük megállva.

S hogy erre a kérdésekre csak mosolyogva, szótlánul néztek reám, folytattam:

- Aki olyat is lát, amit mi nem látunk?

Az öregasszony ráintett a küszöbön ülőre, de az csak lesütötte a szemét és mosolygott.

No nem ilyennek véltem. Ez sokkal egészségesebb és fiatalabb nő, hogysem látónak gondolhassam. Az arca se bizalmat keltő. Kerüli az ember tekintetét s nincs benne semmi a szellemlátók idegességéből, mélaságából. A mozgása is élénk, a beszéde tréfálkozó.

Bevezetett a szobába, amely kicsi, alacsony és tiszta. A fala csupa rózsástányér meg szentkép. Az asztal fehér abroszán egy olvasó hevert.

Hogy leültünk az asszony világosságnak volt fordulva, láttam az arcán, hogy mégiscsak hiszterika. A soványsága miatt látszott az előbb fiatalnak.

Első kérdésem az volt hozzá, hogy mióta látja a lelkeket?

Erre elmondta, hogy tizenhárom éves korában egy napon hirtelen megvakult s akkor öt napig egyfolytában aludt. Ezen öt nap alatta másvilágon járt és sok mindent látott. Hogy mi az a minden, nem részletezte. A felébredés után folyton körül volt véve lelkekkel s bizony rettegett tőlük. Végre egyszer éjjel öregasszony-lélek jelent meg nála: kivezette őt a temetőbe, s ő akkor a sirhalmokon általlátott: látta az ott nyugvó holttesteket. Ekkor aztán elmúlt a félelme.

Második kérdésem ez volt:

- Csak akkor látja-e a lelkeket, mikor nyitva van a szeme, vagy pedig látja őket hunyt szemmel is?

- Mindegy, - felelte, - akár nyitva a szemem, akár hunyva, mert én csak úgy látom hallom őket, mint aki álmodik.

Aztán elmondta, hogy ő irni olvasni nem tud és hogy neki a halottakkal való foglalkozás nem mulatsága, hanem csak kénytelensége. Lelkeket csak különben akkor lát, ha valaki envégett hozzámegyen.

Mig így beszélgettünk, én asztalnál ültem, szándékosan háttal a világosságnak. Ő az asztaltól elnyúló padon ült tőlem jó két méternyi távolságban.

Egyszer oldalt pillant a szoba közepe felé a földre és azt mondja:

- Ejnye de nehezen gyülekeznek össze! Persze, nem tudták, hogy most tetszik jönni. Ők tegnapelőttre várták.

Nem feleltem. Láttam, hogy a munkája megkezdődött, s már előbb föltettem magamban, hogy kérdéseire se szólva, se fejbőlintással nem felelek, még pillantani se fogok többet, mint szoktam. Bevezetés különben nem volt rossz: csakugyan két nappal előbb jöttem volna, de Egerből indultam, az egri bérkocsi-állomáson csak egy kocsit találtam, az pedig éppen aznap akart meggazdagodni és éppen én rajtam, hát elhalasztottam a látogatást.

Az asszony babot pírálva folytatta:

- Nem mostani halottak. Régiek. Mind régi.

Csodálkozva néztem az asszonyra. Való igaz, hogy a legutóbbi halottamat 1893-ban temettem el.

Az asszony ismét a szoba földjére nézett, aztán közönséges beszélgetés hangján, de mégis némi meglepődéssel szólott:

- Az egyik közülök szerencsétlen halállal mult ki, hirtelen, váratlanul. Mutatja a mellét meg a fejét.

És az asszony az egyik kezét a mellére tette, másik kezét a homlokára, jelezve, hogy a halott is így mutat.

E szavakra és mozdulatokra úgy éreztem magamat, mintha ököllel sziven csaptak volna.

Az asszony rám nézett, mintegy kérdezve, így van-e? De az én szememet előntötte a könny. Ha akartam volna, se birtam volna felelni.

Mert valóban volt egy öcsém, egy tizenhét éves szép fiú, akit én neveltem, akit én nagyon szerettem s aki színészsze lett. De egy nyári napon, fürdés közben belefulladt egy patakba.

- Ez nem volt jó köztük, - folytatta az asszony, - szenvedett is sokat, még most is szenved valamit, de már türhetően. De úgy kell neki, mért nem hallgatott a jó szóra!

E szavakra elmúlt a megindulásom, mert az asszony itt már nem mondott igazat. Az öcsém oly kiválóan jó szívü, becsületes, egyenes lélek volt, s annyit szenvedett már ezen a világon, hogy még ott is szenvednie, nyilvánvaló képtelenség.

Az asszony folytatta:

- De hirtelen természetü volt, olyan hirtelenkedő. Magát nagyon szereti. Most összeteszi a kezét és úgy köszöni magának, ami jókat érte tett. Különös: milyen mosolygósájú! Mindig nevet, mikor beszél. A járása meg olyan hegyes, olyan büszke!

Az asszonynak e szavaira megint megrendültem. Az öcsém valóban egy kissé szeleburdi volt, azért is történt vele az a szerencsétlenség: engem valóban legjobban szeretett, és én valóban őrá emlékeztem meg legtöbbször. Az is igaz, hogy a járása legénykedős, hegyes volt, ha nem is büszke; az meg szinte feltűnő tulajdonsága volt, hogy mindig mosolyogva beszélt. A Rákosi-Solymosi iskola egykori növendékei, akik tanulótársai voltak, emlékezhetnek reá. Mert hiszen ezer ember között legfeljebb egy akad ilyen kedvesen mosolygós ajkú. S az asszony ezt a fő jellemvonását legalább is ötször említette a későbbi látásai alatt:

- Különös, hogy mindig mosolyog, mikor beszél!

Hát ez megint mély bizalmat keltett bennem az asszony iránt.

- Látok itt egy fiatal vékony-arcu nőt is, - folytatta. - Szőke: vastag haja van. A karján kisgyermeket tart.

E szavakra megint lehültem. Nem emlékeztem ilyen halottamra.

- Látok itt több kisgyereket is. Az egyik leányka. A többi fiú. Összesen öten vannak. A leányka valami belső kelevény miatt halt meg.

Nekem négy gyermek testvérem halt meg. Az egyik csakugyan lány volt, a többi fiú. A leányka, az orvos állítása szerint fejtífuszban halt meg.

- Aztán látok itt egy öreges embert, testes, köpcös, inkább kis ember, mint nagy, szinte kövérsforma, de azért az arca nem telt.

Ez az apám volna, gondoltam, de a leírás nem pontos. Testes ember volt, de nem kövér, s inkább nagy, mint kicsiny; az arcát lehet teltnek is mondani, nem-teltnek is.

- Szeretném, ha az alakjáról többet mondana, - szólaltam meg.

- Vastag szemöldöke van, - felelte az asszony, - és sűrű fekete bajusza.

- A szakála milyen?

- Az is sűrű fekete, de már ősz szálak is vannak közte.

Ez megint nem volt igaz. Apám sötétbarna volt fiatalkorában, de se bajusza, se szakála nem sűrű, sem a szemöldöke nem vastag. A haja már tiszta fehér volt, mikor meghalt és a szakála is inkább fehér, mint barna. A szakálát azért kérdeztem, mert francia szakált viselt. Hogy itthon elmondtam az asszony látásait, anyám elgondolkodva szólott:

- Az asszony mégis igazat mondott, mert apád nem engedett borbélyt magához: úgy temettük el.

Apám két hónapig feküdt, tehát az asszony nem is láthatta a sirban, csak körszakálasan.

- Mondjon még valamit róla, - kértem az asszonyt.

- Különös erős beszédű, - felelte az asszony. - Az orra vastag és magas.

Ez megint igaz. Apám egyik jelentő tulajdonsága volt az erős hangú beszéd. S az orra sasorr volt, öregségében elvesztette a finom vonalait.

- Mondja, - kérdeztem, - mit látott apámnál?

- A kezében tart valami fehérét. Annak igen örül.

- Mellette nem lát semmit?

- Látok, az oldala mellett van.

S az asszony a tomporát jelezte. És azt mondja:

- De az már neki nem kell, csak azt szereti, ami a kezében van. Mi az az oldala mellett?

- Biblia, - feleltem.

- Csakugyan, egy vastag könyv. De le van csúszva. Feljebb kellett volna tenni.

Ez megint bizonytalan értékű rész volt. Apám kezére az asszonyok olvasót csavartak s engem nem egyszer nyugtalanított az a kérdés, hogy nem boszankodik-e ezen az apám? Hogy az olvasónak milyen volt a színe? - arra anyám nem emlékezik. A bibliát, őmaga kérte, hogy tegyék a koporsójába. Csakugyan vaskos, majdnem ötüjjnyi vastag könyv volt.

Kérdeztem, hogy, van-e valami mondanivalójuk a lelkeknek?

- Nem kell nekik semmi, jól vannak már. Azt mondják, hogy nagyon megijedtek, mikor maga egyszer öngyilkos akart lenni, mert aki öngyilkos, az szenved legtöbbet a másvilágon.

Ez megint megdöbbsentett. Huszonhárom éves koromban egyszer revolvért fogtam magamra, de csütörtököt mondott. Azt meg spiritisztáktól is hallottam, hogy a lelkek között az öngyilkosok szenvednek legtöbbet.

- Hát még mit mondanak?

- Az öregur kéri magát, hogy bocsásson meg neki, amit maga ellen vétett.

Apám nem vétett ellenem soha.

- Mit mondanak még?

- Ne eméssze magát a nagy gondolkodással, mert lássa, a nagy bánkódás úgy se ér semmit, csak rontja vele az életét. Maga már úgy se lesz boldog ezen a világon.

Ez a válasz megint kevés rezgést okozott bennem; én, ha elmélkedő ember vagyok is, nem sorvasztom vele magamat; valami különös bánatom nincsen; a boldogság kérdése pedig mint törekvés sohase forog a fejemben.

- Mind jó halott, - folytatta az asszony. - Egy se volt köztük rossz ember.

Ez megint igaz.

- Mondja, - szólt az asszony, mikor fölkeltem, hogy távozzam, - ki volt az a szerencsétlenül járt?

- Az öcsém, - feleltem a kalapomért nyulva.

- Nem itt van eltemetve, - szólt az asszony, - távol innen.

Ez a befejezés megint megdöbbentett. Az öcsém Torontálmegyében van eltemetve.

Zajgó lélekkel hagytam el az asszonyt. Igaz, hogy mondott sok valótlan­ ságot, de mondott pozitívumokat is:

1. A mi legjobban gyászolt halottunkat, az öcsémet említette először.
2. Jelezte, hogy ő szeretett engem legjobban s hogy én is róla emlékeztem meg leginkább.
3. Megmondta, hogy szerencsétlenül halt meg, sőt még körülbelül azt is hogy vízbe fulladt.
4. Egy olyan sajátságát említette többszörösen, amely az élőknek is feltűnő volt.
5. Megmondta, hogy csak egy leánytestvérem van, az is kicsi.

Ezek a teljes bizonyosságok, amelyek ötletszerűen fel nem vethetők. Merthiszen azt is mondhatta volna, hogy három felnőtt leányt lát, vagy egy papot, vagy egy akasztott embert, vagy máseffélét.

Arra is gondoltam, hogy hátha ez a nő gondolat-olvasó? De határozottan állíthatom, hogy mikor az asszonyhoz mentem, sem az úton, sem nála nem gondoltam az öcsémre s az ő halálára. Azt meg csak észreveszi tán az ember, ha valaki a gondolatát mondja el? Ő nem mondta ki egy gondolatomat se. Én különben mindig csak az apámra gondoltam, akinek haldoklásakor s a temetésén se lehettem jelen. Azóta mindig bolygat az a kérdés, hogy nem mondott volna-e valamit az utolsó órájában?

A novaji asszony e tekintetben nem elégitett ki. De a rejtelmes, szőke fiatal nő kivolta később eszembe jutott. Husz éves koromban szerettem volna feleségül venni egy szőke leányt, akinek csakugyan feltűnően dús haja volt, csaknem szalmasárga. De nem jött hozzám. Kicsinylette a társadalmi állásomat. Valami erdészhez ment nőül, s talán egy év múlva meghalt, amint hallottam, szülésben.

Ami a médiumi írást illeti, arra az asszony nem vállalkozott.

Mindezeket összevetve azt kell gondolnom, hogy ez a novaji asszony csakugyan látja a halottakat. Látja lélekben és míg el nem enyésztek, látja testben is. Csupán a velők való beszélgetés (nézetem szerint) a saját fantáziájának munkája. Dehiszen ezt megbocsáthatjuk neki. Elvégre őt csupán parasztok látogatják, s azoknak prédikáció kell, meg üzenet. Az asszony nem pénzért dolgozik ugyan, de nem is tiltakozik az ellen, ha a látogató ott felejt valamit az asztalán. Hiába: sokféle az adó, amíg e földön élünk.

Az asszony neve: Hegyi Józsefné, Nagy Katalin. Akinek nincs hite, csak gyásza, bizonyára jól teszi, ha elmegy hozzá. Talán több eredménnyel is jár, mint én.

Az asszony a temetés után hat hétre már látja az elköltözöttet.

*

Hogy e közleményt kiadom, azért cselekszem, mivel arra gondolok, hogy némelyek lelkében száz kérdés is támad reá. Mert a Földön élő emberiség nagyrésze el van foglalva az élelem keresés gondjaival, s a másvilág rejtelseiről csak annyit tud, amennyit a különféle szerkezetű hiszekegyek mondanak. Dehát ez kevés. Az emberhusnak újra való életre kelése vigasztalás lehet a mezei népnek, de nem vigasztalás annak, akiben már annyira fejlődött a lélek, hogy lelki valóságát érzi is.

Ezeknek röviden ennyit mondok:

Az elhunytak lelkeivel már az ókorban érintkeztek, az utóbbi évtizedekben meg szorgalmasan összeírják a megfigyeléseket. Mert ha az optika terén akadnak Röntgenek, akadnak ám más téren is! Külföldön akkora irodalom van már e megfigyelésekből, hogy akármelyik kártyaszobát meg lehetne tölteni padlótól mennyezetig a kiadott könyvekkel.

Ezen feljegyzések után írom ide, hogy az elköltözött lelkek azért jelentkeznek testi alakban és a földi ruhájokban, mert mindaddig a földön vagy a föld közelében tartózkodnak, ameddig itt a szeretetteink élnek: s valamint a tükörben a való alakunk látható, de tükörbeli alakunk meg nem tapintható, meg nem fogható, ők is ilyenféle alakot öltenek, csakhogy még finomabbat, testi szemünknek láthatatlant.

Igy érthető aztán, hogy a haldokló - (akinek lelke már félig levetette a tojáshéjat) megismeri azokat, akik a másvilágról érette jöttek, valamint az is így érthető még, hogy az olyan látók, mint a novaji asszony, el tudják nekünk mondani, hogy melyik szerettünk milyen volt.

STATÁRIUM A MÁSVILÁGON.

- A jövő század legendás könyvéből. -

Járkál a mennyekben Szent Péter apostol. Bús-gondos a homloka. Lógatja ősz fejét.

Összetalálkozik János apostollal.

- Hej, János, öcsém, valami nem jó lében forog a világ odalenn. (S vakar a tarkóján.) Második esztendeje, hogy be nem zárhatom egy órára se a kapumat. Éjjel-nappal jönnek százával, ezrével. Keresztet hányva a muszka, káromkodva a magyar. Táncolva a francia. De mindenfajta náció, - el se igazodok a sokféle katona-ruhán. Csak omlanak ide fel. Le meg hogy nézek a pokol lejtőjére, alig hullong arra egy-két elkárhozott.

- Tudjuk, Péter bátyám, hogy háboruskodik a világ.

- De ilyen háborút nem értünk még, János. Zöld golyó volt azelőtt a Föld, ha innen leszemléltünk, zöld golyó, és tél-tul fehér foltok rajta, de most ha lenézünk: hej, piros golyó. Iszonytató ez, János! Jeruzsálem pusztulása kocsmai verekedés volt ehhez képest.

- Hát bizony, bizony..., - ejtegette a fejét János.

Péter búsán nézett.

- Hallod-e János: szólhatnál az Úrnak, hogy amit megírtál, itt volna az órája: szólítaná az Úr a trombitás-angyalokat, és fúvatná meg velök a végső ítéletet.

János a fejét rázta.

- Tudom mit felelne: Még nem érett meg a gabona, - mondaná, - még nem érett meg, hogy learattassék és csűrbe gyűjtessék.

- Akkorhát mérthogy ide özönlik az a sok vérontó? Nem prédikálják-e minden templomban: Fegyvert ne fogj! S ez mind fegyvert fogott és fegyver által halt meg? S mégis idejönnek?

- A tiszták jöhetnek ide fel csupán, Péter bátyám, iszen tudod.

- De mindenki, János, mindenki mégse lehet tiszta. Valami nincs itt rendjén! A háboru földi szokás: verekszik két ember, verekszik két család, verekszik két falu, két ország, vagy hét ország, vagy mind a világ lent, - földi szokás. De ez nem olyan háború, János. Valami kutya gonosz hamisságot bűzlelek én emmögött, János. Az emberek igen találmányosak már odalenn. Repülnek is már, mint a madarak. Tartok tőle, hogy idáig férkőzik az a hamisság: összezavarodik itt is a rend! Statárium kell ide János! Mégis csak eredj te az Úrhoz. Legalább azt engedje meg nekem, hogy megvizsgáljam: mi az oka ottlent ennek az eget búsító nagy pogány háborúnak? Mért oly ritkás a Pokol országútja? S miért oly sűrű a Mennysorságé?

János felvonta a vállát.

- Szólhatok éppen, de tudom mit felel rá. Azt feleli, hogy kezedben a kulcsok: köthetsz, oldhatsz, hiszen megmondotta.

- Hát persze, persze, - bólint rá Szent Péter.

Nosza előszólit egy íródeákot. Kitétet egy zöld asztalt a kapu elejbe. A Halál főangyalát is ülteti az asztalhoz. A kaput bezárja. Odaállit egy hajdut. Maga is odaül az asztal elé.

A lelkek csak jönnek, szállonganak, mintha fölfelé vonuló fellegyek volnának. Jönnek falkában, csapatokban, seregekben. Jönnek, sokadoznak. Csupa férfi lélek, csupa katona. A Pokol útján katonát alig látni, legfeljebb, ha egynehány rongy angol tengerészt. A többi mind a Mennyei fényes, csillagporos útján.

Megtorlódnak ottan, hogy a kapu zárt. De aztán karajba rendezkednek szép illedelmesen, tisztást hagyva az asztal előtt.

Sunyorog rájuk Péter: láthatna-e rajtok valami hamisságot? Valami titkos röptető készséget, amellyel idáig feljutottak? Vagy valami még titkosabb boszorkány-mesterséget, amely talán úgy szállít fölfelé, mint fuvallat a szappangolyót? Mennysországba nem kell paksus: szentek szeme keresztül lát a tentás üvegen is. De hát hiába: nem látni a katonákon se kívül, se belül semmi hamisságot, semminemű hamis röptetőt vagy egyéb efféle lélek-szállító boszorkányságot. Kiki a maga lelke könnyűségével jutott fel a Mennysországnak szent kapuja elé.

Mégishát Szent Péter rájuk-dobban:

- Mért fogtatok fegyvert?! Nem tanultátok-e a szentegyházban, mit parancsolt Krisztus Urunk?!

A katonák zavarodottan tekintettek össze.

Egyik köztük a hóna alatt tartotta a fejét, mivelhogy levágták a csatában, s még nem jutott vele Krisztus Urunk elé, kinek szem tekintete helyre forraszt mindent. Hát a fejetlen vitéz visszatette a fejét a nyakára, és balkézzelel tartotta. A jobbal szalutált.

- Jelentem alássan, nagyságos és szentséges főkulcsár úrnak, - mondotta, - minékünk odalenn nem Krisztus Urunk parancsol ám.

- Hát ki a kefe? - hörken rá Szent Péter.

- A törvény, könyörgöm alássan.

- A törvény? Hát Krisztus Urunknak a szava nem törvény? Nem az a főtörvény?

A feje vágott katona olyan ijedten kapta le a fejét magáról, hogy majdnem elejtette. Helyette egy másik felelt, egy darabokra tépett, - csak a ruhája tartotta egyben.

- Bizony nem uram. Mert a főtörvény odalenn a reglama.

- Reglama? Mi a fekete csuda az a reglama? Ki merte azt a reglamát Krisztus Urunk törvénye fölé helyheztetni?

Firtatják, fartatják az íródeákkal: mi az a reglama? Ki csinálta? Hogy szól?

Végre hát kinyomozzák, hogy senki se tudja ki csinálta, és hogy a katonákat a reglama muszájította fegyvernek fogására. A többit aztán, - márhowy a vitézkedést, - kiki magabuzdultából cselekedte, - hazáért, nemzetért, családért, otthonvalóknak boldog megmaradásáért.

Szent Péter azonban még mindig csóválta a fejét, ráncolgatta a homlokát. Rájok is toppant:

- Mégis tik vagytok az oka a háborúnak, - kutya fékom! Ha katona nincs, háboru sincs!

Ugy dörgött rájuk, hogy meghököltek belé.

Csak a darabokra tépett vitéz maradt a helyén. Hatfontos ágyunak rontott neki az lent, hogy elvegye az ellenségtől: az tépte darabokra.

- Mán uram, - szólalt meg könnyes szemmel, - hogy vóna a katona az oka a háborúnak, hiszen a katona szenved benne legtöbbet.

No erre nem lehetett szólni annyit se, hogy *bikk-makk*. Még a Halál főangyala is bólintott reá.

A csendben csak az íródeák tolla sercegése hallatszott, ahogy írt és maga elé sillabizálta a szavakat:

- ...háboruban... a katona... szenved... legtöbbet.

Szent Péter gondolkodik, vakarja a fejét:

- Ez hát tiszta sor: minden katona martir: minden martirnak mennyben a helye. Ezek közt csak-ugyan nem található meg a háboru keltője, keverője. Dehát akkor kik közt? Vagy bent vannak már, vagy lent vannak még.

S hivatja a hajdúval a detektiv-lelkeket a kapura:

- Kutassátok meg a Mennyszágot: van-e bent valaki gyanús, aki szikráját fujta a háborúnak?

A Halál főangyalának is intett:

- Eredj és szólítsd közangyalaidat...

Felelt a főangyal:

- Mind lent vannak azok, Péter bátyám.

- Igaz. Hát akkor eredj magad, Krisztus szent engedelmevel: hozz fel minden rendű és rangú emberből egyet, - márhát a nem robotos-félét, - hozd fel őket egykis kurta félórára. Majd meglátom én, hogy nem járunk-e végére: ki a felelőse ennek a nagy világdúlásnak?

A Halál főangyalának csak annyi volt ez a megbízás, hogy lecsapott az égből, mint valami fehér villám. Annyi idő se telt belé: amennyin egy kétlovas kocsiba befogunk, már látszott egy sebesen közelgő nagy kavargó felhő, mint mikor forgószelel ragadja magasba az országút porát. S egyszer csak ott a sok mindenféle ember. Áll az ítélőszék előtt nagyijedten, - mindenféle szőrű és tollú. Csak épp hát robotos nincs közte, a napi, heti és havi fizetéses népség. De más mindenféle. Még király is.

No meg is volt szeppenve az a király: ijedt alázattal tartotta a félfulén a koronáját.

- Én, Isten látja a lelkemet, - lehelődött, - oly ártatlan vagyok, akár a római pápa. Igaz, hogy az én nevemmel bocsátódott ki a háboru izenet, dehát kiki tudhatja, hogy minden király reszkető kézzel írja a nevét a hadizenet alá. Kivált a két Napoleon óta. Dehát mit tehetünk, ha a miniszterek... Miniszterek nyomják a király kezébe a tollat.

- Hol az a miniszter? Ide állj!

A miniszter áll és sápadtan vonogatja vállát:

- A háborura minket a diplomaták készítenek. Azok tudják: melyik ország fazekában, mi föl.

- Diplomata!

A diplomata kissé halványan, de azért mosolyogva dörzsöli a kezét. Dörzsöli, mintha Pilátus lavórjánál állna.

- Már hogy volnánk mink az oka, uram? A diplomata éppúgy nem oka a háborúnak, mint ahogy a levelibéka nem oka az időjárásnak. Mink csak megérezzük a vihart, amely a nép lelkéből kavardik elő.

- Népek! Gyertek ide népek!

Előinti őket a hajdu az ujjával. Minden nemzetből hozott egyet a Halál főangyala. Csupa kérgekezű ember. Arcukon a mezők, a legelők nyugalma. Csak elámulnak, hogy a diplomaták rájuk kenik a szurkot.

- Mink uram? - mondja az egyik. - Népek élnének egymás mellett békén, világ végeiglen, legfeljebb ha búcsúkor vóna itt-ott egy-egy kis zajgás. Mer anélkül hát hiába...

- Mink uram, - mondja másik, - szántunk-vetünk, békén legeltetjük a nyájainkat. Azt se tudjuk, hogy a falunkon, tanyákon túl meddig a világ, s mi történik benne. Legfeljebb ha szombat este a bótban, vagy vasárnap a kocsmában hallunk egyet-mást.

- Bótosok, kocsmárosok!

Boltosok, kocsmárosok tenyeröket terjegetik, vállukat vonogatják:

- Mink volnánk okai a háborúnak? Hiszen az ellenség legelsőbbben is a boltokat szaggatja fel, meg a hordókat veri csapra. Mink uram azon imádkozunk, hogy békeesség legyen mindig és mentül több úr a vevőink között. Mentül több úr antúl több adósság...

- Urak!

Állnak elő urak, grófok, bárók, főispánok, bőrkabátosok, és fecske-kabátosok, mindenféle kis-gombú, nagygombú, keztyűskezű népség.

- Mink, uram, - háritkoznak, - a zavartalan életet kedveljük: bő asztalt, és puha ágyat, színházat, bakkot, lóversenyt, utazásokat. Ki issza a háborúnak legkeserűbb levét, ha mink nem? Hol garázdálkodik az ellenség, ha nem a kastélyokban? Minden javunknak vége: örülünk ha személyvonaton menekülhetünk a zavarodás elől.

- Harmadik osztályon, - nyafol közbe egy fehér kamáslis úr, - oda is csak egy generális sziveségéből kaphattam fel a feleségemmel.

- Generális! Hát persze, hogy a generálisok! - toppan meg Szent Péter, - azok intésére mozdulnak a hadak.

Három aranygalléros is van ott. Mind a három koros öreg úr.

- Mink keltenénk a háborút? - mondják nyugodtan simogatva szakállal vadított bajuszokat, - örülünk, ha mentül kevesebb köszvénnel juthatunk penzióba.

- No ezen el nem igazodunk! - dörömböl az asztalon Szent Péter. - Ki van még itt? Ujságírók! Cucilisták! Szláv kontatók! Kucséber-politikusok! Oláh-konkolyosok! Nini: papok is!

S hogy azokon állt meg a szeme, halkabba fogta a szót, csak épp hogy a bajusza alól morrantott rájuk:

- Farkasokat engedtek-e a nyájba! Takarodjatok vissza! Sok most odalent a dolog!

Egynehány görög-szakálasnak ugyancsak utána-fenyegetett.

Faktatta aztán a többit: ujságírókat, cucilistákat, elegy-belegy népkontatókat, szabad-kömvéseket.

Volt ott olyan vallatás, hogy Ráday-korában se különb.

Dehát hiába. Izzadtak, de kimosdóztak. Az ujságírók legfürgébben, a kömvések legverejtékesebben. A vége az, hogy még mindig kérdés a kérdés:

Ki az oka a háborúnak?

Szent Péter a homlokára csapott:

- Hát ki is volna más, ha nem az ördög?! Ide minden ördögöt! Majd rájuk kanyarítom én a vizes lepedőt!

Lóditja a hajdut Szent Györgyért.

Oda is pendül a szent lovag egyszeribe. Aransarkantyú a lábán, arany sisak a fejében, fehér köpönyeg a vállán.

- Kapj egy jó karikást szent öcsém: tereld fel ide az ördögöket a Pokolból.

Összecsörrenti Szent György a sarkantyúját és szalutál. És lenyílamodik a karikással, mint a tüzes villám, alá a mélység sötétlő sötétébe.

Nem telik bele annyi idő, amennyin a hajdu a pipájára töm és meggyújtja hátul a kapu-sarokba, már látni is megint, hogyan csillan elő Szent György a Pokol gádorából. Hallani is már, ahogy durrant a karikásával.

- Csak egyet hoz! - hüledezik a szemét sunyoritva a Halál főangyala.

Valóban látni is már, hogy csak egy ördögöt hajt, - mint valami aranyfejű fehér sas valami hitvány görhes hollót.

Felérkeznek.

Odalobbannak.

Hát maga Belzebúb az az egy ördög, a Pokol fejedelme.

- Hát a többi?

- A többi nincs otthon, - feleli a szent lovag ismét szalutálva.

Szent Péter szeme Belzebúbra szuronkodik:

- Hol a többi?!

- Szanaszét, - lihegi Belzebúb, - szanaszét a Földön.

- Tudtam!

Belzebúb még mindig piheg, de azért már elvigyorodva rázza a fejét:

- Azok nem okai a háborúnak. Hiszen magatok hirdettétek, hogy a betlehemi karácson óta nincs hatalmunk a Föld kerekén.

- Hát akkor mit mivelnek ott a te gaz alattvalóid?

- Mit mivelnek? Dolgoznak szegények. Segitenek. Tudhatod, hogy háboruban kevés a munkás kéz.

- Mit dolgoznak? Hol dolgoznak?

- Hát... Többnyire gyárakban. Hogy ne szünteljen a munka. Az ipar és kereskedelem...

- Micsoda gyárakban?

Belzebúb mosolyogva ránt a vállán.

- Micsoda gyárakban? Municiógyárakban. Bakancsgyárakban is. Másutt is mindenfelé. Ki ez, ki az. Ki szeszfőző, ki kupec, ki bankár, ki cseh tiszt magyar ezredben. Láthatod, hogy egy sincs, aki oka volna a háborúnak, - csak épp hogy mi kivesszük részünket az alkalmi forgalomból.

S hogy ezt mondta: *alkalmi forgalomból*, a balszemén mosolyogva hunyorított, balszemöldökén emelintett.

Szent Péter az asztalra csapott:

- Akkor hát te vagy az oka!

Belzebúb már akkor kiszuszogta magát. Nyugodtan állt, testi legyezőjét balkarjára öltve, mint lájdinándok szokták a kardot. Gúnyosan mosolygott:

- Tudod, hogy soha nem mozdulok ki a birodalmamból.

- Ne ferdíts! Nem arról van szó, hogy mozdulsz, vagy nem mozdulsz. Arról van szó, hogy te vagy az oka a háborúnak, gonosz!

Belzebúb vállát és szemöldökét vont:

- Én csak a magvát vettem el. Hogy maradjon valami emlékem a Földön. Azt ki nem irthatjátok.

- Micsoda magvát?

- A háboru okának magvát. S míg az a mag ki nem vész, az enyém az ember.

- Miféle mag? Hol itt a mag? Mi az a mag?

Belzebúb vigyorgott, vállat vont.

- Nézesd meg a zsebeket.

S mivelhogy már Szent György nem volt ott, gúnyos-udvariasan meghajolt, és meglebbentette denevérszárnyait: vissza lebukfencelt s elkisebbült a fekete mélységben. Csak épp hogy egy kis kényszag szaglott még kisodeig a helyén.

Szent Péter elámult:

- Mit mondott? Hogy a háború oka... Hát lássuk a zsebeket! Mindenkiét aki csak itt van! Mindenkiét!

Előforgatják hogy kinek mi van a zsebében?

Hát... Tele vannak a zsebek arannyal, vagy aranyra váltható bankóval. Kinek több, kinek kevesebb. Még a földmivesek zsebében is valamelyes...

Csak a katonák zsebe volt üres.

LEGENDA A HÁROM KIRÁLYOKRÓL ÉS AZ IHÁSZRÓL.

Történék pedig azon időben, hogy az három bölcs királyok Jeruzsálemnek tartának, vezettetvén az napkeleti fényes csillag által.

Vala pedig az ő ruhájok disztelen és minden ékesség nélkül való, más közönséges útasokéhoz hasonlatos. Koronájuk és palástjuk is zsákban. S ülének tevéknek hátán.

Lőn pedig, hogy délnek ideje érkezvén, megszemlélőzének valamennyien.

S megállának az országúton és várakozának, ha jőne valaki, s megmondaná, merre lelhetnének kútát?

Szemlélődének pedig egy faépületre is, mely látszik vala távol domboldalon.

- Ott talán.

Menyhért pedig felelé:

- Amoda távolabb kőházat is látok: ott inkább találunk.

Érkezék azonban hozzájuk egy juhnyáj nagy kolompolással és porral az országúton. Elöl a számár, hátul az ihász, hajtván ő nyáját faragott botjával és komondoraival.

- Jó ember, mondd meg nekünk: Vagyon-e ott kút ama faháznál?

Felele az ihász:

- Ott ugyan kút nincsen. Ott csak fejik az nyáját.

- Hát amott a kőháznál?

Felele az ihász:

- Ott mégúgy sincs: ott csak nyirják az nyáját.

- Hát te hol itatsz meg délben?

Felele az ihász:

- Sehol, mert nyájamat én immár eladám jó pénzen, s hajtom végezetre. Ám ha szomjasok vagytok, amoda feljebb megtaláljátok ennek az mezőnek tulajdon ihászát, tán épp a kútnál. Ott megeléghettek.

S lőn amint mondá:

Megtalálák a mezőnek ihászát, amint épp nyáját itatá.

És szállának ők is és megelégitik vala szomjuságukat mind tevéikkel egyetemben. Miként más poros útasok. Noha vala egyikök Limoniának királya, másíkok Balgaloniáé, harmadíkok Tsukoniáé, mely ország Kan-Tsukoniának is neveztetik.

Szóla pedig Gáspár az ihásznak:

- Mondd jó ember: Jeruzsálem-e az már, ahol az a messze torony látszik?

Az ihász felele:

- Mi volna más, ha nem Jeruzsálem?

És kérdeze Menyhért király is:

- Bejártok-e tik is az városba? Halljátok-e az hireket, amelyek ott járnak?

S az ihász felele:

- Bejárunk és hallunk is egyet-mást.

S kérdeze tovább Menyhért:

- Nem hallottál-e arról, hogy fiu született a királyi-házban?

- Bezony nem hallottam én semmi effélét.

- Vagy hogy várja fiának születését az király?

Az ihász vállát vont, mondván:

- Hogy tudhassam én aztat? Avagy azt véled-é, hogy az király házába csakúgy forgolódom én, akár az komám házába? Magunk-szinű ember él és meghal, hogy csak látott volna is királyt valaha.

Elmosolyodának erre az szent királyok és Boldizsár király kezét nyujta az ihásznak.

S mondá:

- Ime kezét is fogtál egygyel.

És Gáspár is kezét nyujta az ihásznak, mondván:

- Kettővel fogtál kezét.

Menyhért is hasonlatosképpen cselekvék, és mondá:

- Három királylyal fogtál kezét.

Az ihász pedig megneveté eme mondásokat:

- Beh igen tréfás útasok vagytok! Most mán hát beletekintek az kútba, hogy az negyedik királyt is lássam.

Azok pedig elcsodálkozának.

- Negyedik királyt? Micsoda negyedik királyról szólasz te?

S az ihász felelé:

- Micsoda negyedik királyról? Hát magamról, a ragyogóját! Avagy nem vagyok-e én is király? Juhoknak és szamaraknak az királyja vagyok.

Az három királyok összenézének és megvonák vállokat:

- Hát iszen voltaképpen mink is...

BÖLCSESSÉGÜNK VÉKONYÁRÓL.

Minden ember filozófus. A betűt nem ismerő juhász, mikor a subáján hanyattfekve a csillagos eget nézi, talán éppen ugyanazokat a gondolatokat forgatja az elméjében, mint a könyvekkel körülrakott tudós, mikor a mikroszkop lencséjéről fölemelve a szemét, az élő teremtetések végtelen láncolatán elmélkedik.

Ha Istenről, a másvilágról vetődik fel valahol szó, mindenki azonnal figyelmes hallgatója és kész vitatkozója annak a szónak. Mert mindenkinek a lelkében szomjazó virágokként élnek az örök rejtelem kérdései:

Ki vagyok?

Honnan jöttem?

Hol élek a mindenségben?

Hová jutok az élet bevégeztése után?

Mi a világ? És mi vagyok én benne: játék-e? véletlenség-e? vagy számbavett érték?

És mindezekre a kérdésekre csak egy ismeretlen tartalmú szó a felelet: *Isten*.

A semmi nem szülhet mást, csak semmit. A valami valamiből lett. Ez a valami az Isten.

A világot erő kormányozza. Az erőnek valahol középpontja van. Ez a középpont az Isten.

A földön levő életek valami nagy értelem alkotásai. Ez az értelem az Isten.

Az élet forrása ködből indul, az élet folyása ködben vész el. És ez a köd is az Isten.

A bölcsesség mindeddig számológépen dolgozik. Az eredmény x, de kétségtelen. Azonban a továbbszámítás már az x-ből indul ki. Az elme elhagyja a számokat: a fantázia rajzolásba fog. És itt kezdődik a mi bölcsességünknek vékonya.

Mi emberek vagyunk, tehát az Isten is ember. Az emberek embere. Az emberfogalom sokszorozva milliók millióinak millióival, hogy egy egésznek képzelhessünk. Az ember a végtelen tökéletesség nagyító-üvegén át nézve. A nagy ember, aki aprókat alkotott a maga képére és hasonlatosságára.

Tehát atyánk.

És ezen a cölöp-alapon áll ma is az emberi társadalom épülete.

Miből épült ez a felfogás?

Talán az első remegésből, mikor az ember először látott tüzet hullani az égből és először hallotta a mennydörgést.

Talán az első gyermek világra jöveteléből, mikor az eleven életből eleven élet vált elő s az ember maga magát látta megújulni egy neki ismeretlen rendelkezés és erő jelenségeképpen.

Talán abból, hogy az emberi gyarlóság tökéletességről álmódott, és az emberi tökéletesség képét a földön nem találván, felörökitette az égbe, az elérhetetlen világba.

Talán a magunk szeretetéből, amely valósággá aranyozza a reményt, hogy az ég életbiztosító intézete az embernek s hogy a mi a legfőbb érték nekünk, az el nem semmisül.

Talán az első sír szemléletéből, ahol az eltemetett remények hamvából fénix madárként emelkedett ki és szárnyalt az égbe egy új remény.

Ha valaki azt mondaná ma:

- Tévedtetek! Az Isten nem olyan mint az ember, hanem olyan, mint a hangya, csak hogy elképzelhetetlenül nagy, bölcs és mindenható hangya, - mindnyáján megborzadnánk és sápadtan meresztenénk a szemünket az ég felé.

Hogyan tisztelje az ember azt, ami hangya, ha még olyan bölcs, ha még olyan hatalmas és jóságos is! Mi nem érthetjük meg őt és ő sem érthet meg minket. Nem tudjuk elképzelni, miképpen becsüljük meg a szívünkkel és minden reményünk cserépként hull a földre, mikor arra gondolkunk, hogy értékesnek tartja-e egy ilyen természetű örökkévaló a mi legfőbb javunkat, az életünket.

Pedig semmisem bizonyosabb, mint az hogy az az értelmi valóság, akinek mi Isten nevet adtunk, az még a hangyánál is hangyább a tőlünk való másféleség tekintetében.

Hogyisne volna másabb, távolabb álló, s nekünk felfoghatatlanabb, mikor mi földön élő teremtsékek, emberek, bogarak, csigák, madarak, halak, férgek, infuzóriák, szóval minden megelevenedett por és víz, mi is mindnyáján annyira mások vagyunk egymásra nézve, olyan távol álunk egymástól lélek tekintetében, hogy egymás valóját, életét, gondolkozását felfognunk, megértenünk lehetetlen.

A hangyáról szóltam. A hangya egyazon porból való, amiből mi vagyunk, ugyanazon ég alatt él, és ugyanaz a levegő élteti. Megérthetjük-e mi a hangya gondolkozását, törekvéseit, fájdalmait, örömeit, reményeit, szeretetét, gyűlöletét, világnézetét, szóval a lelki életét? Pedig a hangya még legközelebb áll lélek tekintetében az ember lelkéhez. A hangya katonaságot és rabszolgákat tart, épp úgy, mint az emberfaj, sőt tehenet is tart, levelészeket, amelyek el vannak zárva nála, s rendszeres takarmányozást kapnak, épp úgy mint a tehenek az emberfajnál.

Hát mikor így egy velünk, némileg egy-gondolkodású és egysorsu földi teremtsékek a lelke és érzelmi világa is idegen és érthetetlen nekünk, hogyan gondolhatjuk azt, hogy egy mindeneknél másabb valójú, tökéletesebb, nagyobb és erősebb, elképzelhetetlen alaku és tartalmú valóságnak a gondolkodása emberi.

Az alkotásban, akár isteni, akár emberi az az alkotás, mindig meg lehet találni azokat a jegyeket, amik az alkotó értelmét és gondolkodása módját mutatják. Nézzük meg akár miféle festményt, írást, épületet, vagy bármit, amiben az alkotó mesternek sok gondolata rejlik. A lelkének egy darab tükrét mindig megtaláljuk benne.

A föld és a föld élete semmi emberies vonást nem tükröztet vissza az alkotójáról.

Mi azt hisszük, hogy a mindenségnek ez a kis forgácsa nekünk van alkotva. A föld mást beszél. A föld azt mondja, hogy az ember élete semmivel se értékesebb itt, mint más élőé, halé, madaré, férgeké. Mi emberek alig tizedrészét használhatjuk a Föld-csillagnak. Több jut a halaknak és a vízi állatoknak, egyrészt az örök tél országa meg sivatagok, sziklás, terméketlen területek.

Ez csak nem emberi gondolkodásra valló felosztása a földtekének?

Hát a földi élők természet-társadalmi rendje? Az állatok egymást eszik. Az egész állatvilág, a paraziták, növényevők és hulladékevőket kivéve, mind mind vadássza egymást, szárazföldön és vizekben egyaránt. Az erősebb felfalja a gyengét. Nincs a többségnek más tápláléka semmi, de semmi, csak az eleven érző élet. Ebben az elrendezésben hol van az emberies gondolkodás?

Az erőszak és igazságtalanság a legfő jellemvonása a földön élők minden élőjének. Az emberfaj az erőszakot a közös társadalmi rendbe való elhelyezkedéssel enyhítette ugyan, de az igazságtalanság még kiáltóbb ennek a fajnak az életében, mint az állatokéban. Mert az állat csak annyit vesz el egymástól, amennyit megehet.

Az ember?

Az ember annyit vesz el, hogy százak és ezrek maradnak éhen, pedig azt, amit elvesz, ő maga meg nem eheti.

Hát az erkölcsi élet?

Az egész teremtésben ez a törvény: rabolj, ha van erőd rá! Lopj, ha nincs! Ölj ha éhes vagy. A magad haszna az első!

Ez így van. Ezt nem lehet eldisputálni. Csak az egy emberfaj az a teremtetett élő mindenségben, amelyik emberi rendelkezésekkel másította meg ezeket az isteni törvényeket.

Mert hogy az ember is ebben a természettörvényben születik, azt mutatja a civilizálatlan vadnépek élete, meg a gyermekek gondolkozása. A gyermek nem ismeri bűnnek a bűnt, csak ha megoktatják rá és megszokta, hogy fenyítő kezet érezzen akár a földi rendben, akár az égi magasságban. Ez csak nem arra vall, hogy az Isten lelkében emberi színek vannak?

Az embernek az Istenről való fogalma tehát nem egyéb, mint sajátmagunk szeretetének a megismerésének és fölemelése az Égnek nevezett térségbe.

És ebben inog a nyele a vallásoknak és spiritiszta elméleteknek egyaránt.

Mert hol annak a bizonyítéka, hogy a teremtető ok emberszerű személy? S hol van annak a bizonyítéka, hogy ez az ok nem több, mint egy?

Hát ha nem egy, hanem több?

Hát ha a nagy mindenség valamelyik részében vagy alattunk, vagy fölöttünk a képzeletnek és az elképzelhetetlen világtérben, tán épp a nekünk ismeretlen középponton egész légiója él olyan valakiknek, akik könnyedén meg-meggyúrnak és ide-oda hajítanak egy-egy olyan csillagot, mint ez a mi földünk; akik embereket és állatokat tudnak komponálni és életre lehelni, s a nagy mindenségben heverő ismeretlen eredetű erőket kényők-kedve szerint forgatják, mint ezt kicsiben az ember is teszi az ő nyomoruságos kémijával és mechanikai ismereteivel.

Mi a mi tudományunk a világról és az okok okáról?

Semmi.

Mi még csak a földünk előállása módját is képtelenek vagyunk megérteni. Azt mondjuk, hogy az Isten akarta és lett. Pedig ez abszurdum. Mert ha az Isten akarta volna, hogy legyen, akkor az Isten akaratát kívánságnak, a kívánságot nyugtalanságnak kellett megelőznie, már pedig nem gondolhatjuk egy abszolút tökéletességű valakiről, hogy olyan nyugtalanságai vannak, amelyek cselekvésre mozdítják, s olyan hiányokat érez, amiket ki kell valami cselekvéssel elégíteni.

Az abszolút tökéletességgel nem fér össze a *nincsen és legyen* fogalma. De mindez nem ok arra, hogy az ember a születés és halál keretében lássa szorítva az életét. Az értelmes *ok* létezése kétségtelen, de a haladó kornak, az emberiség fejlődő értelmének kötelessége lesznedni róla a képzelődéseknek azokat a cifra rongyait, amelyekkel eddig elborították. És nekem az a reményem, hogy ha az alkotás vizsgálatánál más ismertető jeleket találunk is az alkotóról, mint amelyekkel eddig a vallások rajzolták, azok a jelek nem rombolják szét az eddigi reményeinket. Csak megmásítják. És ezen az új, megmásított, de tiszta és erős alapon kell felépülnie az új idők hitének és vallásainak. És ez az alap lesz méltó az emberiség azon részéhez, amelyet a jövő nem a vakok intézetében fog nevelni.

SZENT ÖSZTÖNÖK.

- Egy művelődéstörténet végére -

Egy festő ismerősöm halt meg, - nemrég. Még nem volt ötvenéves és özvegye és árvái maradtak.

A hirdapokban olvastam, hogy ez volt az utolsó szava:

- Élni akarok még, hiszen olyan sok a festeni-valóm!

A haldokló mondásai mindig érdekesek. Mint a koldus erszénye, amelyből csak krajcárok kerültek mindig elő, végtére egy arany. A haldokló mondása többnyire a főgondolata az életének.

Annak a festőnek az utolsó mondása még éjjelenként is eszembe jut.

Merthiszen, hogy élni akart még, értettem. De hogy csak azért, mert sok a festenivalója!?

Nem volt ő nagy festő! Többnyire oltárképeket festett, meg baka-képeket, amint a bakák szalutálnak, vagy trombitálnak, vagy masiroznak, célba lönek s máseffélét. Az oltár-képei tetszetősek voltak, színesek, jól megrajzoltak, afféle porcelán-figurák, aminőket kicsiben gyártanak nippeknek. A bakái meg olyan kékruhás bakák voltak, mintha akkor vették volna ki őket a ruhafestő kádijából. Éshát egyforma arcuk. Se szőke, se barna, se cigány, se zsidó, se csontos, se kövér. Mind egyforma. Az oltárképein is épp így: minden szent görögörre és hibátlan termetű.

Hát azért akart-e élni az én festőm, hogy tovább fesse azokat a régi olasz iskolára emlékeztető szenteket és azokat a berlinikék színű bakákat? Éshát mennyit szeretett volna még festeni? Hány szentet? Hány bakát? Ötven szentet? Száz bakát? Vagy mindenből háromszázat?

És miért halt volna meg akkor nyugodtabban? Hiszen a világnak olyan mindegy az, hogy fest-e még ő tovább, vagy nem fest? Senkisésem érzi, hogy hiányzik, amit meg nem festett.

De lám ő azt érezte, hogy hiányzik. A halálos ágyon még a nők sem hazudnak. Még a színészek se pózolnak. Ő valami nagy veszteséget érzett, valami nagy hiányt, amit csak maga tudott volna teljesíteni.

Eltűnődtem:

Hátha mink is, kik a kulturának más más dülőin dolgozunk, mink is, ha majd a halálos ágyunkra kerülünk, csak azt a fájdalmas sóhajtást hallatjuk:

- Élni akarok még! Hiszen oly sok még az irnivalóm!

S a világ majd éppúgy vállat von rá:

- Mi manót akart ez? Hiszen olyan mindegy, hogy ír-e tovább vagy nem?

Mert a halál csak a haldokló érzésében nagy valami. A természet életének örök folyama rezdülés nélkül hömpölyög tovább a végtelenség két partja között. Egy falevél lehullt az emberiség fájáról.

Mit jajgat az a levél?

Új növekszik a helyén. Él a fa tovább.

Dehát mégis különös az az utolsó gondolat! Különös, hogy az a festő nem a gyermekeire gondolt, hogy azokért akar tovább élni. Sem a vagyonszerzésre nem gondolt, hogy: csak még azt a nagypénzü megrendelést megkaphattam volna! Nem: őneki csak az fájt, hogy oly sok a festenivalója és nem lehet tovább dolgoznia.

Lám, más ha meghal, például a vasutépítő vállalkozó, nem fogja mondani az utolsó szavával:

- Még oly sok vasutat lehetett volna vállalnom!

A földművesnek se lesz utolsó szava:

- Szántani szerettem volna még!

A katonatiszt, akár ha generális is, szintén nem fog fájdalmasan pillantani a kardjára, vagy a lovára. A molnárnak se fáj, hogy nem örülhet többet. A borbélynak se, hogy nem beretválhat. A bankárok se gondolnak halálos óráikban a börzére. Többnyire a családjára gondol mindenki. Vagypedig nem gondol semmire se: minden történetnek pont a vége.

Ellenben a művész és a társadalmi vagy politikai vagy tudományos alkotások művelőinek élet-története ritkán végződik ponttal. Gyakoribb hogy kiáltó jellel. Az utolsó gondolatunk, - még az inségek ágyán is:

- *Élni akarok még, hiszen még oly sok minden maradt bevégezetlenül!*

Dehát honnan van ez a kétféle életérzés: hogy az egyik rend csak magának él és a családjának? A másik rend meg úgy érzi, hogy magánál és családjánál sokkalta nagyobb értékű a munkája?

Mért csak a kultura munkája az a nagy értéknek érzett?

S honnan ered az az érzés? (Merthiszen a halálos ágyon sohasem az elme nyilatkozik, hanem mindig a szív! És a szívnek is a legmélyebb élete.)

Bármennyire egyöntetűnek látjuk is a földtekén élő sok embert, lehetetlen meg nem különböztetnünk őket két nagy megkülönböztetéssel.

Az egyik életrend nem ismer egyetemes célokat. Ugy érzi, magának él. A munkája magáé, a munkája haszna is a magáé. Sejtelve sincs arról, hogy kiskerek, nagykerék egyformán a társadalom szolgálatában forog. Sejtelve sincs arról, hogy csak tengely az övé, a tengely forgása! A működése, - akarva, nem akarva, - beleilleszkedik az emberiség nagymozgású életébe, folyton fejlődő haladásába, amelynek nincs szünete, sepedig vissza nem fordul egy órára se.

Hát abban a haladásban, abban a munkában, mozgásban, minden ember számos.

Mintha egy láthatatlan nagy rendező kéz rakná, sorozná a földtekén születő embert, a társadalmi élet nagy masinájába. Mint ahogy az órák rakja a mindenféle apró szert: rugókat, fékeket, kerekeket, srófokat, ide-oda, a nekivaló helyre.

Csak hogy a világ gépe nagyobb masina, és soha el nem bomló masina. Ha egy-egy szög, ha egy-egy rugó ki is esik belőle, a mozgás nem zavarodik meg.

A rend örök. Ugyanolyan nem szimmetriás, de mégis törvényien rendes az ember elhelyezkedése ideleln a földön, mint a magasság világában, ahol minden csillagnak meg van a maga útja, a maga csoportja, a maga mozgásaköre, s mégis valamennyi egymás körül kering: törvényszabta rendnek engedelmeskedik.

Ez a földi rend is annyira szembeötlő, hogy szinte látjuk miként igazítja nyomja az a világrendező kéz már serdülő korában a közönséges embert valami célnak a szolgálatába, s miként osztja el nem szimmetriás, de mégis törvényien rendes csoportokba:

- Nesze neked kapa! Nesze neked üzleti könyv! Nesze neked matrózkalap.

Viszont a nemcsak testi erővel született ember, mintha nem is ezen a Földön kapná a szerzőségét, hanem túlról, az élet ismeretlen nagy induló állomásáról hozná magával. Mint ahogy hozta Mózes a törvénytábláit, Krisztus a szívét, Atilla a kardját, Szent István a kettős keresztjét, Rafael az ecsetjét, Kolumbus a térképét, Petőfi a poétikáját.

És így az élet értékének érzése is más és más minden emberben. Mindenkinél nagybankó az bizonyos. Akkor bankó, amekkorát nem is nyomtatnak Körmöcbányán. De az utolsó órában körülbelül megérzi mindenki, hogy mennyit ér. Annyit, amennyi munkát teljesített az emberiség szolgálatában.

De jó is, hogy amíg élünk, nagyobbak érezzük a bankókat, mint amennyit valójában ér!

A falusi lakodalom cigánybögőse mikor a tánc végén utolsót rántott a legvastagabbik húron, be-tűzi a vonóját a húr alá; pipára gyújt és oly elégedett arccal ül le a bögője mellé, mintha az eget és földet megvidámitott volna a brummogásával. S mintha azt mondaná valaki:

- No ez derék, szép munka volt!

A csizmadia, ha kisubickolja a keze legutóbbi művét, a rámás csizmát, elgyönyörödve forgatja meg még egyszer a kezében, és meglehetősen állítja a sublót tetejére. Az ügyvéd, ha megkapja az utolsó ítéletet, szintén elégedett arccal dugja be az irattári rekeszbe. Életének egy munkája be van fejezve. Megírja a díjlevelet a ragyogó lámpás mellett, azután ha a díjat megkapta, abban az órában elfeledi a pört és patvarkodókat: új munkára gondol.

A kultura munkása azonban nem ismer meglepedést, nem ismer boldog nyugalom szüneteket, nem ismer díjlevéllel végződő szakaszokat. A nagybankót még nem szolgálta le. Nincs végzett munkája, mert egyik munkája a másikból következik, az életnek minden munkája kapcsolatos és örökké befejezetlen. Épp ez okon mindig rövidnek érzi az életét, mindig. Sietni kell, sietnie! Mert azt is érzi, hogy a test élete rövid, a munkájának azonban még messze van a vége. S egyre távolabb, egyre messzebb! Hiába halad szüntelen feléje. Mint ahogy a Hortobágy utasa hiába halad a távolból eléje csillogó tó felé.

Micsoda erő az, amely már a gyermekkorban felébred a kultura munkásának született emberben és tudat nélkül neveli benne a későbbi munkájához szükséges érdeklődést és képességeket!? Mint ahogy a kismacska, amely, még sohse látott egeret, és még nem is tud róla, de már minden mozgó kis tárgyra figyel, fülel, szemet szegez, lapulva közeledik hozzá, és szüntelenül gyakorolja magát az ugrásban.

Micsoda érdeklődés volt a festékek iránt abban az asztalos inaskában, aki később Munkácsynak írta a nevét.

Hány gyerek látott almát leesni a fáról, és csak egy volt mégis köztük, aki abban világtörvényt érzett, s később azt az érzését kimunkálta egy tudományos bizonyításban.

Hány gyerek látott buzogni forró vizet... stb., stb.

Azok a nagy előre való megérzések egyirányú játékmozgások, épp oly előkészítő ösztönök az emberben, mint az állatban.

Csak hogy az állat ösztönei kiskörűek: nem terjednek tovább annál a kicsike munkánál, amely annak az állatnak az élete fenntartására kell, s olyaténképp kell, hogy a természet nagy rendjében szaporító és szaporodást fogyasztó is legyen egyuttal. Az ember ösztönei nemcsak a megélésre való és nemcsak a természet életének a rendben tartására.

Mibennünk olyan ösztönök is élnek, amelyek nem földi természetűek.

A vidranyáj ma éppúgy halászik, éppúgy lakik, éppúgy gondolkodik, mint ezelőtt ezer évekkkel. Az ember azonban az ősidőkben másképp halászott, másképp lakott és másképp gondolkodott.

Lehetetlenség nem látni azt a paragrafusokba nem szedett, papírosra le nem nyomtatott mégis élő és uralkodó nagy törvényt, hogy az emberiség a testi életnél sokkal felsőbb rendű életre fejlődik, és szünetlenül fejlődik. De hova fejlődik? Hol az élet vége, ha a vezetők, - akiket a legkifejlettebb lelkű emberek csoportjának elején látunk, - a halálos ágyukon nem érzik bevégeztnak az életüket a testöknek az életével.

Hát nem a test élete az élet?

Kiválóan lelki emberek jutnak eszembe, kiváló értelmű tudósok, akik materiából iparkodtak megfejtetni az életnek titkát. De lám épp a maguk életével példázták, hogy nem a testük élete volt az életük. Merthiszen a test csak föld, megélemlített föld, de mégiscsak föld. S a földnek más természete nem lehet, hanem csakis földi. Ösztöne se lehet egyéb, hanem csakis földi. És elváltozásaiban se haladhat egyéb célok felé, csakis földiek felé. Aki pedig igazságokat keres a természetben, minden igazság belsejében kérdőjelet talál. A vége csak az, hogy minden oknyomozó gondolkodásnak fölfelé kanyarodik az útja. Fölfelé!...

Az ösztön... Sok minden nem-igaz lehet a világon, amit igaznak bizonygat a tudomány, de a való-bizonyosságok között az ösztönök igaz-voltához kétség nem férközhetik.

Hazug ösztön nincsen.

A természetkutató tudósok valamennyien úgy néznek az ösztönökre, mint ködbe rejtett kezdetű nagy igazságokra. S egyértelemmel állapítják meg, hogy az ösztönök öröklött és öröklön-örökletes célszerű vak-tudások.

Dehát honnan származtak a Földre azok a célszerű vaktudások? Honnan származtak az emberbe olyan célszerű vaktudások, amelyek arra kényszerítik az emberiséget, hogy állati testben nem való állati életet élnie, ha az emberi névre méltó akar lenni? Nem való! Nem szabad! Kénytelen-kelletlen is kimozgatja az emberiséget az állati alacsonyyságból valami rajtunk uralkodó hatalom. És viszi, évek százán, évek ezrén, évek millióin át, szemünknek lassu, de történelmi világosságánál bizonyosnak ismert következetességgel fölfelé, fölfelé!

Micsoda fejlődés, csak mióta történelmet ír az ember, csak mióta meggyújtotta az archeologia és lingvisztika lámpását, micsoda fejlődés attól az időtől, mikor az ősember a haragját *hu-hu* szóval fejezte ki, addig, mikor már a szavai közt megjelent ez a szó: *erkölcs*. Micsoda fejlődés attól az időtől, mikor az ősember megette az agyonvert társát, addig a kőtábláig, amelyre először irták: *Ne öl!* Micsoda fejlődés megint addig a hegyi prédikációig, amelyben elhangzott az új társadalmi rendalakulást előidézett intés: *A gonosz cselekedetet jó cselekedettel viszonozd!*

S micsoda ösztön az, amely azzal a művészzel, azzal a tudóssal azt mondatja a férfikor elején:

- *Ez az én munkám!*

A férfikor végén:

- *Én ezé a munkáé vagyok.*

Mert aki csak olyan munkát végez, amely mindig csak *az ő munkája*, közönséges ösztönnek engedelmeskedik. Soha a nagy kulturnevek közt nem találni olyat, akinek a főgondolata: *a pénz*. A nagy nevek hordozói soha nem lihegték a pénzért. Mindig másodrendű kérdés volt és lesz az nekik. Inségben is másodrendű. A kultura munkásának mindene a munkájáé, a pénz is, ő maga is. Mindene a munkája, az élete is.

És dolgozik az a kulturember, mintha ezer évre terjedő élete volna ezen a Földön, dolgozik akkor is, ha megismeri, hogy voltaképp ösztönnek engedelmeskedik: látja, hogy ő nem önmagáé, hanem csak eszköz egy felső kéz kezében: útonjáró lámpás.

Hiába mondja az értelem legjózanabb hangja:

- Hagyd ott azt a munkát: főként az egészség meg a testi jóérzések!

Akárcsak egy hangyának beszélne:

- De bolond vagy, hogy cipeled azt a nehéz forgácsot. Cipeled naphosszat az óriás fűszálakon, cipeled meredek köveken, innal-kinnal, nagy erőlködésekkel úttalan utakon át. Hát nem okosabban tennéd, ha leheverednél valahova az árnyékba, valami selymes, illatos virágkehelybe, és ott heverésznél. Hiszen oly mindegy annak a nagy bolynak, hogy benne lesz-e az a forgácska, vagy nem lesz benne?

Az a hangya nem hallgatna rá.

Az ember is olyan hangya.

Csak hogy az a hangya aligha tud arról, hogy vakon engedelmeskedik a nemzete jólétére hajtó munka ösztönének. Az ember azonban tudhat róla.

De azért az ember se szabadulhat annak a szent ösztönnek a kényszerítő hatalma alól, amely az erejét a testi élete rongálásával rontogatásával is a társadalom szolgálatába állította.

Szent ösztönnek mondom, mert ha megismertük, hogy ösztön, megismerjük magas eredetét is. Magas célját is.

Az a cél az emberiség tökéletesedése.

Mintha egy hármas csillagkép felé haladna az emberiség sorsa:

Az egyik csillag neve: *Szeretet*.

Másik csillag neve: *Világosság*.

Harmadik csillag neve: *Szépség*.

Az egyik melegséget és békességet sugároz.

A másik mindent-megértést, ami a volt van és lehet.

A harmadik gyönyörűségeket, amiket a fantázia teremt a művészetekben, s a művészetek a fantáziában.

A Föld réges-régi történelmében, amelyre csak a biblia memóriája terjed vissza, az emberiség első együttese munkájának meg van említve a babiloni torony.

Talán a szent ösztön első megmozdulása volt az, az akkori vezérlő emberekben:

- Feljebb jutni, feljebb, feljebb! Az égbe! Ahonnan minden világosság ered, és minden melegség és bizonynyal minden boldogság is.

És dolgoztak. Az egész emberiség. Valameddig.

De a munka nem maradt örökre abban! Csak formát változtatott. Az emberiség kénytelen volt látni, hogy a materiát hiába rakja materiára, materiális emelkedéssel szellemi magasságokba nem juthat.

Másképpen kell építenünk! Nem magunk fölé, hanem magunk alá.

S a babiloni torony eszméje él ma is. Épül. Az építést valami láthatatlan kéz vezeti. A kultura emberei a kőművesek. A kiserejűek csak egy téglát, a nagyerejűek egy-egy téglasort; a még-erősebbek egy-egy oszlopot, egy-egy ablakot illesztenek az építménybe.

De egyik se tudja *mit* és *mennyit* és *hova* rak. Mert minden munkás csak a maga célszerű vaktudásának engedelmeskedik. S mindenik azt véli, hogy az ő munkája már a felső sor, valamelyik legfelső sorban a befejezés.

Innen van, hogy mikor meghal, haldokló szeme is a munkájára tapad: ha csak egy sor malter is minden munkája, még egy sorral szeretett volna hozzájárulni.

- Még élnem kellett volna! hiszen oly sok a dolgoznivalóm!

A közrendű sokaság aztán, amely csak a maga személyes életét ismeri, vállat von reá:

- Hiszen oly mindegy...

Hát mindegy, de annak a haldokló embernek az ajkán a szent ösztön szava lebbent el. Az az ember az élet munkájával szent ösztönt teljesített. Szent ösztönt, szent hévvel. Az élet kellemességeinek mellőzésével, még az egészségeről való megfélelkezéssel is.

A munka volt a fő, a munka.

S utána új emberek jelennek meg az épület félbehagyott magaslatán, akiket szintén szent ösztönök, célszerű vaktudások vezettek oda, hogy tovább magasítsák azt a munkát.

- Ez az én életemnek a dolga, - érzik eleinte.

- Ez a dolog az én életem, - érzik később.

S rakják, emelik az új sort, új oszlopokat, új tornyokat, ablakokat. Míg a sokaság vállat von reá.

Pedig épp azt a sokaságot az egész emberiséget emeli egy-egy vonallal feljebb az a munka, feljebb az ismeretlen, de egyre fényesebb Magasság felé.

Vége